

17370

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELER VE
İNKİLÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

**1929 - 1938 DÖNEMİN'DE MİLLÎ İKTİSAT VE
TASARRUF CEMİYETİ**

DOKTORA TEZİ

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Hazırlayan
YAŞAR SEMİZ

T-17370

Danışman
Prof. Dr. MİNE EROL

KONYA 1991

ÖNSÖZ

"1929-1938 Döneminde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" konulu tezimizde Türkiye'nin sosyal ve iktisadî açıdan en zor dönemlerinden birisini oluşturan 1929 Dünya iktisadî buhranı tesirlerinin devam ettiği yılları, Hükümetin buhranın tesirlerinden en kısa zamanda kurtularak çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak için sarfettiği sanayileşme gayretlerini ve Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin bu mücadeledeki yerini değerlendirmeye çalıştık. Bu sebeple tezimizin I. bölümünde 1923-1929 arası Türkiye'nin iktisadî politika arayışları ve milli iktisat düşüncesiyle, 1929 Dünya ekonomik buhranı içerisinde Türkiye'nin durumunu ele aldık. II. bölümünde, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kuruluşunu ve faaliyetlerini değerlendirdik. Cemiyetin faaliyetleri içerisinde, Hükümet'in ihtiyaç duyduğu sermayeyi oluşturmak için tasarruf politikasını, iç piyasayı genişletmek için yerli malı ve sergi politikasını, ihracatın artırılması için cemiyetin iştirak ettiği uluslararası sergileri ve nihayet Hükümet'in milli iktisat politikasını oluşturmasına katkıda bulunmak amacıyla düzenlemiş olduğu kongreleri ele aldık. III. bölümünde ise cemiyetin etkin faaliyetlerde bulunduğu 1930-1938 döneminde Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişmesine yer verdik.

İncelemelerimiz sırasında 1923-1938 döneminin iktisadî yapısıyla ilgili çeşitli çalışmaların yapılmış olduğunu gördük. Ancak bu döneme damgasını vuran Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ile doğrudan ilgili Asım Süreyya İloğlu'nun "Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış Ankara 1974" adındaki derlemesinin dışında hiçbir ciddi çalışmanın yapılmamış olduğunu üzümlere tesbit ettik. Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına damgasını vuran, ilkokullarımızda hala kutlanan "yerli malı ve tasarruf haftalarını" düzenliyerek gelenekleştiren, bugün bile hükümetin ısrarla üzerinde durduğu tasarruf politikasıyla israfa karşı mücadele politikasını ilk kez ciddi bir şekilde başlatan cemiyet hakkında şu ana kadar herhangi bir ciddi incelemenin yapılmamış olması her halde cemiyetle ilgili arşiv belgelerinin henüz bir araya getirilip tasnif edilememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zaten konu ile ilgili arşiv belgelerinin tasnif edilememiş olmasından dolayı cemiyetle ilgili belgeleri inceleme talebimiz Türkiye Ekonomi Kurumu tarafından kabul edilmedi. Öte yandan Türk Tarih Kurumu, Milli Kütüphane'nin Atatürk Belgeligi ve T.B.M.M. arşivinde konu ile ilgili herhangi bir belgenin kaydı yoktur. Tezimizle ilgili olarak görüştüğümüz cemiyetin eski üyeleri ise aradan uzun zaman geçmiş olması ve hatıralarını düzenli tutmamalarından dolayı bilinenlerin dışında bize fazla bir bilgi veremediler.

Bu sebeple çalışmalarımızı yaparken öncelikle cemiyetin kendi etkinlikleri ile yayınlarından faydalandık. Bunun yanısıra 1929-1939 arasında yayınlanan belli başlı gazeteleri, dergileri ve resmi yayınları tek tek tarayarak inceledik. Cemiyetin etkinlikleri sırasında yapılan açıklamalarla demeç ve beyannameleri topladık. Yardımcı kaynaklar olarak da o döneme ait hatıraların yanısıra daha sonraki dönemlerde yayınlanan bilimsel kitap ve makalelerden faydalandık.

Özellikle arşiv belgelerini tam olarak görememizden dolayı Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ile ilgili bütün ayrıntıları ortaya koyduğumuz iddiasında değiliz. Elbette ki konu ile ilgili diğer belgelerin de tasnif edilmesi ölçüsünde yeni bilgiler ortaya çıkacaktır. Biz bu çalışmamızda 1929-1938 dönemi ile ilgili olayların gelişmesinde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin oynadığı rolü ortaya koyabildiysek kendimizi mutlu addedeceğiz.

Bu vesile ile çalışmalarımızda bizden hiçbir yardımı esirgemeyen, büyük bir sabırla dertlerimi dinliyerek çalışmalarımı yönlendiren tez danışmanı hocam Prof. Dr. Mine Erol'a, sayın hocam Prof. Dr. Nejat Göyünç'e, tezimi okuyarak tashihini yapmak zahmetine katlanan kıymetli arkadaşım Türk Dili Okutmanı Tuncay Uyaroğlu'na ve literatür tarama döneminde bize her türlü desteği sağlayan T.B.M.M ve Milli Kütüphane mikrofilm ve süreli yayınlar personeline teşekkürü bir borç bilirim.

Yaşar Semiz

25.2.1991

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Giriş	1
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Türkiye'nin Yerli Malı ve Milli İktisat Konusundaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış	1

I. BÖLÜM

A- 1923-1929 Arası Türkiye'nin İktisadî Politika Arayışları ve Milli İktisat Düşüncesi	10
B- 1929 Dünya Ekonomi Buhranı ve Türkiye	18

II. BÖLÜM

A- Milli iktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Amacı	28
B- Cemiyet'in Gösterdiği Faaliyetler	41
a- Halkı Tasarrufa Alıştırma Politikası	41
b- Yerli Malının Miktarını ve Kullanımını Arttırma Faaliyetleri	50
1- Yerli Malı Haftası	50
2- Sergi Açma Faaliyetleri	58
c - Cemiyet'in Düzenlediği Kongreler	65
1- Sanayi Kongresi (1930)	65
2- Ziraat Kongresi (1931)	71
d- Cemiyet'in Katıldığı Uluslararası Sergiler	76
C- Sergi Evi	80

III. BÖLÜM

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Etkin Faaliyette Bulunduğu (1930-1938) Döneminde Türkiye'nin İktisadî Gelişmesi	83
Sonuç	99
Kaynaklar	104
Ekler	125

- IV -

EKLER

- Ek 1 - Başbakan İsmet İnönü'nün 12 Kânunievvel 1929 tarihli "Milli Para, Milli İktisat ve Milli Tasarruf" Hakkındaki Nutku.
- Ek 2 - Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Nizamnamesi.
- Ek 3 - Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin 24 Teşrinisanı 1931'de Halka Yayınladığı Beyanname.
- Ek 4 - Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin (Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu) Nisan 1935 tarihli Kongresi.
- Ek 5 - Başbakan Celal Bayar'ın 8. Ekonomi ve Arttırma Haftası'nı açış konuşması.
- Ek 6 - Cumhuriyet'in 14. Yıl Dönümü Münasebetiyle Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti genel sekreteri ve İzmir Milletvekili Rahmi Köken'in Radyo Konuşması.
- Ek 7 - Cemiyet'in Etkinlikleri sırasında çekilen 5 adet fotoğraf (Fotoğraflar İktisat ve Tasarruf Dergisi'nden alınmıştır).

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.Ü.S.B.F.M(D.)	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Mecmuası (Dergisi)
B.B.Y.S.P.	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı
B.T.T.D.	: Belgelerle Türk Tarih Dergisi
Bs.	: Baskı
C.	: Cilt
C.H.F.(P)	: Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi)
Çev.	: Çeviren
D.İ.E.	: Devlet İstatistik Enstitüsü
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
H.Ü.	: Hacettepe Üniversitesi
Haz.	: Hazırlayan
I.B.Y.S.P.	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Plânı
İ.S.O.D.	: İstanbul Sanayi Odası Dergisi
İ.T.	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
İ.T.S.O.M.	: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası.
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.İ.F.M.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
Km.	: Kilometre
Krş.	: Kuruş
Mat.	: Matbaa
MMZC.	: Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

- VI -

N.	: Numara
Neş.	: Neşreden /Neşriyat
O.D.T.Ü.	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ör.	: Örneğin
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.D.	: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
S.S.C.B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.B.M.M.Z.C.	: Türkiye Büyük Millet Meclis Zabıt Ceridesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.C.D.D.Y.	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
T.L.	: Türk Lirası
T.O.E.M.	: Tarihi Osmanı Encümeni Mecmuası.
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınlayan
y.y.	: Yüzyıl
%	: Yüzde

GİRİŞ

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR TÜRKİYE'NİN YERLİ MALI VE MİLLİ İKTİSAT KONUSUNDAKİ FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda millî iktisat ve tasarruf konusundaki ilk ciddi girişimlere III. Selim döneminde başlandı. III. Selim tahta çıktığı zaman, İmparatorluk Rusya ve Avusturya ile savaş halindeydi. Hazine çoktan beri boşalmış bulunuyordu. Bu sebeple savaş sona erdikten sonra bir bütün olarak ele aldığı reform programında iktisadî alana büyük önem verdi ve bu konuda lâyhalar hazırlattı. Bunların arasında en önemlisi Tatarcıkzâde Abdullah Molla Efendi'nin lâyihasıdır ⁽¹⁾. Abdullah Molla Efendi Avrupa Emtiasına İmparatorluğa verdiği zarardan oldukça dert yandı. Bilhassa lâyihasının 3. maddesinde bu hususu ifade ederek paranın dışa akışına sebep olan üç israf noktasını şu şekilde belirtti :

- 1- "Batı'dan gelen elmas,
- 2- Rusya'dan gelen kürk ve diğer deri mamülleri,
- 3- Halep, Şam, Diyarbakır, Bursa ve diğer bazı vilayetlerimizde rahatlıkla üretilmesine rağmen Hindistan'dan getirilen şal, v.b tekstil ürünler".

III. Selim'e rapor sunanlardan Defterdar Şerif Efendi de genel olarak Tatarcıkzâde'nin değindiği konuları vurguladı ⁽²⁾.

Bunun üzerine III. Selim, başta yurt dışına gönderilen hediyeler olmak üzere ⁽³⁾ lüks eşyanın imparatorluğa girişini yasakladı. Yerli malına önem vermeye başladı. III. Selim'in bu tür bir uygulamayı yürürlüğe koymaya başlamasından kısa bir süre sonra Avrupa ülkeleri de benzer önlemler aldı. Çünkü bu dönemde İngiltere tekstil sanayiinde oldukça gelişmiş ve başta Avrupa ülkeleri olmak üzere kendisine yeni pazarlar aramaya başlamıştı. Bundan dolayı Fransa 1825' ten başlayarak bazı tekstil ürünlerinin ülkesine girişini yasakladı. Fransa'yı Almanya

1) Neş. Yusuf Kemal Bey, *Lâyiha-i Tatarcıkzâde Abdullah Molla Efendi*, İstanbul, 1914

2) "Defterdar Şerif Efendi'nin Lâyihası", T.O.E.M. sene 7., sayfa 74-88 den nakleden Akçura Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, Ankara 1985, s.42.

3) Karal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hattı Humayunları*, Nizam-i Cedid, Ankara 1988, s.136-137.

ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu takip etti. Hatta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1833'de yürürlüğe koyduğu bir tarife ile 1600 kalem mala ağır ithal vergisi koydu. 69 çeşit eşyanın da ülkeye girişini tamamen yasakladı. Rusya'da aynı yolu takip ederek aynı tarihten itibaren 300'ü aşkın malı, ithali yasak emtialar arasına aldı (4). Avrupa ülkeleri bu tür önlemlerle yerli sanayilerini korumaya çalışırken Osmanlı Devletinde, III. Selim ve II. Mahmut'un bütün çabalarına rağmen kapitülasyonlar, iç isyanlar, Yunanistan ve Mehmet Ali Paşa olayları gibi sebeplerden dolayı yerli malını koruma ve yerli sanayiye kurma projelerinden istenilen netice alınamadı. Sadece gümrük alanında % 3 lük durum muhafaza edilebildi. Bu fırsatı ganimet bilen İngiltere gözlerini Osmanlı Devleti'ne çevirdi. 16 Ağustos 1838 tarihinde Osmanlı Devleti'ne sağladığı ufak tefek siyasi destekler karşılığında oldukça geniş ticari imtiyazlar kopardı (5). Bunu diğer ülkelerin elde ettiği imtiyazlar izledi (6). Tanınan ayrıcalıklardan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda yerli müteşebbisi ve emtiayı korumak oldukça zorlaştı. Mesela yeni oluşumu eleştiren Namık Kemal "Bir tek fabrikamız yok, bir anonim şirket bile kuracak durumda değiliz" derken (7). Alman yazar Hagemeister, 1841 yılındaki Osmanlı ekonomisinden bahsederken şöyle dedi: "Eski zamanlarda Avrupa ülkeleri değerli kumaşları Türkiye'den alırlardı. Şimdi ise Türk fabrikaları yalnız yabancı müşterilerini kaybetmekle kalmamış kendi ülkelerinde, kendi mallarından daha ucuz ve daha iyi olan mallarla rekabete girmek zorunda kalmışlardır. Bu durum fabrikaların büyük ölçüde azalmasına yol açtı" (8). Bunlar doğrudur. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. y.y. da başlayan batılılaşmaya paralel olarak yabancı mamüllerin kullanılması elit tabakada oldukça artmıştı. Bunun farkında olan Batılılar Osmanlı pazarlarını ele geçirmek için ürettiklerini, doğunun zevk ve zerafetine uygun, fiyatlarının da Osmanlı topraklarında üretilenlerden daha ucuz olmasına itina gösterdiler (9). Rekabete, daha ziyade Osmanlı sanayinin temelini teşkil eden tekstil sahası maruz kaldı. Sonuçta Batı'nın bu politikası Osmanlı ekonomisini yarı sömürge durumuna soktu. Bu durum

4) Yücekök, A. "Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1938 Ticaret Sözleşmesi" A.Ü.S.B.F. M. C.23 S.1, Ankara 1989, s.395; Kütükoğlu S. Mubahat, Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri, Ankara 1974, s.74.

5) Antlaşma için bak. Muahedat Mecmuası, C.1 İstanbul, Ceride-i Askeriye Matbaası, 1298, s.272-275; Kurdakul Necdet, Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar, İstanbul 1981, s.213-15.

6) Belirli bazı ülkelerin elde ettiği haklar için bak, Fransa, için Muahedat Mecmuası C.1, s.39-44, Prusya için . s.94-99

7) Mardin Şerif, The Genesis of Ottoman Thought, Princeton, 1962, s.406.

8) Nakleden Steinhaus Kurt, Atatürk Dönemi Sosyolojisi, Çev. H.Akkaş, İstanbul, 1973,s.52.

9) Önsoy Rifat, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Ankara 1988, s.23.

yerli sanayi birikimini olumsuz yönde etkiledi. Yerli sanayiye kurma gayretileri de sonuç vermedi. Mesela 1830-1840 yılları arasında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın teşebbüslerine bakılarak İstanbul ve çevresinde ayakkabı ve askeri malzeme fabrikaları açıldı. Devlet fonlarına ve yönetimine dayanan bu işletmeler ithalatın yarattığı rekabete dayanamadığından kapandı⁽¹⁰⁾. Ama yerli sanayici ve üreticinin desteklenmesinden vaz geçilmedi.

1850'li yılların başından itibaren esnafın durumunu iyileştirmek gayesiyle yeni bazı tedbirler alındı. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür.

a) Tanzimat'ın ilanından itibaren sanayi sahasında başarılabilenleri Avrupa ülkelerine göstermek ve bu arada ihracatı arttıracak girişimlerde bulunmak için uluslararası sergilere katılmak. İmparatorluk bu amaçla ilki 1851 Londra sergisi olmak üzere 1855 Paris ve 1862 de ikinci Londra sergisine katıldı⁽¹¹⁾. Sanayileşmiş Avrupa Devletleri sergilere kendilerine yeni pazarlar aramak için katılırken Osmanlı İmparatorluğu sergilerde hammadde kaynakları ve tarım ürünleri bakımından büyük bir potansiyele sahip olduğunu gösterdi.

b) İmparatorluk içinde üretilen malların kalite, çeşit ve fiyatlarını görmek, üreticinin sorunlarını tesbit etmek, başarılı üreticileri ödüllendirmek ve iç pazarı canlandırmak için İstanbul'da bir sergi açmak. Bu amaçla Avrupa'daki benzerleri örnek alınarak 1863 de İstanbul'da uluslararası nitelikte "Sergi-i Umumi-i Osmanî" açıldı⁽¹²⁾.

c) Sanayici ve iş adamlarının sorunlarını tesbit etmek ve bu alanda çeşitli çalışmalar yapmak üzere "İslah-i Sanayi" komisyonu kurmak⁽¹³⁾.

d) İç piyasada ihtiyaç duyulan kalifiye elemanı yetiştirebilmek gayesiyle sanayi mektepleri açmak.

Alınan tedbirlerde kısmen başarılı olundu. Ancak yapılan reformlar sonucunda halkın ih-

10) Sarç O. Celâl, "Tanzimat ve Sanayimiz" *Tanzimat*, C.1, İstanbul 1940, s.434-437; Önsoy, A.g.e. s.56-57.

11) Önsoy, A.g.e., s.59-71, Ayrıca bak. Giz Adnan "Dünya Sergilerinde Türk Mamülleri" *ISOD* S. 18, 15 Ağustos 1967.

12) Hakkı Nezihi "memletemizde İlk Sanayi Sergisi" *İTSOM*, N. 7, Temmuz 1930; Sav Nizamettin Ali, *Sanayi İktisadi ve Türk Sanayii*, İzmit 1950, s.160-163. Giz Adnan "1863 İstanbul Sergisi" *ISOD* S. 28, 15 Haziran 1968 ve Önsoy, A.g.e. s. 71 ve devamı.

13) Bu komisyon 1874'de kapitülasyonların engellemeleri yüzünden fesh edilerek görevleri Şehremanetine devredildi. Bak. Osman Nuri, *Mecelle-i Umuru Belediye* C.1, İstanbul 1922, s. 727-728; İlkin Akın "Türkiye'de Sanayi Politikası" *İ.Ü. İ.F. M. C. 30*, Ekim 1970 - Eylül 1971, N. 1-4 s. 379.

tiyaçları değişmeye başladığından eski sanayiın temelleri sarsıldı. Yeni sanayi kolları da istenilen neticeyi vermeyince iktisadî çöküntü biraz daha hızlandı. Yeni sanayi kollarının kurulamayı ve kurulabilenlerden de istenilen neticelerin alınamayışının başlıca iki sebebi vardı. Bunlardan birincisi yeteri kadar kaliteli elemanın yetiştirilememesi ikincisi de yeterli sermayenin bulunamamasıdır. Bu sebeple Tanzimat döneminin ikinci yarısında yerli malı konusunu canlandırmaya çalışan Mithat Paşa bir taraftan eleman yetiştirilmesine, çalıştı, diğer taraftan kredi müessesesi olarak banka kurma girişiminde bulundu ⁽¹⁴⁾. Bu konudaki ilk adımını Tuna Valiliği döneminde attı. Üretim kooperatifçiliğini kredi kooperasyonu ile birleştirdi. Bölgenin kalkınması ve dar gelirli üreticiye kredi vermek gayesiyle "Memleket Sandıklarını" kurdu. 1868 de Devlet şurası reisliğindeyken fikirlerini merkezi yönetimde savundu. Bilhassa Suriye Valiliği döneminde "yerli malı" politikasına yeni boyutlar kazandırdı. Buradaki çalışmalarının bir kısmını şu şekilde özetlemek mümkündür;

A- Yerli malı endüstrisinin kurulması ve korunmasını sağlamak,

B- Yerli malının revaç ve rağbetini arttırmak,

Mithat Paşa yerli malı üreten endüstrinin kurulması ve korunması için de şu tedbirleri aldı:

1- Hama ve Trablusşam'da bulunan dokuma ve ipek tezgâhlarının islahı

2- Şam'da büyük bir fabrika açarak en lüzumlu olan patiska, Amerikan bezi ve pamuklularını dikmek için iplik, makara ve boya imalathanesini açmak.

3- Avusturya'dan getirilen mühendis ve ustabaşların yardımlarıyla yerli ustaları yetiştirmek.

4- Masraflarını kendi gelirleriyle gideren sanayi mektebi açmak.

5- Atölyelerde kullanılacak malzeme için iptidai maddeler üreten debbağ (deri) ve kereste fabrikaları açmak

6- Trablusşam'da yeni bir hapishane yaptırmak. Burada suçluları eğitip meslek sahibi yaparak hapishaneyi aynı zamanda hakiki bir imalathane haline çevirmek.

7- Şam'da cam ve porselen imalına başlamak

8- Suriye'nin mozaikçilerini zamanın modası ile üretim yapabilecek bilgi, beceri ve malzeme ile donatmak ⁽¹⁵⁾.

14) Ali Haydar Mithat, " Mithat Paşa ve Hayatı Siyasisi , İstanbul, tarihsiz, s.29.

15) Mithat Paşa'nın bu görüşleri Suriye ve Dimaşk gazetelerinden alınarak 3 / Kânunisani 1330 daki Hakimiyyeti Milliye gazetesinde yeniden neşredilmiştir.

Revaç ve rekabeti arttırmak için de şu önlemleri aldı:

1- Devlet daireleri ve okullarında çalışan ve okuyanlara yerli kumaştan elbise giydirmek (yerli giyen halkın devlet dairelerinde işlerini daha çabuk gördürmek ve onlara mümtaz muamelede bulunmak)

2- Yerli malı ile döşeli olmayan evlerden gelen daveti kabul etmemek (Bunu kendisi kabul etmediği gibi üst düzey memurlarına da kabul ettirmezdi).

3- Bütün devlet dairelerini yerli malı ile döşemek,

4- Yerli sürahi, tabak ve testi kullanmayan evlerden gelen daveti kabul etmemek, memurlarına ettirmemek (16).

Mithat Paşa'nın yerleştirmeye çalıştığı bu model onun boğdurulmasıyla ya tamamen bozuldu ya da amacından saptırıldı (17).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yerli malı ve yerli üretimi desteklemeye yönelik politikalar II. Meşrutiyet döneminde yeniden ciddi bir şekilde ele alındı. Ne var ki bu dönemde de aralıksız devam eden savaşlar ve ayaklanmalardan dolayı iç pazarlara canlılık getirilemedi. Yeni sanayi kolları kurulamadı ve sermaye biriktirme girişimleri sınırlı kaldı. Bu sebeple bu dönemde de işletmeye açılan müesseselerin çoğu gayrimüslimlerin veya onları destekleyen yabancıların denetimine girdi. Nitekim Alman Dahiliye Nezareti bu gerçeği 1913'de ülkesine şöyle rapor etti: "...Sanayiciler arasında Türkler yer almamaktadır. Son yıllar Türkler'in bu tür işlere katılmalarına elverişli olmasına rağmen, sadece ismen bu girişimlere katılmaktan ileri gidememiştir (18).

1913 de İttihat ve Terakki'nin tam olarak iktidarı ele geçirmesiyle bu yapı bir miktar değişti. İttihat ve Terakki'nin 1908 de Devlet yönetimine ilk adımını attığı zaman belirgin bir ekonomik politikası yoktu. Fakat kısa bir süre içinde siyasi politikasına paralel olarak ekonomik alanda da Avrupa'nın malı boyunduruğundan kurtulmak için millî bir ekonomi ve millî bir burjuva sınıfı oluşturma gayretlerine girdi. İttihatçıların bu politikası Cumhuriyet döneminin iktisadî politikasına da öncülük etti.

İttihatçıların genel olarak ithal mallarına karşı örgütlenip yerli malı kullanma politikasına

16) *Hakimiyeti Milliye*, 3 Kânunî sanî 1930

17) *Fındıkoğlu, Z. Fahri, Türkiye'de Kooperatifçilik, İstanbul 1953, s.37.*

18) *Nakleden Steinhaus, A.g.e. s.63.*

huz verdikleri tarih, Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i işgal ettiği tarihle birlikte başlatılabilir. İşgalden sonra Avusturya'ya karşı herhangi bir diplomatik önlem almayan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu ülkeye ait mallara ve bu malları satan mağazalara karşı örgütlü bir şekilde boykotu başlattı. Boykot esas itibarıyla ithal mallarının aracısı olan gayrimüslim tüccarlara zarar verirken Türk tüccarlarının işine yaradı. Avusturya'dan gelen fesin yerine Anadolu'da imal edilen feslerin alması da bu döneme rastladı. Ancak belli bir gelir seviyesi olan insanlar Avrupa mallarının gösterişine aldanarak yerli mallarına gereken ilgiyi göstermediler. Bu ilgisizliği dile getirenlerden biri olan Celâleddin Sudî "Ecnebilerin süslü yaldızlı, fantazi eşyalarını, sırf ot ve pamuktan ibaret olan kumaşlarını, hile ve terkipleri muzur ve sihati ihlal eden ve memleketlerinde satılmayıp gönderilen mekûlatımı (yenecek şeyleri) almayı taahhüt edelim... Biz onların süslü fakat hileli eşyalarına aldanarak kendi mamulatımıza rağbet etmiyoruz... Ecnebilerin on paralık malını almakla vatandaşlarımızın hakkını ketm etmiş oluyoruz..." (19) dedi. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti yerli malı konusunda halkın aydınlatılması için Yeni Mecmua, İktisadiyat Mecmuası, Türk Yurdu gibi dergilerin aracılığıyla iktisadî düşüncelerini de açıklamaya başladı (20). İktisadî milliyetçiliği savunan girişimci örgütler kurdu. Bunların arasında yer alan "İstihlak-i Umumi-i Tensik ve Menafi-i Milliye-i İktisadiye-i Mudafaa Cemiyeti, (21) .Cemiyet-i Müteşebbise, Ticaret ve Ziraat ve Sanayii Cemiyeti Milliyesi (22) ve Millî Fabrika'lar Cemiyeti (23) çeşitli özellikleriyle tezimizin konusunu oluşturan "Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" ne öncülük etmiştir. Bu kuruluşların fikirleri genel olarak şu şekilde özetlenebilir: Türk halkının Batı'ya olan ekonomik bağımlılığına karşı aydınlatmak, imparatorluk içinde Türk milleti'nin ekonomik çıkarlarını savunmak, orta sınıfı iktisadî açıdan bilinçlendirip kalkındırmak, sanayi alanında özel milli burjuvazinin gelişmesine katkıda bulunmak, zanaat sahiplerini birleştirerek sanayi yatırımlarına teşvik etmek, kuralacak yeni sanayii kolları için var olan imkânları tespit edip ortaya çıkarmak, halkı yerli malını kullanmaya teşvik etmek, İttihat ve Terakki'nin geliştirmeye çalıştığı iktisadî milleyetçilik ve devletçilik fikrini desteklemek ve halkı tasarrufa davet etmek.

19) Nakleden Toprak Zafer, *Türkiye'de Millî İktisat*, Ankara 1982, s. 366-367 Belge 3.

20) Ziya Gökalp " Millet Nedir? Millî İktisat Neden İbarettir" Tekin Alp "Millî İktisada Doğru " *İktisadiyat Mecmuası*, C. 1 / 1 8 Şubat 1331; "İktisad-i Millî" *Türk Yurdu* C.8, s.6, 21 Mayıs 1332.

21) *Türk Yurdu* C.III, 1328, s. 318. Ayrıca bak. Mardin Şerif, *Türkiye'de İktisadî Düşüncenin Gelişimi 1838-1918, Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi (Teksir) s. 63.*

22) Toprak A.g.e. s. 205-210

23) " *Millî Fabrikalar Cemiyeti*" *İktisadiyat Mecmuası*, C. 2 / 50 7 Haziran 1333 .

İttihat ve Terakki Cemiyeti İmparatorluğun iktisadî gelişmesini hızlandırmak ve tespit ettiği fikirlerini uygulamaya koymak maksadıyla Ocak 1913 de Hükümet darbesini gerçekleştirdikten sonra Millet Meclisi'nden Teşvik-i Sanayii kanununu çıkardı (24). Kanun Meclis-i Mebusan'da görüşülürken yerli malı kullanımı üzerinde de duruldu (25). Sunulan lâyhalarla Osmanlı halkı yerli malı kullanmaya davet edildi. Fakat mevcut yerli sanayinin kapasitesi çok zayıf olduğundan fikirlerin uygulanması mümkün olmadı. Bu fikrin uygulanmamasının sebebi 1913-1915 yılları arasında yapılan sanayi sayımı incelendiğinde daha rahat anlaşılır (26). 1915 yılında İstanbul ve Anadolu'da büyük işletme sayılan 585 iş yerinde yapılan incelemelerden 30 bin kadar sanayi işçisinin çalıştığı ve bunların % 60 'ının gıda dokuma ve halıcılık kısımlarında yer aldığı görülür (27). Buna rağmen gıda ve dokuma alanında bile Osmanlı İmparatorluğu kendi kendisine yetebilmekten uzaktır. Çünkü sanayi kuruluşlarının kapasitesi küçük, işçi sayısı az, üretilen malın kalitesi de düşüktür. Bu durum halkın yerli malına karşı ilgisini azaltırken İmparatorluğun da ister istemez sanayi ürünleri bakımından Avrupa'nın denetimine girmesine yol açtı (28).

I. Dünya savaşının başlaması Türkiye için siyasi açıdan olduğu gibi milli iktisadın geliştirilmesi açısından da kritik bir dönem oldu. Savaşın başlamasından kısa bir süre önce milli ekonomiye en büyük engeli teşkil eden kapitülasyonların 1 Ekim 1914'ten itibaren kaldırılacağı ilgili devletlere bildirildi. 1914 de dönemin padişahı V. Mehmet Reşat'da, Meclis-i Mebusan'ın III. dönemini açarken kapitülasyonların kaldırıldığını ifade etti (29). Ardından gümrük tarifeleri de % 4 oranında artırıldı (30). Öte yandan kazanılan Çanakkale Zaferi'nin güçlendirdiği milliyetçilik anlayışı etkisini kısa süre içinde ekonomik alanda da gösterdi. Mesela

24) M. M. ZC. C. 6, s.48 den nakleden Tunaya Tarık Zafer, *Siyasal Partiler*, C.3, İstanbul 1989 s. 367.

26) 1913-1915 Sanayi Sayımı ve tablo için bak. Ökçün Gündüz *Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri*, İstanbul 1984, s. 25. Aynı sayının yayınlanmamış bölümleri için bak. Eldem Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, 1970, s. 25'deki tablo.

27) Ökçün, A.g.e.,s.33

28) Eldem, A.g.e.,s.124.

29) "Kapitülasyonların Kaldırılması Hakkında İrade-i Seniye 26 Ağustos 1330 (1914) Düstur 2. tertip, C. 6, s. 1223; Padişah 1332 (1916) yılında da kapitülasyonların kaldırıldığını ifade etti. MMZC. den nakleden Tunaya, A.g.e., s. 345-346.

30) Millî sanayiciyi destekleme yolunda alınan bütün önlemlere rağmen yabancı sermayenin ülkeye girişi her zaman memnurlukla karşılandı. Hatta onları ürtükmemek için Osmanlı işçisinin sendike ve grev hakları kısıtlandı. Tunaya, A.g.e., s.346-347. Ancak harp sırasında Hüseyin Cahit Yalçın'ın biraz abartılmış deyiimiyle memlekete bir arşın kumaş, bir arşın patiska girmedi. "Meşrutiyet Hatıraları", *Fikir Hareketleri* N. 221,s.198.

Ziya Gökalp, "Türkler'e bir millet karakterini kazandıracak ve bir Türk kültürünün oluşmasına katkıda bulunacak etkenlerden biri milli ekonomidir " (31) dedi. Siyasi iktidar da aynı oluşuma katılarak yeni düzenlemelere gitti ve "Ticaret ve Ziraat Nezaretinin adını. "Milli İktisat Nezareti" (32) olarak değiştirdi. Ardından 1915 aralığında gümrük tarifelerini % 30 oranında arttırmayı öngören tasarı meclise sundu. Tasarı kabul edilerek 14 Eylül 1916 da yürürlüğe girdi (33). Bu girişimler kapitulasyonların kaldırılmasında olduğu gibi ayrıcalıklı devletlerin büyük tepkisine yol açıyordu.

Öte yandan Hükümet 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi kanununa da yeni boyutlar kazandırdı. 1915 de kanun'da sağlanan genişlemeyle kurulacak her yeni fabrikaya devlet arazi-sinden 5.000 m² kadar alanın hibe edilmesine karar verildi. Bununla kalınmadı, şirketlerini kurmak üzere müteşebbislere işe başlama sermayesi temin edildi. Müessese üretime başladıktan sonra bunlardan yeni kurulacak sanayi kolları için sermayenin elde edilmesi de planlandı (34). Küçük sermaye sahiplerini ticari faaliyetlere çekmek maksadıyla Memurun şirketi kuruldu (35). Şirket Anadolu'da zirai gelişmeye yardımcı olmak maksadıyla, odun, kömür, gaz, peynir, v.b gibi atelyelerini kurdu. Hatta bu tür iş kolları Beyrut, İzmir gibi merkezi yerlerde de kurularak (36) hizmet sahası genişletildi.

Fabrikalarda çalışacak personelin mümkün olduğu kadar Türk uyrukla olmasına dikkat edildi (37). Bu ve benzer alanlarda çalışacak kalifiye Türk ve Müslüman elemanların yetiştirilmesi için Almanya'ya öğrenci gönderildi (38). 1916 Temmuz'undan itibaren şirketlerin yazışmalarını Türkçe yapmaları sağlandı. Öte yandan hükümet, gümrük vergilerini arttırmakla yerli mamulâtı korudu. Teşvik etmek istediği yerli ürünün üretimi için benzer yabancı ürünlerin ithalatına % 30, yerli mamulü korumak istediği izaman ise % 100 oranında gümrük resmi uygulamasına karar verdi (39).

31) Ziya Gökalp, " Millet Nedir? Millî İktisat Neden İbarettir", İktisadiyat Mecmuası 1/1 8 Şubat 1331, s.3

32) Tekin Alp, "Millî İktisada Doğru", İktisadiyat Mecmuası, 1/1, 8 Şubat 1331, s.172.

33) Aynızade Hasan Tahsin, " Gümrük Tarifeleri " İktisadiyat Mecmuası, 1/1, 8 Şubat 1331, s.3-5

34) I.T. Farkasının İktisadî Faaliyeti, " İktisat Mecmuası, 1/30 19 Ekim 1331, s.1-2

35) " Memurun Şirketi ", İktisadiyat Mecmuası, 1/24 31 Ağustos 1331, s.4-6

36) İktisadiyat Mecmuası, 1/35 Aralık 1331, s.8

37) Yalman A. Emin, Turkey In The World War, New Haven 1930, s.116.

38) Yalman, A.g.e.,s.115.

39) Farez Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul 1985 s.63.

Uygulanan bu politika sayesinde 1909-1913 yılları arasında Osmanlı toprakları üzerinde 51 Anonim şirket varken, 1914-1918 tarihleri arasında bu sayı 88'e yükseldi (40). Aynı şekilde savaştan önce Türklerin ticaret ve sanayiye katılma oranları % 10'un altında tahmin edilirken savaş sonrasında sermaye sahiplerinin önemli bir kısmının Türk olduğu görüldü (41).

İ.T'nin bu uygulaması zaman zaman çeşitli eleştirilere uğradı. Mesela Yusuf Akcura "Eğer Türkler, Avrupa kapitalizminden yararlanarak kendi aralarında bir burjuva sınıfı çıkamazlarsa yalnızca köylüden ve memurlardan oluşan bir Türk toplumunun yaşama şansı çok zayıf olacaktır" (42). Tekin Alp'da "Kapitalizm Çağı Başlıyor" adındaki makalesinde bu duruma zamanında önlem alınamazsa memlekette sermaye ile emek arasında çatışma çıkabileceği endişesini dile getirdi (43). Ancak endişeler yersizdi. Çünkü bütün gelişmelere rağmen Türkiye'nin savaş sonunda yerli fabrika üretiminin yurt için tüketimini karşılama oranı pamuklu kumaşlarda % 10, Yünlülerde % 20, ipeklide % 5, sabunda % 2 buğday ununda % 60 idi. Teknik malzemenin yanı sıra cam, porselen, çatal-bıçak v.b tamamen ithal edilmekteydi (44).

Herşeye rağmen 1913-1918 dönemi arasında İ.T'nin millî iktisat ve yerli malı konusunda başarılı olduğu söylenabilir. En azından 1930'lu yıllarda uygulanacak Devletçilik politikasına, millî sanayinin korunması ve geliştirilmesine, millî burjuvazinin oluşturulmasına ve ithal ürünlerinin ülke ekonomisine verdiği zararın halka anlatılması konusuna iyi bir birikim oluşturdu.

40) Yalman, A.g.e., s. 143; Steinhaus, A.g.e., s. 75; Toprak Zafer, A.g.e., s. 302-365 arasında daha fazla şirketten söz etmektedir.

41) Steinhaus, A.g.e., s.75.

42) Akcuraoglu Yusuf, "İktisat" Türk Yurdu, Yıl 6, S. 12, 2 Ağustos 1332 s.179-180.

43) İktisadiyat Mecmuası, 2/67, 8 Kasım 1332 s.1-2, Ayrıca bak "Demakrosinin Gayesi" Yeni Mecmuası s. 56, 8 Ağustos 1918'den nakleden Toprak A.g.e., s.409, Belge 42.

44) Tezel Y. Sezai, Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950), Ankara, 1988, s.92.

I. BÖLÜM

A- 1923-29 ARASI TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ POLİTİKA ARAYIŞLARI VE MİLLİ İKTİSAT DÜŞÜNCESİ

Atatürk 1 Mart 1922'de TBMM'ni açarken, iktisadi açıdan Ankara Hükümeti'nin takip etmesi gereken politikayı şöyle izah etmiştir " ...Siyasi iktisadiyatımızın mühim gayelerinden biri de menafii umumiyeyi doğrudan doğruya alakada edecek müessesat ve teşebbüsatı iktisadiye'yi kudreti maliye ve fenniyemizin musaaadesi nispetinde devletleştirilmesidir. Ezcümle topraklarımızın altında metruk duran maden hazinelerini az zamanda işleterek milletimizin menfaatına küşade bulunabilmek de ancak bu usul sayesinde kabildir" ⁽¹⁾. Bu açıklama Türkiye'nin gelecekteki politikasına da ışık tutuyordu. O 1 Mart 1922'deki konuşmasında ise "Sizlere ekonomik alandaki faaliyetlerimizin ana çizgileri ile tesbit etmiş olduğum temel noktalarını genel olarak açıklamış bulunuyorum. bundan sonra iktisat politikamızda tespit etmiş olduğumuz bu temel esaslara uygun olarak hazırlanacak bir plana göre Bakanlar Kurulumuzun uygulamaya geçmesini bekliyoruz" ⁽²⁾ diyerek, uygulamaya konulmasını istediği ekonomik politikanın devletçilik olduğunu ima etti. Ancak Lozan barışından 1929'a kadar olan dönemde Atatürk'ün tebsit ettiği ekonomik politikayı tam olarak uygulamak mümkün olmadı. Bunun sebepleri şu şekilde özetlenebilir :

1- Siyasî açıdan Lozan'da isteklerimizin kabul ettirilebilmesi için, yabancı sermayeye ve özel sektöre karşı olmadığımızın ifade edilmesi ihtiyacının duyulması. Çünkü Batı, Balkan Savaşı yıllarından itibaren ısrarla Türklerin ecnebi sermayesine karşı kapılarını tamamen kapatmaya çalıştığını iddia ediyordu. Türk tarafından yapılan açıklamalar ise bunun doğru olmadığı yolundaydı. Mesela Tekin Alp "Türkiye'nin hiç bir vakit ecnebi sermayesine karşı tepki göstermediğini ve göstermeyeceğini" ⁽³⁾ belirtiyor ve hükümeti de bu yolda açıklamalar yapmaya davet ediyordu ⁽⁴⁾. Atatürk'de, 1 Mart 1922'de yabancı sermaye konusundaki

1) Yeniden yay. Atatürk Araştırma Merkezi, S.D, C.1 Ankara 1989 s. 241; Öztürk Kazım, Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları, C.2, Ankara 1986, s.737.

2) Ülken Yüksel, " Atatürk ve Ekonomide Devlet Müdahalesi" İ.Ü. İ.F.M C. 39, s.1-4 Temmuz 1980-Eylül 1981, s.99.

3) Tekin Alp, " Yeni Gümrük Tarifesi" İktisadiyat Mecmuası, 1/28 5 Eylül 1332 s.1-2.

4) Tekin Alp, "Ecnebi Sermayesine Karşı Siyaseti İktisadiyemiz", iktisadiyat Mecmuası, 2/53, 26 Nisan 1333, s. 1-3.

görüşlerini açıklarken "... Umuru nafiamızda kullanılmak istenilen sermayenin sahiplerine Hükümetimizce her türlü sühuletin ibraz edileceği şüphesizdir..." diyor ve bir şartı ilave ediyordu: "Bu sermayelerin kanunlarımıza tâbî olması zaruridir " (5). Ancak Lozan barış görüşmelerinde "Kapitülasyonlar" ele alınırken konu yeniden gündeme geldi. İtilaf Devletleri bilhassa iktisadi menfaatlerinin korunması için kapitülasyonların devamını istediler. Fakat Türk tarafı bu konuda taviz vermediğinden görüşmelere bir süre ara verildi. Türkiye bu aradan faydalanarak topladığı İzmir İktisat Kongresi'nde hem kendi iktisadi politikasını belirginleştirdi hem de yabancı sermayeye karşı olmadığını bir kere daha ilan etti. Kongrede bağlayıcı nitelik taşıyan kapitülasyonlar reddedildi. Buna karşılık yabancı sermayeye karşı tavır alınmadığını somut delillerle göstermek için bir Amerikan firması olan Chester'e Anadolu'da geniş yatırım ayrıcalıkları verildi (6).

2- Devletçiliğin uygulanması için yeterli sermaye birikimine sahip olunmaması, bunun yanısıra sermaye hareketlerini yönlendirecek kurumların bulunmaması.

3- 1916 Gümrük tarifelerinin Cumhuriyet'in ilanından sonra 5 yıl daha devam edecek olması. Bir başka deyişle Türkiye'nin 5 yıl daha kendi üretiminin himayesini sağlayamayacak olması. Bunun yanısıra Osmanlı borçlarının 2/3 üne eşit 84.597.495 altın liralık borcun yıllık ödemeleri olan 5.809.312 liranın ödenmesinin 1929'a kadar dondurulmuş olması (7).

4- Bu modeli uygulayacak yetişmiş kadronun, gerekli bilgi birikiminin ve gerekli araçların olmaması.

5- Ulaştırma sisteminin çok bozuk ve yetersiz olması.

6- Millî bankacılığın gelişmemiş olması yanında, sigortacılık gibi ticaret türlerinin daha çok yabancı şirketlerin tekelinde bulunması. Bu sebeplerden dolayı Atatürk'ün 1922'deki devletçilikle ilgili açıklamalarına rağmen 7 Şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde (8) devletçilikten söz edilmeden millî ekonomi konusunda mümkün olduğu kadar ılımlı bir yol benimsendi. Kongrenin genel amacı, gelecekte uygulamaya konacak iktisat politikası hakkında

5) Öztürk, A.g.e., s. 738, S.D. C.1 s. 241 ve devamı.

6) Chester ayrıcalığı için bak. Semiz Yaşar, Türk-Amerikan Münasebetleri Işığında Chester Projesi, H.Ü. İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ne sunulan basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.

7) Herslag, Z.Y., Turkey, An Economy in Transition, The Hague 1958, s. 21-23 ve Herslag Z.Y., Turkey, The Challenge of Growth, Leiden 1965, s.22.

8) Kongre hakkında bak. Haz. Ökçün A. Gündüz, Türkiye İktisat Kongresi İzmir 1923, Haberler, Belgeler, Yorumlar, Ankara 1971, s.65.

hükümet, tüccar, sanayici, toprak sahipleri ve işçilerle birlik ve beraberliği sağlamak, ve Lozan barış görüşmelerinde Milli Hükümet'e, bilhassa yabancı sermaye konusunda yöneltilen suçlamaların doğru olmadığını ortaya koymaktı. Ancak kongrede çeşitli grupların, millî ekonominin korunması, yerli malına rağbetin artırılması, yerli bir burjuva sınıfının oluşturulması, yerli sanayi ve ulaştırma sisteminin geliştirilmesi, kabotaj haklarının Türklere verilmesi, ülke sanayiine kredi sağlayabilecek bir devlet bankasının kurulması, doğal kaynakların belirlenmesi ve işletilmesi, ulaşım ve haberleşmenin geliştirilmesi ve büyük sanayi işletmelerinin ve genel menfaatlar açısından önem taşıyan diğer ekonomik kuruluşların özel sermaye tarafından kurulmadığı takdirde devlet iştirakine ve doğrudan yardımına başvurulması gerektiği gibi konular da tartışıldı. Gelecekte uygulanacak ekonomik politikanın ana hatları çizildi. Meselâ: Millî Türk Ticaret Birliği "Dahili ve Millî sanayinin inkişapı ve yerli mamûlat ve mevadidi ibtidaiyenin korunması için bu sahalardaki ithal mallarına gümrük vergisinin konmasını, Türkiye'deki yabancı sermayeye taviz ya da tekel hakkı verilmesinin önlenmesi, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayenin Türk kanunlarına göre teşekkülünü, Türk karasularında serbest taşımacılık hakkının Türklere verilmesini ve mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda para basma yetkisine sahip millî bir bankanın kurulmasını" istedi (9). Sanayi grubu da Atatürk'ün 1 Mart 1922'deki "sanayii nesciye gibi sanayiînin himaye ve ihyası ve bazı muntıkalarda yeniden teessüs edebilecek diğer sanayiînin her sûrette himayesi nazarı ehemmiyette tutulacaktır..." (10) ve İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşmasındaki (11) yerli gayri müslimlerin ticarete sahip olduğu etkinliğin azaltılması için hükümetin gerekli önlemleri alacağı ve "...Bugün mevcut olan ve gelecekte kurulmasını temenni ettiğimiz fabrikalarımızda kendi amelemizin müreffeh ve memnun olarak çalışmasını istiyoruz" şeklindeki sözlerine uygun olarak "...memleketimizde mevcut ve ihtiyaca kâfi olan mevadd-ı ibtidaiyeye ağır gümrük vaz ile hariçten ithalinin menî ve memleketimizde mevcut olmayıp sanayide lazım olan mevaddi ibtidaiyenin gümrük resminden muaf olarak ithalinin temini..." (12) yanısıra Türklerin elinde bulunan ya da yeni kurulacak olan yerli sanayiînin, kanunlarda yapılacak düzenlemelerle korunmasını istedi. Kongre sırasında bir de iktisat sergisi açılarak sanayi ve zirai kapasitemizin kısmen de olsa hangi seviyede olduğu tespit edildi (13).

9) Daha geniş bilgi için bak. Ökçün, A.g.e., s. 243-256; *Hakimiyeti Milliye*, 15.12.1923.

10) S.D., C.1, s.242

11) S.D., C. 2, s. 103-118, Ökçün A.g.e., s. 243-256; *Hakimiyeti Milliye*, 19.2.1923.

12) Ökçün A.g.e., s.426-427.

13) Sergi için bak. Ökçün, A.g.e., s.218-230; *Hakimiyeti Milliye*, 18.2.1923.

Yapılan açıklamalara baktığımız zaman yapılmak istenenlerin yalnız başına özel sektör tarafından gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğu, bir yerde devletçilikten söz etmeksizin devletçilik politikasının izlenmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kongrede "İktisadî Misâk" adı altında tespit edilen 12 maddelik kararda (14) da devletçilik politikası arayışları gözlenmektedir. Ama yukarıda ifade ettiğimiz sebeplerin yanında kapitülasyonların kaldırılmasına rağmen sistemin geride bırakıklarının bir anda düzeltilmesinin imkânsızlığı yüzünden Cumhuriyet'in ilk 10 yılında devletçiliğe geçiş için bir ara dönemin yaşanmasını zaruri kıldı (15). Buna rağmen yeri geldiğinde devlet ekonomiye müdahale etti. Çünkü 1923'te Cumhuriyeti ilan eden ve millî bilinci doruk noktaya ulaştıran siyasi kadro ekonomik yatırımlar için özel sektörün de imkânlarının kısıtlı olduğu bilincindeydi. Bundan dolayı doğrudan ekonomik yatırımlara girmemekle beraber çeşetli yasal ve kurumsal düzenlemelerle özel sektörü yatırımlara çekmeye çalıştı ve yalnız genel menfaatları ilgilendiren noktalarda ekonomiye iştirak yöntemiyle katıldı (16).

Bu dönemde devletin iktisadi yapıyı geliştirmek ve millî finansman kaynaklarını temin etmek maksadıyla başlattığı kurumsal gelişmelerin başında Ziraat Bankası'nın güçlendirilmesi ve İş Bankası'nın kurulması gelir. Bunu şeker sanayinin kurulması takip eder. Devlete ait tüm sanayi işletmelerinin yönetiminin, yeni sanayi işletmelerinin ve maden ocaklarının kurulmasına yardım ve işletmelerle ilgili bütün kredi ve ticaret işletmelerinin yerine getirilmesi amacıyla 1925'te Devlet Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. Aynı yıl Devlet Ticaret ve Sanayi Odaları kanunu ile odalara kamu tüzel kişiliği kazandırıldı. Buna göre Odalar 19 / 11 / 1925'te yürürlüğe giren nizamnamesine uygun olarak iş çevrelerinin sorunlarını politik karar organlarına götürebilecekleri ve politik karar organlarının kendileri hakkındaki tepkilerini alabileceklerdi (17).

1926 yılında başbakanlığa bağlı İstatistik Umum Müdürlüğünün kurulmasıyla, memle-

14) *Hakimiyeti Milliye* 7.3.1923; Ökçün, A.g.e., s.387-389.

15) A. Afetinan'da 1923-33 dönemini değerlendirirken " Atatürk İlkelerinden Devletçilik memleketin ekonomik bakımdan devlet bünyesine bir sorumluluk vermekle beraber planlı devreye girmeyi de sağlamıştır" diyerek 10 yıllık süreyi planlı döneme geçişi sağlayan bir devletçilik dönemi olarak görmüştür. İnan Afet, *Devletçilik İlkesi, ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara 1972, s.24.

16) Konu hakkında Atatürk'ün görüşleri için bak, İnan A. Afet, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıkları*, Ankara 1969, s. 14-19.

17) Geniş bilgi için bak, T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası *Cumhuriyet'in 10. yıl Dönümü* Fevkelade Nüshası 29.10.1933.

ketin iktisadî yapısı hakkında güvenilir bilgiler elde edilmeye başlandı. 1927'de ise, "Alî İktisat Meclisi kuruldu. Meclisin temel amacı kendi deyimleriyle "...Memleketimizde mümkün olduğu kadar seri sûrette iktisadî bir inkişafa mazhariyeti temin edebilmek ve bu vadide tahdüs eden müşkülâtın izalesi imkânlarını taharrî eylemek" tî (18). Bu dönemdeki son kurumsal gelişme, 1928'de Ticaret ve Tarım Bakanlıklarını çeşitli eleştirilere rağmen birleştirilerek İktisat Bakanlığı'na dönüştürülmesi oldu (19).

Yasal gelişmelerin başında Aşar vergisinin kaldırılması (20) ve Teşvik-i Sanayi Kanunu gelmektedir. Aşarın kaldırılması, çiftçinin vergi yükünü hafifletti. Demir yollarının yapımı ise ürünlerin taşınmasına imkân tanıyıp sürüm alanının genişletilmesiyle tarım önemli ölçüde desteklenmiş oldu (21).

Teşviki Sanayi Kanunu ilk olarak yukarıda da belirtildiği gibi 1913'te çıkarılmış, 1924'te kısmen değiştirilmiş ve 1927'de günün şartlarına göre yeniden düzenlenmiştir (22) Yeni düzenlemelere göre kanundan beklenen yararlar şunlardır:

A- Millî sanayimizi ihtiyaçlarımıza yetecek kadar üretimi sağlamak,

B- İhracat yapabilecek kapasitede belli başlı sanayii müesseseleri kurulmasına yardımcı olmak,

C- Yerli ve yabancı sermayelerle çeşitli büyük sanayi kolları kurulurken henüz parasını yatırıma çevirememiş müteşebbislerin ve halkımızın birleşerek toptan veya ferdi olarak sanayi yatırımlarına girişebilmesine imkân tanımak şeklinde özetlenebilir (23) :

18) 25 haziran 1927 tarih ve 1170 sayılı kanun. Kanunun maddeleri, ve bu maddelerin tartışması için bak. T.B.M.M. ZC, 25 Haziran 1927 tarihli oturum. Meclisin üyeleri için bak. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası cumhuriyetin 10. yıl dönümü Fevkelade nüshası.

19) Bakanlığın kurulması ve eleştiriler için bak. TBMM ZC. C.6, 9.12.1928, tarihli oturum s.26-29 ve kanunun tartışmaları için bak 16 ve 21.1.1928 tarihlerinde kanunun TBMM'de görüşülmesi.

20) Aşâr'ın kaldırılışı ile ilgili kanun, 17 Şubat 1925 tarih ve 552 sayılı kanun, Düstür 3. tertip, C.6.

21) Herslag Z.Y., *AnEconomy in Transition*, s.53-59, Ayrıca Bak. C.H.P. 15. yıl kitabı, s.446 ve devamı.

22) 1913 tarihli Teşviki Sanayi kanunu için bak. Düstur 2. tertip, C.6, s. 108-114; 1927 sayılı Teşviki Sanayi kanunu için bak. kanun no 1055, Düstur 3. tertip, C.8, s. 655-660. Ayrıca bak. Üçok Faik, *Teşviki Sanayi kanunu*, Ankara 1938; Türk İ, "Cumhuriyet Devrinde Teşvik Tedbirleri ve Geleceği" Cumhuriyetin 50. yılı Sanayileşme ve Sorunları Semineri, A.Ü.S.B.F. yay. Ankara 1975

23) Tokin, İ. Hüsrev, *İktisadi ve İctimai Türkiye*, Türkiye'de Sanayii, C. 3. Ankara 1946, s. 42. v.d

Kanunun sanayi işletmelerine tanıdığı ayrıcalıklar da şunlardır :

A- Hükümetin sanayi kuruluşları için gerekli toprağı, belli kurallar dahilinde parasız olarak vermesi;

B- Kanundan faydalanan kuruluşlara, yurt içinden temin edemedikleri lüzümlü malzemeler için gümrük muafiyeti sağlamak, malzemeleri deniz ve demir yollarından ucuz tarife ile (% 30 indirimli) taşımak,

C- Kuruluşlara Bakanlar Kurul kararıyla üretimleri değerinin % 10'u oranında pirim ve belli bölgelerin ihtiyacını sağlayan kuruluşlara, (sekiz vilâyeti aşmamak şartıyla) o bölgeler için 25 senelik ayrıcalık tanımak,

D- Hükümet ve diğer kamu kuruluşlarının, bazı şartlar dahilinde yerli mallarının yabancı ülkelerden gelen mallardan % 10 pahalı da olsa tercihen kullanmalarını sağlamak. Bu maddeden olmak üzere hükümet kamu kuruluşlarında yerli kumaştan elbise giyilmesi gibi (24) , 28.5.1927 tarih ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu (25) destekleyen yasal düzenlemeler yaptı.

E- Mesleki bir yetişme devresi geçirmiş olanların sanayi dallarında çalışmak kaydıyla ordudan terhis edilmeleri sağlanması.

F- Hazır olduğu halde çeşitli sebeplerle 1929'a kadar yürürlüğe konamayan sanayiye koruma konusundaki gümrük kanununun bu kadar geç yürürlüğe girmesinin sebebi Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin 1929'a kadar gümrük tarifelerini yükseltmeyeceğini kabul etmiş olmasıdır.

Yasal ve kurumsal düzenlemelerle getirilen bu hususların sosyal düşünce yapısında da benimsenmesi için gayret sarf edildi. Yerli malı ve yerli sanayi konusunda halka bilgi verildi. Bu gaye ile Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Aralık 1925'te "Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyet, 12 Aralık 1929'da kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne

24) Yerli kumaştan elbise giyilmesine dair 688 nolu kanun, Düstur 3. Tertip C.7, Bu kanunun I. Maddesi 1941 de değiştirilerek yurt içinde tedarik edilemeyen ordu ihtiyaçlarından elbise, ayakkabı, şapka, yatak levazımı v.b gibi malzemelerin ithal edilmesine izin vermiştir. bak, TBMM Kavanin Mecmuası C.22, Ankara 1941, s.63 ; Resmi Gazete 4.1.1941, N. 4703.

25) Bak. 1055 sayılı Kanun Düstur 3. tertip C.8. Ayrıca bak. Serin Necdet, Türkiye'nin Sanayileşmesi Ankara 1983 s. 105-106; Sarç O.Celâl, " Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikası, Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları İstanbul 1983, s.357.

ilhak edinceye kadar, memlekette yerli mamulâtı ve mensucatımızı teşhir ve vatandaşlara tanıtırılması için bir numûne sergisinin açılmasına çalıştı. Fakat muvaffak olamadı (26). Ama İzmir'de 9 Eylül, İstanbul ve diğer bir çok vilayetimizde yerli malı, Ankara'da da Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından 1930'dan itibaren her yıl açılan Yerli mallar ile Millî Sanayii ve Numune Sergisi'ne öncülük etti. Aynı şekilde sattığı malı "Yerlidir" demekten adetâ ürken esnafa ve giydiği elbiseye "yerlidir" demekten sıkılan vatandaşa büyük bir gururla "bu mal yerlidir" demek cesaretini aşlamaya gayret etti. Genellikle kadın ve çocuklara yönelik propagandalarıyla "Millî İktisat ve Tasarruf" kollarını teşekkül ettirdi (27). Öte yandan İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası da yerli mallarımızın korunması konusunda, sanayi kanununu da destekleyen ilginç öneriler getirdi. Odaya göre millî mallarımızın himayesi henüz sanayi devrine girmemiş olan memleketimiz için hayatı bir mesele teşkil ediyordu. Servetimizin her sene mühim bir miktarı, dahilde ham meddesi bulunan emtiayı imal edemememizden dolayı harice gidiyordu. Bu sebeple yerli malı meselesi tetkik edilip, bunların memleket dahilinde revaç ve sürümleri araştırılırken nazarı dikkate alınacak 4 esaslı nokta tesbit etti. Bunlar:

1- Yerli fabrikamıza kredi temini; Çünkü dönemin en büyük problemi, yatırım ve yatırımcı için gerekli olan parayı bulmaktı.

2- Üretici fabrikaların tüccara vadeli mal veribelmelerinin temini; Toptan veya perakendeci tüccarlarımızın vadeli mal almakta büyüm menfaatleri vardır. Üretici fabrikaların mamüllerinin değerini artırmaları için, bu hususa son derece ehemmiyet vermeleri gerekmektedir.

3- Yerli malların kalitelerinin artırılması ve ithal malları ile rekabet edebilecek seviyeye getirilmesi.

4- Devlet ve üretici firmaların yanı sıra halkın da yerli mallar, hakkında devamlı ve esaslı propagandalarda bulunması. (Propaganda; büyük şehirlerimizde sergiler açmak ya da gazetelere ve sinemalara ilan vermek, sigara paketlerinin içine küçük ilanlar koymak v.s gibi vasıtalarla temin olunabilir) (28) şeklinde özetlenebilir.

Oda kısa bir süre önce de neşrettiği bir yazıyla Bursa'da her nevi yerli mamul ipek ve

26) T.C. İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1932-1933, İzmir Bilgi Matbaası, S. 18, s.163.

27) İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı s. 169. Bu çalışmalar Cemiyetin faaliyetleri içerisinde geniş olarak değerlendirilecektir.

28) Seyfi Cenap, " Millî Mallarımızın Himayesi" İTSOM, N. 4, Nisan 1929.

kumaşları, el havluları ve hamam takımlarıyla bu ve benzeri alanlarda hemen hemen milli ihtiyacımızı tamamen temin ve tatmin etmeye kâfi gelecek derecede üretimin yapılabildiğini, emtiaların fiyat ve metanet itibarıyla da ithal mallarıyla rekabete haiz olduğunu ilan etmişti (29).

Bu tür propagandalar 1929 dünya iktisadî buhranına yaklaşıldıkça daha da yoğunlaştı. Meselâ: Cumhuriyet'ten sonra da dönemin fikir yapısının önemli bir bölümünü temsil etmeye devam eden Türk Ocakları, yayınladığı beyannameler ve ocaklılar arasında yapılan propagandalarla millî iktisat düşüncesine katkıda bulundu. Yerli mallarına rağbetin her ocaklı gibi vatandaşların da millî vazifeleri olduğu fikrini (30) yerleştirmeye çalıştı. Konu hakkında heyet Reisi Hamdullah Suphi (Tanrıöver) imzasıyla bütün ocaklılara, resmi dairelere, milli müesseselere ve şirketlere dağıtılmak üzere yayımlanan tamimde: "... Avrupa mamulâtı arasından tedarik ettiğimiz bir çok eşyayı kendi memleketimizde aynı nefaset ve aynı ucuzlukla elde etmemizin mümkün olduğu ifade edildi. Umumi İstatistik Müdürlüğü'nün 1927'de neşrettiği (31) rakamlardan faydalanarak bütün memlekette her nevi imalat ve istihsalat için alakadarlar tarafından binlerce müessesenin kurulmakta olduğu vurgulandı. Ve sonra ne alacaksak, nereden alacaksak, parayı kime veriyorsak bunların hesabını kendi kendimize sormamamız gerektiği belirtildi. Ayrıca Ocaklıların "biz kendi aramızda ahdedtik, toprağımızda tedariki mümkün olan bir şeyi hariçten almayacağız" dendi (32).

Yerli malı kullanma, tasarrufa teşvik v.b alışkanlıklarını geliştirme konuları Anadolu basınında da sık sık ele alınarak, meselenin tamamen kamu oyuna mal edilmesine çalışıldı. Nitekim Anadolu basını konuyu tekrar tekrar ele alırken "Usanmadığımız mevzuu, yerli mallarımız için" başlığı kullanıldı. Ve "Memletimizin huzur ve refahının her şeyden evvel iktisadi hakimiyetimizin husûlune bağlıdır. İktisadî tefekkürümüz ise yarı yarıya ve belki tamamına yakın bir çoğunlukla yerli mallarımızın mükemmel surette revacını temin umumiyesinin tahakkuku ile kabul olacaktır..." dendi (33).

Bu propagandalar 1929 Dünya ekonomi buhranının başlaması ve bilhassa olumsuz tesirlerinin Türkiye'de görülmesi üzerine daha da yoğunlaştı.

29) "Yerli Mallarımız Hakkında Bir Mektup" İTSOM, N. 1, Kanuni Sanı, 1929.

30) "Millî Vazifeler Etrafında Ocaklılar" Türk Yurdu, S. 126, 14/206-208, Şubat 1929.

31) D.İ.E. Sanayi Sayımı 1927.

32) Tanım için bak, Türk Yurdu, S. 12-14/ 206-208; Konya Babalık 14 Şevval 1337 (26.3.1929) s. 1955.

33) Konya Babalık, 8 Şevval 1347 (20.3.1929) S.2949.

B- 1929 DÜNYA EKONOMİ BUHRANI VE TÜRKİYE

Türk ekonomisi 1923-29 döneminde tamamen zirâî bir karakter göstermekteydi. Bunda, uzun süre devam eden savaşların yanısıra az çok sanayi şubelerini ellerinde tutan gayri müslimlerin savaş yıllarında Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmaları ve onların boşalttıkları sanayi ve dış ticaret sahalarına yeni kadroların yerleştirilmemesinin rolü vardır. Bu sebeple Türkiye, 1929 yılına demir, çelik, makina v.b gibi teknik malzemelerin yanı sıra un, şeker, Amerikan bezi gibi bazı temel ihtiyaç maddeleri bakımından da dışa bağımlı girdi ⁽¹⁾. Bunun önüne geçilebilmesi için 1927'de yeniden düzünlenip yürürlüğe konan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi yatırımcılarının desteklenmesine rağmen kısa vadede yatırımlarda beklenen gelişme sağlanamadı. Bu sebeple hükümet iktisadî kalkınmanın finansmanı için gerekli müesseselerin kurulması ve etkin organizasyona kavuşturulması gayesiyle 1929'a kadar dolaylı, 1930'dan sonra doğrudan ekonomiye müdahale etti. Özellikle sanayiye, tarımı, ve ticareti geliştirmek gayesiyle yeni tedbirler aldı. Demiryolu ve diğer alt yapı yatırımlarına önem verdi, ekonomideki yabancılaşmayı önlemek amacıyla imtiyazlı yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolları, limanlar, maden işletmeleri, büyük kentlerin su, elektrik, haberleşme ve taşıma ihtiyacını gideren işletmeleri milileştirmeye başladı.

Tarım sektöründe ise az çok piyasaya kapalı işletmelerin hakimiyeti söz konusuydu. Bununla beraber ürünlerin nisbeten elverişli fiyatlara satıldığı 1923-28 döneminde gerek yeni işletmeleri kurma, gerekse eskilerini onarma ve daha verimli tarım aletleriyle donatma yolundaki yatırımlarda gözle görülür bir artma vardır ⁽²⁾. Türkiye, tarımdaki bu gelişmelerin yanı sıra 1929'da gümrük tarifelerinin kontrol hakkının ele geçmesinden ⁽³⁾ doğacak vergi kaynaklarıyla, aynı yıl yürürlüğe konacak olan alt yapı programlarının belirli oranlarda finanse edilebileceği düşüncesiyle, 1929 yılına oldukça iyimser girdi. Meselâ: Cumhurbaşkanı Atatürk 1 Kasım 1928'de TBMM'nin 3. dönem II. toplanma yılını açarken söylediği "Efendiler vatan

1) Bu alanda Osmanlı'dan devralınan miras ve 1923-30 dönemindeki gelişmelerle ilgili geniş ve ayrıntılı bilgi için, Milli İktisat ve Tarassuf Cemiyeti'nin neşrettiği, 1930 senesi Sanayi Kongresi Raporlar Kararlar, Zabıtlar, Ankara 1930; Keyder Çağlar, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929), Ankara 1982'ye bakılabilir.

2) Ayrıntılı bilgi için bak. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931 Birinci Ziraat Kongresi, Raporları, 2 cilt Ankara 1932; Keyder A.g.e.

3) Kurmuş, Orhan, "1916 ve 1929 Gümrük Tarifeleri Üzerine bazı Gözlemler" O.D.T.Ü. Gelişme Dergisi Özel Sayısı, Ankara 1978; "Yeni Gümrük Tarifemizin İlk Esası Yetiştirdiğimiz Maldan azami resim" Milliyet, 8.5.1929

iktisadiyat tedbirlerinin başında addettiğimiz muvassala faaliyetleri önümüzdeki senelerde gözle görülür neticeler vermeğe namzettir ..." (4). ve 1929 senesi 1 Kasım'ında 3. dönem toplanma yılını açarken söylediği "Ziraatte, geçen istihsal senesi bazı mıntikalarda tabii tesiratten ziyade zarar oldu. Bununla beraber vaziyet evvelki senelerin darlığına nisbetle umumiyetle normale yaklaşmıştır denebilir... Ticaret sahasında normal şeraitin tesis ve takviyesine devam olunacaktır. Bir sene zarfında teşekkül eden Türk şirketlerinin temsil ettikleri sermaye 15 milyon lirayı geçmektedir. Bu ve ticaret tahsili için görülen ziyade rağbet ticarete intibahın kuvvetli delilleridir..." (5) sözlerinden iyimserliğini izlemek mümkündür. Hakeza dönemin Başbakanı İnönü'de aynı iyimserliği " İktisadî vaziyetimiz ümitle dolu bir devrededir. Yedi sene-den beri bazı mahdut vilayetlerimizde az çok devam eden ve bilhassa son üç senede ziyadesiyle darlaşan ziraat ahvalı daha müsait bir devreye giriyor..." (6) şeklinde dile getirdi. Benzer iyimserlikler zaman zaman basında da yer aldı (7). Gerçekten de 1929 Buhranı ilk zamanlardan itibaren bizde zirai ürünlerin fiyatlarında büyük düşüslere sebep olmasına rağmen (8) üretimde artma devam etti. Bunun önemli bir sebebi fiyatların düşmesiyle azalan gelir miktarlarının bir süre için üretimi artırma yöntemiyle karşılamanın düşünülmüş olmasıdır. Ancak fiyatlardaki düşmenin kontrol edilememesi üzerine bilhassa ihraç ürünlerinden tütün, pamuk, afyon v.b üretim sahalarında ciddi daralmalar görüldü (9). Hububatta fiyat düşüşü daha fazla olmasına rağmen (10) üretim miktarındaki azalma daha yavaş oldu. Ancak tarım ürünleri fiyatlarındaki hızlı düşüş, sadece tarımsal gelirleri olumsuz yönde etkilemekle kalmadı, ekonominin bütün

4) S.D. C.I. s.376; Öztürk A.g.e., s. 1059.

5) S.D. C.1, s.377-380 Öztürk, A.g.e., C.2, s.1072.

6) Türk Devrim tarihi Enstitüsü, İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, İstanbul 1946, s.198.

7) H.Z. " Türkiye ve Türkleri Amerike ve Amerikalılar Kadar Zengin Yapmak Kabildir", Cumhuriyet, 1.7.1929 " Bu seneki mahsul memleketi idare edecek, Cumhuriyet 2.7.1929.

8) Buhranla Türkiye'nin temel ihraç mallarının fiyatlarındaki ani düşüş bir arz fazlalığı yarattı. Bundan dolayı 1923-31 yılları arasında buğday fiyatlarında yaklaşık % 50, pamukta % 60, tütünde % 50 gibi azalma oldu. bak. İTSOM N. 6 Haziran 1936, s.267; Milliyet 9.10.1929; Ayın Tarihi S. 18, Mayıs 1935 s. 92; C.H.F, 3. Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, İstanbul 1931, s.47. Fiyatların düşmesinden sonra, üzüm, pamuk, ham ipek, v.b. gibi ürünlerin üretimi ve ihracatı artmasına rağmen bu ürünlerden hazineye sağlanan gelir azalmaya devam etti. Bak. İstatistik Yıllığı, 1935-36, s. 251-253 ve buna ek.

9) Yalnız pamuk sahasında 1933'ten sonra yerli dokuma sanayiinin kurulmasıyla üretimdeki düşüş durmuştur.

10) Çelik Aruiba, Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar, "Atatürk dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982, s.88.

kesimlerinde kendisini gösterdi ⁽¹¹⁾. Tarım sektöründe görülen dalgalanmanın Türk ekonomisini bu kadar etkilemesinin sebebi Türkiye'deki ithal ürünlerinin tamamının tarım ürünlerinden oluşmasından kaynaklanıyordu. Dönemin görgü tanıklarından A. Hamdi Başar, tarım ürünlerindeki fiyatların düşmesinden sosyal yapının nasıl etkilendiğini izah ederken "...Köy gittikçe fakirleşiyor, yaşanmayacak hale geliyordu. Hele son Dünya buhranı ile beraber mahsul ve bilhassa buğday fiyatlarının düşmesi büyük bir panik husule getirmişti. Köylü mahsûlünü satarak tohum masraflarını bile karşılayamıyor, öbür taraftan vergiler banka faiz ve rüsumlarını ve piyasa borçlarını ödemek için tazyik altında kalıyordu..." ⁽¹²⁾ demektedir. Oysa mahsûlün nisbeten para ettiği krizden önceki dönemde köylünün yeme ve giyinmesinde bir düzelme bir bolluk görülmekteydi ⁽¹³⁾.

Buhranın bizdeki ilk belirtileri Türk parasının hızla değer kaybetmesi şeklinde görüldü ⁽¹⁴⁾. Türk parasının 1923'ten itibaren yavaş bir şekilde seyreden değer kaybı Mayıs 1929'dan itibaren hızlanması üzerine bir panik havası doğdu ⁽¹⁵⁾. 1923'ten itibaren Türk parasının İngiliz Sterlini, Fransız Frangı ve ABD doları karşısındaki vaziyet aşağıda ki tabloda görüldüğü gibidir ⁽¹⁶⁾.

11) Hatipoğlu, Ş.R., Türkiye'de Zîrâî Buhran, Ankara 1936 s. 81 ve devamı.

12) Başar Ahmet Hamdi, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, Ankara 1981, s.21.

13) Bu dönemle ilgili sosyal hayatın bir kesiti için bak. Hasan Fehmi " Köylerimiz Tarihinden "Hakimiyeti Milliye, 11.12.1931; Tokin I. Hüsvrev, Türkiye'de Köy İktisadiyatı, İstanbul 1934, s. 22 - 24, Tokin " Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri " Kadro C.1, S. 3,s.25-34, Aruoba, A.g.m. s. 82-83, Hatipoğlu, A.g.e., s.88 ve devamı.

14) Köklü, Aziz Türkiye'de Para Meselesi, Ankara 1947, s.35; Tekeli, İlkin, A.g.e. s.77; Yunus Nadi " Türk parasının Kıymetini Mutlaka Yükseltmek Hayat Şartımızdır" Cumhuriyet 15.12.1929; Yunus Nadi, " Cihan İktisadî Bûhranının Sebepleri", Cumhuriyet, 13.10.1931; Ali Süreyya, " Bizde Buhranın Tesirleri", Cumhuriyet, 18.4. 1933; Aydemir Şevket Sureyya, Cihan İktisadiyatında Türkiye, Ankara, 1931.

15) Bu sebepten İnönü, yapacağı icraatlar için kabine'den yeniden güneven oyu istemek zorunda kaldı. Milliyet, 13.12.1929, Panik için ayrıca bak. Bazı Örnekler, "İngiliz Lirası Alabildiğine Yükselmektedir"; "Bu Tereffunun Sonu Ne Olacak"; Meşum Tereffu Devam Ediyor"; Cumhuriyet, 12.5.1929; 21.10.1929 ve 1.12.1929; Alınza Seyfi, "1929 Senesinde Para Piyasası", İTSOM. N.2 Şubat 1930

16) T.C. Ticaret Vekaleti, konjonktür, Şubat 1940 seri A. N.2, S. 2.; 16 Mart 1940; N.3 s. 22 "İstatistik Yıllığı 1935-1936. s. 333-335.

Tablo I. 1929 - 1932 yılları arasında Türk Lirası'nın dış değerlerindeki değişimi

Yıllar	1 İngiliz Sterlini (TL olarak)	20 Fransız Frangı (TL olarak)	1 ABD Dolan (TL olarak)	1 Türk altını (TL olarak)*	Tedavüldeki Banknot (Milyon TL olarak)
1923	7.62 94	2.21 12	1.67 83	7.07	
1924	8.72 74	2.03 16	1.88 24	8.15	161
1925	8.90 87	1.72 86	1.83 34	8.13	165
1926	9.29 99	12.5 16	1.90 58	8.9	153
1927	9.46 68	15.2 41	1.93 78	8.26	153
1928	9.56 19	15.3 88	1.95 25	8.30	153
1929	10.08	16.2 05	2.06 87	8.74	159
1930	10.34 07	16.7 72	2.12 09	9.17	159
1931	9.68 07	16.8 27	2.11 94	9.19	159
1932	7.55 92	17.0 66	2.11 93	9.29	164

Türk parasının buhran yıllarında değer kaybının hızlanmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür.

1- Savaş yıllarında mahsur ve birçok ihtiyaçtan mahrum yaşamının verdiği endişeyle Lozan barışından sonra ithal ürünlere karşı halkın aşırı rağbeti ⁽¹⁶⁾.

2- Yeni gümrük tarifelerinin tatbiki; Gümrük tarifelerinin yeniden düzenleneceği tarihin önceden açıklanması, ithal malı ile ticaret yapan bazı tüccarların kısa süre içinde çok yüksek miktarda malı getirmelerine yol açtı. Dönemin başbakanı İsmet İnönü tüccarların bu telaşı için " ...Masum ruhlar, kendi on liralarını tehlikeden kurtarmak için döviz tedarikine kalkmışlar ve herkesin aynı telaşıyla kendi on lirasını değil evini, dükkânını, tarlasını, istikbalini tehlikeye atacağını fark etmez olmuşlardır..." dedi ⁽¹⁷⁾.

3- Harici borçların ödenmesine başlanacak olması ⁽¹⁸⁾.

*) Bir Türk altını 916 2/3 ayarında ve 7.21657 gram veznindedir.

17) Tüccarların bu telaşı için bak, " İsmet paşa Hazretlerinin Nutku " TBMM Z.C. C.13, s.14-17; aynı nutuk için Ayın Tarihi, C.23 N.:69, s.5291-5298; Milliyet 13.12.1929; Cumhuriyet 13.12.1929; İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, s.204-5; Kuruç Bilsay, Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, C.1, 1929-1932, Ankara 1988, s.36-39; Muhit, N.7, Mart 1930 s.2; Türk Yurdu, Birinci kanun 1929 S. 24-218, s.69-75.

18) Ödemek zorunda kaldığımız borçlar, Osmanlı Devleti'nden kalmadır, Bak. İsmail Hakkı, " Osmanlı Borçları ", Ayın Tarihi, C.27, S.74, MAYIS 1930 s.6275-6299; Çağlayan Toper " Osmanlı Dış Borçları Neden ve Sonuçları" 1854-1923 " Maliye Dergisi, Eylül-Ekim 1980 S.47, s. 26-55.

Bu husus Türkiye için siyasal bir problem de yarattı. Çünkü Türkiye buhrana karşı alınan önlemlerden dolayı Osmanlı borçlarının şimdilik ödenemeyeceğini, dolayısıyla Aralık 1928'de borçların ödenmesiyle ilgili imzalanan mukavelenin uygulanmayacağını göstermiştir⁽¹⁹⁾.

4- Psikolojik etkenler, asılsız söylentiler v.b sebeplerden dolayı halkın, Türk parasının değer kaybedeceği endişesiyle elinden çıkararak İngiliz parasıyla değiştirmeye çalışması ⁽²⁰⁾.

Başbakan İnönü 12. 12. 1929'daki ünlü konuşmasında bu hususu açıklarken "... kötü niyetli ve imansız olanlar için meydan, zehir saçacak tam bir fırsat gösteriyordu. Devletin muabaaaya ihtiyacı ileride daha fazladır. Devlet paranın kıymetini tutabilmek için bütün servetini sarf etmiştir. Hükümet milli parayı düşüre düşüre sıfıra yaklaştıracak sonra az bir bedel ile parayı piyasadan toplayıp devlet bankası açacak ve yeni para çıkaracak gibi spekülâtörlerin propagandalarıyla, halkı Türk parasını elden çıkarmağa yönelttiklerini ..." belirtir ⁽²¹⁾.

5- Para kredi işletmelerini ülke düzeyinde kontrol edecek bir kuruluşun bulunmaması. Cumhurbaşkanı Atatürk böyle bir müessesenin eksikliğini önceden tesbit ederek 1 Kasım 1928'de TBMM'nin 3. dönem 2. toplanma yılını açarken şöyle demişti: "Cumhuriyetin kâğıt parasının değiştirilmesi hitam bulmuştur. Cumhuriyet Bankası'nın ⁽²²⁾ bu sene zarfında açılmasına muvaffakiyetimiz, yüksek ve esaslı icraatımıza hakikaten iftihar olunacak bir ilave olacaktır " ⁽²³⁾ ve 1 Kasım 1929'da "Senelerden beri malî sahada devam eden islahat bu sene-ki faaliyetimizde de yeni mevzular bulacaktır... Devlet bankasının teşkiline dair kanun da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne takdim olunacaktır" ⁽²⁴⁾ ifadelerini kullanmıştır. Atatürk'ün direktifleriyle 1928'de kuruluş çalışmalarına başlanan Merkez Bankası ancak 1930'da

19) Borçlar ödenmesi meselesi uzun görüşmelerden sonra 22 Nisan 1933'te Paris'te yeniden karara bağlanmıştır. Paris'te imzalanan mukavele için bak. Düstur 3. tertip C. 14 s. 311.

20) Mısıroğlu M. Kemal, Karabekiroğlu Deniz, " 1929 Buhranı ve Harcama Politikaları" Maliye Dergisi Atatürk Özel Sayısı, Ekim 1981, s. 159; İsmail Habip " İthalattan ibret " Çukurovada Memleket Yıl 2, S. 13-26, 15 Nisan 1930.

21) Ayın tarihi, C. 23 N. 69, s.5291-98; Kuruç, Belgelerle s.36, Milliyet, 13.12.1929 ; Çukurova'da Memleket, Nisan 1930, S. 13,26.

22) Atatürk Cumhuriyet bankasıyla, Merkez bankasını kastetmektedir.

23) S.D. C.1, s. 376.

24) S.D., C.1, s.381.

açılabilirdi (25). Kuruluş aşamasında Alman iktisatçıları K. Muller, ardından da Hjalmar Schout'a, Türkiye' de böyle bir bankanın kurulması için gerekli zemin bulunup bulunmadığı konusu incelendi (26).

6- Spekülatif faaliyetleri körükleyen yabancı bankalar üzerinde gerekli kontrolün sağlanmaması. Spekülatif nitelikli bu bankalar kısa süre içinde 2 milyon 770 bin TL sermaye ile 58 milyon 668 bin TL mevduat toplamayı başardılar (27). Bu miktar para krizi içinde bulunan Türkiye için önemli bir kayıptı.

7- Halkın yerli malı kullanımı ve tasarruf konusunda bilinçsiz olması ve bazı ithal mallarına karşı aşırı rağbeti, Başbakan İnönü, bunun önüne geçilmesi için şöyle dedi "eğer istih-salimiz kifayet etmiyorsa ve çalışkan vatandaş ekmekle kahve arasında muhayyer kalacaksa onun kahveyi tercih edip dermansız düşmemesi için gücümüzün yettiği kadar kulağına bağıracağız. Güzel lavanta sürünmüş ince ipekler içinde Türk kızlarının cılız ve ciğeri çürümüş hale gelmesine muvaffakat etmiyeceğiz..." (28). İnönü halkı tasarruf etmeye ve yerli malını kullanmaya özendirmek için bizzat Atatürk'le birlikte yerli kumaştan elbise yaptırdı (29). Bankalarda tasarruf hesapları açtırdı. Ancak halk bir süre daha yerli malına rağbet etmediği için tüccarlar yerli mamüllerini, Avrupalı diye sattılar. Bu durum çeşitli zamanlarda tahkikatların açılmasına sebep oldu (30).

Buhran sırasında görülen bu olumsuzluklar iç ve dış ticaret hadlerini bozdu. İthalat hac-

25) TBMM Z.C. C. 20., 11 .6.1930 tarihli oturum s.204-207. Ayrıca bak Yunus Nadi " Devlet Bankası" Cumhuriyet, 12.11.1930; Bankanın kuruluş kanunun neşri için Cumhuriyet 24.5.1930; Ayrıca İlkin Selim " Türkiye'de Merkez Bankası Fikrinin Gelişmesi" Türkiye İktisat Tarihi Semineri, H.Ü. yay. Ankara 1975, s. 537-583.

26) Müller raporunu 15.10.1929'da bitirdi. Ağustos 1930'da da Cumhuriyet Gazetesinde tefrika edildi; Tekeli-İlkin A.g.e. s. 573-629 rapor yeniden neşredildi. Ayrıca rapor hakkındaki ilginç bir tartışma için bak. TBMM ZC, C.21, 25 Eylül 1930 tarihli oturum, s.9-24.

27) Alaattin Cemil, "Bizde Ecnebi Bankalar" Ayın Tarihi 1929-1930, C. 68-71 s. 5673-81, sadece döviz üzerinde kredi açan yabancı bankalar hakkındaki şikayetler için bak. Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), "Malî Vaziyetimiz", Hakimiyeti Milliye, 8.11.1929; aynı konuda Milliyet, 13.1.1930. ve Türkiye'deki Yabancı bankaların buhran dönemindeki mevduat miktarları ve mudi adeti için bak İstatistik Yıllığı, C. 5, 1931-32s. 391.

28) Ayın Tarihi, C. 23 No:69 s.5291-5298, Milliyet ve Cumhuriyet, 13. 12.12 1929 Kuruç, Belgelerle... s.38.

29) Halk Dergisi, 4/372 s. 45, 16. 12. 1929.

30) Bazı örnek olaylar için bak " Avrupa Malı diye Satılan Yerli Mallarımız, Cumhuriyet, 27.11. 1933 " Sahtekârlık Tahkik ediliyor, Cumhuriyet, 28.11.1933.

mini daralttı. Hükümetin bütçe gelirlerini önemli ölçüde azalttı ⁽³¹⁾. 1923-29 yılları arasında Türkiye'nin dış ticareti, ham madde ve tarımsal maddelerin ihracı ve her türlü mamul maddelerin ithalinden oluşuyordu. Yapılan ithalatın önemli bir bölümü milli ekonominin kurulmasına kaynak teşkil eden malzemelerden oluştuğundan 1929'dan sonra iç üretimin artmasını sağladı ⁽³²⁾.

Türkiye buhrana girmeden önce Lozan Antlaşması'nın özel şartları sebebiyle gümrüklerine tam olarak sahip olmamakla birlikte miktarını az da olsa artırmayı başarmıştı. İhraç mallarına prim vermek, bir ihraç bankası kurmak, ihraç mallarının standardizasyonunu sağlamak bu başarının içinde sayılabilir ⁽³³⁾. Alman bu tedbirlerin yanı sıra buhran yıllarında düşen fiyatlara karşı Türkiye birbiri ardından gelen iyi hasılat yıllarının katkısıyla daha fazla mal ihraç ederek buharana karşı tedbir almaya çalıştı. Bunun sonucunda 1930'dan itibaren ihracatımızda belirli oranlarda artma görüldü ⁽³⁴⁾. Ancak ihraç mallarının miktarı tabloda görüldüğü gibi buhran döneminde ton olarak artmasına rağmen maddi değer olarak düştü.

31) Ali Süreyya, " Bizde Buhran'ın Tesirleri" Cumhuriyet, 18.4.1933.

32) Ticaret Bakanlığı ve 50 yıl Ticaret Vekaleti Yay. No:1 s. 47.

33) Tekeli, İkin, A.g.e., s.89.

34) 1929-1938 döneminde ihraç edebildiğimiz maddeler genel olarak şu şekilde özetlenebilir;

I- Gıda maddeleri : Canlı hayvan, balık, yumurta, peynir, yağ, buğday, arpa, bakliyat, kuşyemi, v.b.

II- Meyvalar : Üzüm, incir, fındık, ceviz, fıstık, badem portakal, kayısı, v.b., zeytin, zeytinyağı, tütün.

III- Ham maddeler : Pamuk, yün, tiftik, koza, ipek, kendir, keten, deri, afyon, palamut kitre, mazi, ke-reste.

IV- Madenler; Kömür, bakır, krom.

V, Diğer : Halı, kilim v.b'dir. T.C Ticaret vekaleti, Konjonktür, seri A N.2, Şubat 1940 s. 17; N. 4 Nisan 1940 s. 19.

Tablo II. 1930 - 1938 Arasında İhraç Mallarımızın Ton Olarak Niktanı ve Değeri

Yıllar	İhraç Ürünle- rinin Miktarı (Ton Olarak)	TL Değeri	Bin Dolar
1930	776.663	151.454	71.308
1931	883.221	127.275	60.226
1932	1.077.520	101.301	47.971
1933	1.251.436	96.162	58.065
1934	1.637.653	92.149	73.007
1935	1.479.949	95.861	76.232
1936	1.376.916	117.733	93.670
1937	1.068.454	137.984	109.225
1938	1.104.845	144.949	115.019

(35)

Bu sebeple hükümet buhrana karşı ciddi tedbirler almak zorunda kaldı ⁽³⁶⁾. Hatta konu parti ve hükümet programlarına girdi ⁽³⁷⁾. Alınan tedbirler Başbakan İnönü'nün deyimiyle "milletçe ve devletçe azamî tasarrufu" gerektiyordu ⁽³⁸⁾. Bunun için ilk etapta döviz alım satımı kontrol edildi. Milli para korundu. Spekülasyonların önlenmesi ve paranın korunması için 30.5.1929'da çıkarılan 1447 sayılı menkul kıymetler ve kambiyo borsası kanunundan istenilen faydanın sağlanamaması üzerine, paranın altına nazaran sabit bir kıymetle ölçülmesi sağlandı. İnönü "... Milli paranın düşürülerek ortadan kaldırılması değil, milli paranın daha ziyade kıymetlendirilerek altına bağlanması bizim bütün gayret ve kuvvetimizi sarfettiğimiz başlıca hedeftir..." dedi ⁽³⁹⁾.

Atatürk milli paranın hükümet tarafından bu şekilde korunmasını memnurlukla

35) Tablo: İstatistik Yıllığı 1940-1941 s. 359-359 ve Ticaret Vekaleti Konjonktür Şubat 1940 Seri A s. 47 dökümanlarına dayanılarak hazırlanmıştır. Bu dökümanlarda 1928-39 yılları arasındaki ihraç ürünlerimizin ayrı ayrı dökümü ve ihraç nisbetleri ayrıntılı olarak verilmektedir.

36) Yunus Nadi, "Buhrana Karşı Fevkalâde Tedbirler" Cumhuriyet 11.2.1931; Yakup Kadri " Buhran Karşısında " Hakimiyeti Milliye, 4.11.1931; Ali Süreyya " Bütçe Tasarıuflarının İlmî Esasları Nelerdir" Cumhuriyet, 14.7. 1931; F.G. " İktisadi Hareketler", Cumhuriyet, 4.11.1937.

37) 2.10.1930 tarihli V. İnönü Hükümeti'nin Programı, Haz. Dağlı Nuran, Aktürk Belma, Hükümet Programları, C.1, 1920-1960, Ankara 1988 s. 40-43.

38) " Meclis Müzâkerâtı", Cumhuriyet, 18.6.1930.

39) Ayın Tarihi, C. 23 N. 69, s. 5292-5293.

karşılıyordu. 13.12. 1929'da Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği telgrafta "... Milli paramızın kıymetini muhafaza yolunda hükümetin aldığı tedbirlerin iyi neticeler vermekte olmasından memnunum..." dedi (40). Hükümet, Atatürk'ün bu açıklamasının ardından 22.2.1930'da Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki 1567 sayılı kanunu çıkardı (41). Buna bağlı olarak çıkardığı kararnamelerle döviz kısıtlamasına gitti. Spekülasyonu yasakladı. Kişi ve kurumların, ihtiyaçları olmadıkça döviz alıp satmaları engellendi. Kişi ve kuruluşların dövizle olan ihtiyaçlarının karşılanması için ihtiyaç mikatının önceden liste halinde tesbit edilerek bakanlığa bildirilmesi mecburiyeti getirildi. Ayrıca bankalarda, bankerlerin yabancı paralarını karşılık göstererek Türk lirası üzerinden avans vermeleri, Türk parasıyla yapılan tediye (ödemeleri) ve kendi hesaplarını, ihtiyaç listeleri dışında dövizle yapmaları yasaklandı. Bunlara ilave olarak Merkez Bankası'nın kuruluşuna kadar geçecek süre içinde kambiyo alım ve satımını idare etmek ve spekülasyon yapılmasına meydan vermemek gayesiyle milli ve yabancı bankaların katılımıyla 24.5.1930'da Maliye Bakanlığının başkanlığında bankalar konsorsiyumu kuruldu (42). Ziraat Bankası ile İş Bankası'nın kaynakları artırıldı. Osmanlı borçlarının yıllık daha düşük tutarlarla ödenmesi karara bağlandı. İthalat zorlaştırıldı. Öte yandan hükümet paranın değer kaybetmesiyle ticaret açıkları arasında yakın bir bağlantı olduğu gerekçesiyle ithalatta takas sistemi, ithal kotaları ve kliring antlaşması gibi vasıtalarla dış ticaret açığını kapatmaya çalıştı (43). Temmuz 1931'de yürürlüğe giren 1873 sayılı kanunla hükümet ithalata fiziki sınırlama getirme yetkisi aldı (44). Kasım 1931'de de kota listelerini ilan etti (45). Zaruri olmayan ya da faydası mahdut olan yurt dışı seyahatleri durduruldu (46).

Hükümet yapılan bu kısıtlamalarla Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin değerlendirilmesinde göreceğimiz gibi dış ticaret dengesi sağlamayı, yerli malı üretimini artırmayı ve vatandaşları taarrufa teşvik ederek yeni kalkınma politikası için sermaye biriktirmeyi amaçlıyordu. Bu sebeple 1929'dan sonra yapılan ithalatın yapısı 1923-1929 döneminden oldukça farklı bir görünüm arz etti.

40) *Hakimiyeti Milliye*, 15.12.1929.

41) *Geniş bilgi için bak. Köklü, A.g.e., s.35-36.*

42) *Derin, A.g.e., s. 151-152; Aysan, A.g.e., s.49; Tekeli-ilkin, A.g.e., s. 82 ve 115-119.*

43) *Celâl Bayar'ın 1934'te yaptığı radyo konuşması, ed. Kutay Cemal, Celâl Bayar, C.1, İstanbul 1939, s.335-341.*

44) *Düştur 3. tertip C. 12, s. 1013; Boratav Korkut, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul 1974, s. 128-129.*

45) *Düştur, C. 13,*

46) *Milliyet, 20. 12.1929.*

Buhran, millî gelir ve bütçe gelirlerinde de ani düşüslere sebep oldu (47). Bütçe gelirlerinin cari dengeleri 1929'da 224 milyon TL'den 1931 de 167 milyon TL'ye kadar düştü. Bu düşüş 1935'e kadar devam etti (48).

Kısaca Buhran Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısında önemli değişiklikler meydana getirdi. Hükümet de 1929 yılının sonlarına doğru daha önce yapılan açıklamaların aksine buhranın salt spekülâtif hareketlerden ibaret olmadığını bu sebeple yalnız başına kanunî müeyyidelerle buhranın önlenemeyeceğini kavradı. Başbakan İnönü'nün "...Milyonların imtiyadı teklerden başlar...Millî para üzerinde en hassas ve en müessir olan âmil halkın itimadıdır..." yolundaki sözleri buhrana karşı halkın da hükümete yardımcı olması gerektiğini ortaya koydu. Bu doğrultuda hükümet ithalat ve ihracat açıklarını kapatmaya yarayan kısa vadeli yabancı kredilerin (49) yerine yurt içinde yeni kaynaklar aradı (50).

Kriz döneminde Türkiye'nin asıl problemi kalkınmış ülkelerde olduğu gibi çeşitli önlemlere başvurarak artan mal stoklarını eritmek değil, verimliliği arttırmak ve yeni kapasite yaratmaktır. Çünkü Türkiye birkaç tarım ürünü dışında dışarıya satacak mal bulamamanın yanı sıra şeker, gaz, bez gibi zaruri tüketim mallarını bile dışarıdan satınalmanın sıkıntısını çekiyordu. Bunların en kısa zamanda giderilmesi için ülke çapında yeni bir sosyo-ekonomik dinamizm sağlamak, halkın ekonomik hayattaki aktivitesini arttırmak ve zaten kıt olan ekonomik imkânlardan tasarrufta bulunmak gerektiğine inanıyordu. Ancak Başbakan İnönü'nün 12.12. 1929 tarihli konuşmasından anlaşıldığı gibi bizde millî iktisat diye bir mefhumun topluma benimsetilemediğinden, halkı yerli üretimi kullanmak konusunda gererli titizliği göstermiyordu. Bunun giderilmesi amacıyla II. Meşrutiyet'ten itibaren sürekli gündemde tutulan millî iktisat ve yerli malını kullanma politikasına yeni bir boyut kazandırıldı. Ve İnönü'nün 12.12.1929 tarihindeki buhran ve millî iktisat konusundaki ünlü konuşmasının ardından, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyet'i kuruldu.

47) Bak. Bulutay Tuncer, Tezel Y. Sezai ve Yıldırım Nuri, *Türkiye'de Millî Gelir 1923-1948*, Ankara 1974'te bu konuda ayrıntılı bilgi vermektedir.

48) Konu hakkındaki tablo ve açıklamalar için bak, Derin, A.g.e., s. 47-50; Tezel, A.g.e., s.206, 35 nolu dipnot.

49) Okyar Osman, "Atatürk ve Ekonomi", *Atatürk'ün Milliyetçilik ve Devletçilik anlayışı*, Ankara 1982, s.53.

50) "11 Senelik İktisadi Bilanço" *Milliyet*, 29.10.1934.

II. BÖLÜM

A- MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ'NİN KURULUŞU VE AMACI

1929'un son günlerinde Dünya ekonomik buhranının Türk ekonomisi üzerinde yaptığı tahribatlar üzerine Hükümet adına dönemin Başbakanı İsmet (İnönü) 11.12.1929'da TBMM kürsüsünden bilgi verirken özetle şu hususlara değiniyordu; "... Birçok seneler kapalı, mahrumiyet içinde kalmış memleket, sulh ile nefes aldıktan sonra bazı ihtiyaçlarını dışardan tedarik etmek zorunda kaldı. Hazır yiyen, geçmiş asırların kötü mirası olarak açık bütçe ile memleketi idare etmeğe çalışmak alışılmış bir hastalıktı... Bizim için çok ağır ve zahmetli sayılacak didinmelerden sonra devlet idaresinde açık bütçe belası bertaraf edildi... (Artık) bu memlekette bütün vatandaşların her vasıta ile kazanıp harice mal ve sây olarak gönderdiği kıymetten daha fazla hariçten kıymet almayacaktır. Bunun için millet kendi istihsalinden fazla sarf etmeyecek, kanaatkâr bir hayata girmek zorunda kalacaktır. ...Eğer istihsalimiz kıyfalet etmiyorsa ve çalışan vatandaş ekmekle kahve arasında muhayyer kalacaksa, onun kahveyi tercih edip dermansız düşmemesi için gücümüzün yettiği kadar kulağına bağıracağız... Kendi yuvalarını yılmaz kaleler gibi sağlamlaştırmalarını isteyeceğiz (Yerli malının revacını arttırmak gayesiyle) aklı eren bütün vatandaşların şuuru uyandırmak üzere devletin bütün kuvvetlerini harekete geçireceğiz... Fert ve Devlet birbirimize dayanarak bu mücadeleyi behemehal başaracağız..."

(1) İsmet (İnönü)'nün bu konuşması TBMM'de olduğu kadar kamu oyunda da takdirle karşılandı. Atatürk, bu konuşmasından ötürü Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği telgrafta "milli paramızın kıymetini muhafaza yolunda hükümetin aldığı tedbirlerin iyi neticeler vermekte olmasından memnunum. TBMM'nin bu vesile ile tecelli eden itimadi ve bütün milletin fiili tasvihi iktisadi mücadelemizde muvaffakiyetimiz için pek kıymetli bir teşviktir efendim" (2) diyerek tebrik etti. Hükümetin, yapacağı faaliyetlerinden dolayı meclisten güven oyu istemesi manasını taşıyan bu konuşmasının ardından, İnönü'nün ifade ettiği hususların halka anlatılarak benimsenmesi maksadıyla Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kuruldu (3). Cemiyet'in kuruluşundan

1) TBMM C.13, 12 Aralık 1929 tarihli oturum, s.4-17; ayrıca bak. Ayın Tarihi, C. 23, N. 69, İstanbul 1929, s.5291-98. Hakimiyeti Milliye, Milliyet ve Cumhuriyet, 13.12.1929; Babalık, 15.12.1929, Türk Yurdu. Birinci kânun 1929 S. 24-218, s.69-75.

2) Atatürk'ün 13.12.1929 tarihinde İsmet İnönü'ye çektiği telgraf için bak. Hakimiyet-i Milliye, 15.12.1929.

3) Ayın Tarihi, C.21 S. 69 Birinci kânun 1929, s. 5318-19; ayrıca "Ankara'da Yeni Bir Cemiyet Teşekkül Etti", Cumhuriyet, 14.12.1929; "Milli Tasarruf Cemiyeti Teşekkül Ediyor, Cemiyete Kâzım Paşa Riyaset Edecek", Hakimiyeti Milliye, 15.12.1929, T.C.'nin Onuncu Yılı, Ankara, 1933 s. 173 ve devamı.

Atatürk oldukça memnun oldu. Cemiyet başkanı Kâzım (Özalp) Paşaya çektiği telgrafta " Millî Tasarruf Cemiyeti'nin faaliyetinden pek ziyade faideler geleceğine kanım..." diyerek çalışmalarında başarılar diledi (4).

Cemiyet ilk toplantısını 16.12.1929 Pazartesi günü TBMM Başkanı ve Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurucusu Kâzım (Özalp) Paşa'nın başkanlığında yaptı. İlk toplantıdan itibaren Atatürk, cemiyeti kendi himayesi altına aldı (5).

Bu toplantıda, hazırlanan nizamname taslağı tartışıldı ve bazı düzeltmelerden sonra kabul edildi. Ardından başkanlık ve genel merkez üyeliklerinin seçimi yapıldı. TBMM başkanı Kazım (Özalp) Paşa Cemiyet Başkanlığına, TBMM başkan vekili ve Trabzon Mebusu Hasan (Saka), Sinop Mebusu Yusuf Kemal (Tengirşek), Erzincan Mebusu Saffet, Siirt Mebusu Mahmut(Soydan) İzmir Mebusu ve İş Bankası Müdürü Mahmut Celâi (Bayar) İzmir Mebusu ve Himaye-yi Eftâl (çocuk esirgeme) Kurumu Doktoru Fuat (Umay), İzmir Mebusu, Rahmi (Köken), Kocaeli Mebusu ve Türkiye Otomobil ve Turizm Kurum Başkanı Reşit Saffet (Atabinen), Aksaray Mebusu Besim (Atalay), Emlâk Bankası Umum Müdürü Hakkı Saffet (Tan) ve Ziraat Umum Müdürü Şükrü (Ataman) üyeliklere (6), Rahmî Bey idare heyeti başkanlığına, Şükrü Bey muhasipliğe, Reşit Saffet, Fuat ve Hakkı Saffet beyler idare heyeti üyeliklerine ve, iktisadi yazılarıyla dikkatleri çeken Vedat Nedim (Tör) de müşavir mudurluğa seçildiler. Ayrıca genel merkez üyelikleri ile idare heyetinde olmamalarına rağmen bütün milletvekilleri de cemiyetin asıl üyeleri sayıldılar (7).

Cemiyet, Mayıs 1930'daki toplantısında ilk 5 aylık bütçesini tetkik edip onayladı.

Bundan sonra çalışmalarını halka daha kolay iletebilmek ve (bu sebeple) kendisine yöneltilecek eleştirileri cevaplayabilmek için bir Neşriyat Encümeni; Türkiye'nin iktisadi kapasitesinin tespiti, Hükümetin iktisadi sahada aldığı kararların halka anlatılması ve müteşebbislere yapacakları yatırımlar hakkında fikri destek sağlanması maksadıyla da İktisat Encümeni oluşturuldu. İlk neşriyat encümeninde, Edirne Mebusu Zeki Mesut, Menteşe (Manisa) Mebusu Yunus Nadi, Giresun Mebusu Hakkı Tarık, Bolu Mebusu Falih Rıfkı, İstanbul

4) Telgraf için bak. *Hakimiyeti Milliye*, 15.12.1929 ve Ayın tarihi C. 21, N. 69, s. 5252, Ankara 1929.

5) *Ayın Tarihi*, C. 21, N. 69, s. 5257; *Vakit* 2.1.1930.

6) *Ayın tarihi*, C. 21, N. 69, s. 5318, "Tasarruf Cemiyeti", *Hakimiyeti Milliye*, 17.12.1929; *Cemiyet Nizamnamesi TBMM matbaası 1929*, s. 3. madde 3.

7) *Ayın Tarihi* C. 21, N. 69, s. 5257.

Mebusu Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Aydın Mebusu Asım, Sivas Mebusu Necmettin Sadak, Denizli Mebusu Haydar Rüştü, Adana Mebusu Ferit Celâl, Balıkesir Mebusu Hayrettin, Aksaray Mebusu Besim Atalay, Kocaeli Mebusu Reşit Saffet, Siirt Mebusu Mahmut, Ziraat Bankası Meclisi üyelerinden Cevdet Nasuhi, ve Köy Hocası Gazetisi'nin sahibi Ali Vahit Bey-ler vardı. İktisat Encümeninde ise Sinop Mebusu Yusuf Kemal, İzmir Mebusu Mahmut Celâl, Diyarbakır Mebusu Zeki, Burdur Mebusu Mustafa Şeref, İstanbul Mebusu Hüseyin, Afyonkarahisar Mebusu İzzet, Trabzon Mebusu Hasan, İktisat Meclisi Alisi Nurullah Esat, Maadin Fen Mühendisi Hadi, Emlak Bankası Meclisi idare üyesi Recep Bey vardı (8).

Cemiyetin genel merkezi, nizamnamesinin 2. maddesinde ifade edildiği gibi Ankara da idi. Ancak yurdun her tarafında şube açılması için gayret sarf ediliyordu.

Bundan dolayı vilayet ve kazalara Cemiyet nizamnamesi yanında bol miktarda taahhut belgesi örnekleri gönderildi (9). Ardından resmi ve özel müesseselere dağıtılmak üzere 2900 belge daha hazırlandı. Cemiyetin başlattığı şube açma yarışına (22.12.1929 tarihyle) İstanbul ilk sırada katıldı. İstanbul şubesi, cemiyetin idare heyeti üyesi Kocaeli Milletvekili Reşit Saffet bey tarafından kuruldu. Ama teşkilat, İstanbul Valisi Muhiittin Bey'in reisliğinde raaiyelerini sürdürecekti (10) Cemiyetin şube sayısı bir ay içinde 100'ü (11) ve bir kaç yıl içinde de 200'ü aştı (12).

Herhangi bir yerde cemiyetin şubesini açabilmek için; Cemiyetin gayesi yolunda çalışmayı prensip edinmek, üye adedini 25'e çıkarmak ve üyelerden birini başkan, birini kâtip, birini veznedar seçtikten sonra 5 kişilik bir idare heyeti ile Ankara'daki genel merkeze müracaat etmek gerekiyordu. Genel merkez, başvurunun ardından beyanların doğruluğu hakkında gerekli incelemeleri yaptıktan sonra şube açılırdı (13).

Cemiyet üye kaydına 18.12.1929'da başladı. Üye olabilmek için tercihen, yerli malı kullanmayı ve sözü geçenlere kullandırmayı imza ile taahhüt etmek yeterliydi. Bunun yanında

8) *Ayin Tarini*, C. 21, N. 70, s. 5483-84 ikinci teşrin 1330; ayrıca bak, *Hakimiyeti Milliye* ve *Cumhuriyet* 7.11.1930.

9) "Tasarruf Cemiyeti", *Hakimiyeti Milliye*, 26.12.1929.

10) 21-22-23 ve 24.12.1929 Tarihli *Hakimiyeti Milliye*; 22-23.12.1929 tarihli *Cumhuriyet*

11) *Ayin Tarihi* C.21, N. 71, Şubat 1930 s. 5693.

12) *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, *İktisat ve Tasarruf*, N. 9, Ağustos 1934 "Nahmi Köken'nin Söylevi" *Ulusal Ekonomi ve Arttırma*, N 12 birincikanun 1937.

13) *Nizamname*, Madde 33 Ayrıca bak *Milliyet*, 24 12 1929

yerli malı üreten ve ticaretiyle meşgul olan şirketler, ticarethaneler ve müesseseler, cemiyetin gayelerine hizmet eden diğer şahıslar ve milli kuruluşlar da cemiyete üye olabilirlerdi ⁽¹⁴⁾. Cemiyeten ilk üyesi aynı zamanda cemiyetin fahri başkanı olan Atatürk'tü. İş Bankası da bütün memurlarıyla cemiyete üye olan ilk müessese ünvanını aldı ⁽¹⁵⁾. Kısa süre içinde üye adedi onbinlerle ifade edilmeye başladı. Cemiyete giren aza senede bir (1) TL. aidat verirdi. Toplam 25 TL aidat verenler daimi aza kalarak her sene para vermekten kurtulurdu. Cemiyete bilfiil hizmet taahhüdünde bulunanlar, idare heyetleri kararıyla senelik aidattan muaf tutulabilirlerdi ⁽¹⁶⁾. Bunun yanı sıra Genel Merkez, kaza belediyeleri ve vilayet belediyeleri hudutları dışında kalan üyelerden, cemiyetin hiç kimseyi zorla mali sorumluluk altına sokmadığını göstermek için şimdilik kaydıyla aidat alınmaması hususunda genel kâtibi yetkili kıldı ⁽¹⁷⁾. Üyelerden alınan aidatlarla, çeşitli vesilelerle yapılan bağışlar, İş Bankası'nda toplanıyor ve sarfiyatı da banka tarafından yapılıyordu ⁽¹⁸⁾. Cemiyetin bütçesi ise iki yılda bir Nisan aylarında yapılan genel kongrede denetleniyordu.

Cemiyet şubelerinin başında bulunan elemanlar ile üyeler, gösterdikleri faaliyetlerinde, yalnız vicdanlarına karşı sorumlu idiler. Hizmetlerinin fahri olması itibarıyla ⁽¹⁹⁾ daha fazla gayret gösterme konusunda hiçbir maddî ya da kanunî mecbûriyetleri yoktu ⁽²⁰⁾. Ancak cemiyetin gayelerine en çok hizmet edenler genel merkezin kararıyla münasip surette ödüllendirilir ve isimleri hizmet derecelerine göre ilân edilirdi.

Cemiyet kuruluşunun ilk yıllarında her hafta toplanarak memleketin iktisadi yapısı üzerinde fikir beyan eder ve hükümetin iktisadi sahada aldığı tedbirleri halka en iyi ve ikna edici şekilde nasıl duyurabileceği konusunu tartışırdı. Şube idareleri ise ayda iki defa toplanır ve altı ayda bir de faaliyetleri hakkında genel merkeze bilgi verirlerdi.

Cemiyetin kuruluş gayesi, her vesile ile devletin ileri gelenler tarafından da ifade edildiği gibi hükümetin, dünya ekonomik buhranının Türkiye'deki tesirlerini gidermek gayesiyle ala-

14) Nizamname, Madde 8

15) Hakimiyeti Milliye, 19.12.1929.

16) Nizamname, Madde 7

17) Hakimiyeti Milliye, 10.3.1930

18) Cumhuriyet, 19 Kanunisanı 1930.

19) Nizamname, Madde 10. Ayrıca bak. Cemiyetin 3. büyük Kurultayında Kongre Başkanı Kâzım Özalp tarafından Atatürk'e çekilen telgraf, İktisat ve Tasarruf, N.6. Haziran 1935 Ulus 26.4.1935.

20) İktisat ve Tasarruf, N.9. Ağustos 1934.

cağı tedbirlerin halk tarafından benimsenmesini sağlamaya çalışmaktır. Bu sebeple: cemiyet nizamnamesinde tespit edilen kuruluş gayesi, tamamen Başbakan İsmet (İnönü)'nün 12.12.1929 tarihli TBMM'deki konuşmasına dayanılarak hazırlandı. Buna göre Cemiyetin gayesi :

A- Halkı israfıla mücadeleyle, hesaplı ve tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak.

B- Yerli mallarımızı tanıtmak, sevdirmek ve kullandırmak.

C- Yerli mallarımızın miktarını çoğaltmaya, cinslerini, nefaset ve diğer efsafları iübarıyla yabancı benzerlerinin seviyesine çıkarmaya, ve fiyatlarını ucuzlatmaya çalışmak.

D- Yerli mallarımızın sürümünü artırmak suretiyle milletin iyi yaşamasını temin etmek, şeklinde tesit edilmiştir (21).

Cemiyetin zaman zaman çeşitli vesilelerle yaptığı toplantılarla, iki yılda bir Nisan aylarında yapılan büyük kurultaylarında bu amaçların ne derece yerine getirildiği tartışılırdı. Aynı zamanda hükümetin iktisadi alanda aldığı ve alacağı kararlar doğrultusunda yeni gayeler tespit edilirdi. Nitekim her vesileyle hükümetin titizlikle üzerinde durduğu yerli kumaştan elbise giyilmesi, ve tasarruf yapılması konuları cemiyetin her dönemde en ciddi uğraşlarından birini teşkil etti. Yerli malı ile daha ucuza giyinilebileceği, yerli ürünlerle beslenmenin sağlığa elverişliliği ısrarla işlendi (22). Cemiyetin kamu oyunu bu şekilde yönlendirmesinden sonra, Hükümet dışarıdan iplik-kumaş ve giyecek ithalini asgariye indirdi. Türk yapağısından yapılmış iplik ile kumaş üretilmesini karara bağladı. Resmi dairelerde yerli kumaştan elbise giyilmesine özen gösterildi. Ardından 9.12.1925 tarihli yerli kumaştan elbise giyilmesine dair kanuna (23) istinaden Türk nüfusunun en büyük kesimini oluşturan köylüler için elbise üretilmesi hususunda fabrikalara direktif verildi (24). Elbise diğer halka da benimsenilecekti. Yeni tip elbisede sağlamlık, ucuzluk, hafiflik ve zerafet aranan özelliklerdi (25). Cemiyetin

21) Nizamname, Madde 4 Ayrıca bak. Hakimiyeti Milliye, 22.12.1929; Siirt Mebusu Mahmut " Sözden işe," Hakimiyeti Milliye, 22.12.1929; Ayın I'arini, C. 21, S. 69, Birinci kanun 1929, s. 5318; T.C.'nin Onuncu Yılı, Ankara, 1933, s. 173-174; Iloğlu Asım; Süreyya, Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu bir Bakış Ankara 1974 s. 11-12

22) Bu hususlar 1929'dan itibaren ısrarla savunulmuştur. Savunma yapılırken bir erkek ya da bayanın yerli ve ithal aynı kalitedeki ürünlerle kaç liyara giyinebileceklerinin bilançosu da veriliyordu. bak. Milliyet 15.12.1929, ve Cumhuriyet 29.10.1933 teki özel eki.

23) Kanunun TBMM'de kabulü için bak TBMM Z.C. Devre 2. C. 20, s.71.

24) Milliyet, 22.11.1933.

25) Milliyet, 23-24. 11. 1933.

büyük gayretleri sonucu köylü ve diğer halkın yeni elbise tipine rağbeti arttı. Cemiyete gelen çeşitli mektuplardan " ...şimdiye kadar ekseriyetle ithal malı satmakta olan ve şehrin en zengin ve en şık tuhafiyeler mağazalarının sahipleri halktaki yerli mallarına karış husule gelmiş olan yüksek alakayı sezdikleri ve bundan böyle yerli malı satmaya karar verdikleri..." anlaşıldı (26). Aynı dönemde Sümerbank ürünlerine gösterilen aşırı talep de bu fikri doğruluyordu. Sümerbank fabrikalarının köylü ve halk için hazırladığı dayanıklı, temiz ve ucuz elbiseler aran- mağa başlandığından bir çok tüccar Sümerbank yerli mallar pazarına sipariş verdi. Bu gelişme Atatürk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandı. 10.12.1931'de cemiyetin umumi kâtibi İzmir Milletvekili Rahmi Bey'e çektiği telgrafta memnuniyetini " Milli İktisat ve Tasarruf Ce- miyeti'nin daveti üzerine Ankara Halk Evin'de toplanan mühterem halkın işar buyurulan ka- rarlarını memnuniyetle öğrendim. Büyük milletimizin her millî ve vatani işte gösterdiği şuurlu hassasiyetin bu yeni tezahhuru beni pek mütehasşis etti. Devletçe öteden beri tatbik edilmekte olan tedbirleri ve uyanık halkımızın daima harikalar yaratan büyük azmi sayesinde bugünkü güçlüğü yeneceğimize itimadım tamdır. Türk kuvvet ve zekasının yemmediği ve yenemeyeceği müşkül yoktur. Cemiyetinizin gayeye matuf mesai ve faaliyetini takdirle takip etmekteyim..." şeklinde ifade etti (28). O, bu memnuniyetini cemiyetin her faaliyetinden sonra tekrarlardı. Ce- miyet, büyük kurultayında son iki yıllık faaliyetlerini gözden geçirirken yerli malı kullanımına zarar verecek hususların tespitini de yapar ve gerekli önlemleri alırdı. Meselâ: 1933 Kurul- tayında yerli mallar konusunda kendisine gelen şikâyetleri değerlendirerek ithal malların yerli diye piyasaya sürülmesinin yanında, kalitesiz yerli üretim yapılarak halkın kandırıldığını tespit etti. Hükümeti ve cemiyeti oldukça rahatsız eden bu durum karşısında o ana kadar uygulan- masında fazla ısrarlı olunmayan her yerli fabrikanın ürettiği ürününe kendi imzasını koyması mecburiyetini getirtmeyi başardı (29).

Cemiyetin 1931-1933 ve 1935'teki büyük kurultaylarında en fazla tartışılan konu Türkiye'nin, "Dünya ekonomik bunalımının etkisinden nasıl kurtulacağı konusuydu. Nitekim Celâl Bayar, "Cihan krizi dünyayı sarıp bizim hudutlarımıza girdiği zaman yani 1929 tediye muvazenemizi korumak noktasından bazı iktisadi tedbirleri almak icap etmişti. Ulusal Ekono-

26) "Fikir İlerliyor", İktisat ve Tasarruf N. 3, Şubat 1932.

27) " Halk Elbisesi, Cumhuriyet 25.2.1934.

28) Telgraf için bak. İktisat ve Tasarruf, İkincikânun 1932.

29) Tasarruf Cemiyeti Kongresi Bugün Toplanıyor" Cumhuriyet 30.4.1933; Cemiyet Kongresi" İktisat ve Tasarruf N.6. Mayıs 1933 " Milli İktisat Cemiyeti Kongresi" Hakimiyeti Milliye 1.4.1933.

mi ve Arttırma Kurumu'na (30) büyük milletimize bu yolda rehber olmak vazifesini verir" diyerek cemiyetin kuruluşundaki esas amacı ortaya koydu (31). Cemiyet de kendisine verilen bu rehberlik görevini en iyi şekilde yaparak halkı buhran karşısında devletle bütünleştirmeye çalıştı. 1931'de halk için yayınladığı ünlü beyannamesinde "...Vatandaş; Türk parasının kıymetini korumak borcumuzdur. Paralarının kıymeti sifıra düşen milletlerin ne acı akibetlere uğradıklarını biliyoruz. Türk parasının kıymetini korumak her Türk vatandaşının yalnız milli değil aynı zamanda şahsî menfaati icabıdır..." (32) diyerek buhranın Türkiye'de kendini ilk hissettirdiği günden itibaren paranın değerini korumak konusunda vatandaşların devlete yardımcı olmalarını istedi. Cemiyetin buhran karşısında takındığı tavır büyük kurultaylarda da ısrarla ortaya kondu. 1931 ve 1933 kongrelerinde " Buhran yıllarında devletler arası alış verişin yıldı yıla daraldığını, gerek para ve gerekse mal alışverişinin bir takım engellerle çevrildiğini, bu sebeple her milletin kendi iç pazarından azami ölçülerde faydalanma yollarını aramakta olduğu, buna rağmen birçok ülkede buhranın başlamasıyla ekonomik yapıda çözülme ve çözmeler görüldüğü, bu durum karşısında devletlerin buhrana karşı çeşitli önlemlere başvurmak zorunda kaldıkları kaydedildi. Buna karşılık Türkiye'de buhranla birlikte alınan önlemlerin sayesinde ekonomide birtakım çökme ve çözümlerden ziyade hemen hemen her sahada yeni müesseselerin kurulmasına başlandığı ifade edildi (33). 1935'teki kong-rede de buhranla ilgili aynı fikirler tekrarlandıktan sonra " Buhranın menfi etkisinin bütün ülkelere az ya da çok dokunduğu halde, Türkiye'miz için yeni bir açılış ve yükseliş devresinin başlangıcı olduğu belirtildi (34). Böylece cemiyet Türkiye'nin kendisi açısından Dünya ekonomi buhranına oldukça ilginç sayılabilecek yeni bir bakış açısı da getirdi.

Diğer taraftan cemiyet buhrana karşı vatandaşlardan ithal ürünlerine sempati duyan düşüncelerinden vazgeçmelerini, israftan kaçınmalarını ve yerli malı kullanmalarını istedi. Çünkü devlet büyüklerine göre bunların gerçekleştirilebilmesi ölçüsünde ithalatta azalma ola-

30) Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Türk Dil Kurumu'nun Türkçeden yabancı kökenli kelimeleri atması politikasına uygun olarak 1935 den itibaren ismini Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu; çıkardığını derginin adını da Mart 1936 dan itibaren Ulusal Ekonomi ve Arttırma olarak değiştirmiştir.

31) "Tasarruf Haftası", Tan, 13.12.1938.

32) "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Beyannamesini aynen Neşrediyoruz" Hakimiyeti Milliye 24 11.1931.

33) " Cemiyet Kongresi " İktisat ve Tasarruf", N. 6, Mayıs 1931 ve 1933; Ayın Tarihi, Mayıs 1931 " Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Kongresi", Hakimiyeti Milliye, Cumhuriyet ve Vakıf 1. 5. 1933.

34) " Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumunun Kongresi ", İktisat ve Tasarruf, N. 6, Haziran 1935; " Ulu-sal Ekonim ve Arttırma Kurmunun Kurultayı Yarın Yapılıyor", "Ekonomi ve Arttırma Kurumu Kurul-tayı, Ulus, 24-25 .4. 1935; Ayın Tarihi, Mayıs 1935.

cak, dış ticaret açığı kapanmaya başlayacak, Türk parasının dışa akışı önlenecek ve her şeyden önemlisi millî devletin millî ekonomik politikası uygulamaya konabilecekti. Ancak dönemin Başbakanı İsmet (İnönü)'nün 12.12.1930'da "Tasarruf ve Yerli malı haftası" nı açış konuşmasında cemiyetin buhranla ilgili gayretlerini takdirle karşılamakla beraber "...İhtiyaçlarımızı tahdit ederek ve kendi mahsul ve mamulatımıza rağbet ederek varacağımız ilk netice ancak açlıktan kurtulmak olacaktır. ...Fakat bu vaziyet ve tedbirler Türkiye'nin ilerlemesi ve inkişafına kâfi gelmez..." dedikten sonra konuşmasının devamında bunların yanında nelerin de yapılması gerektiğini izah etti "...Millî iktisat mücadelesinde, iktisadi teşhizat için elzem olan büyük ve esash vasıta sermayedir. Sermaye için hariçten gelecek muvakkat istikrazların kıymeti söz götürmez. Fakat asıl millî sermaye, milletin kendi tasarrufu ve biriktirmesiyle temin olunabilir. Her ailenin sühûletle biriktirebileceği mütevazî paralarla en devamlı ve esash malî sermayeler biriktirilebilir..." (35). Aslında cemiyetin ortaya çıkışındaki en önemli sebeplerden biri de bu düşüncenin halka benimsetilmesiydi. Nitekim cemiyet kısa süre içinde halktan oldukça kıt olan kaynaklarından yeni birtakım fedakarlıklar göstererek millî sermayeyi oluşturacak tasarruflarda bulunmasını talep etti. Halk için yayınladığı ünlü beyannamesinde de Başbakan İnönü'nün açıklamalarına paralel olarak tasarruf konusuna önemli bir yer verdi. Ve "...Her Türk ailesi hesaplı yaşamayı, az bile olsa muntazam bir tarzda para biriktirmeyi ve biriktirilen paraları Millî bankalara yatırıp bir tasarruf hesabı açtırmayı millete karşı bir vazife bilmelidir..." dedi (36). Bu istek cemiyetin hemen her faaliyetinde vurgulanmasına rağmen bilhassa Tutum ve Yerli Malı haftalarında verilen konferanslarda ısrarla tekrarlandı. Mesela: 8. Ulusal Ekonomi ve Arttırma Haftasında, Ulusal Ekonomi ve Tutum Kurumu ve Eminönü Halkevi Üyesi Mediha Baysal Hanım "... Bir yandan israfla mücadele etmek, halkı hesaplı ve tutumla yaşamaya alıştırmak; bir yandan da memleketin istihsal kaynaklarını tanıtarak Türk malını sevdirmek ve sürümünü arttırmaya çalışmak aslı hedefimiz olmalıdır..." dedi (37). Bu açıklamayla cemiyetin iki önemli misyonu daha ortaya çıkmaktadır. Bunlar :

1- Millî sermayeyi biriktirmenin kaynağı olarak görülen halkın tasarruf konusunda bilinçlendirilmesi ve yerli malını kullanmaya teşvik edilmesi.

35) " Başvekil İsmet İnönü, Tasarruf ve Yerli Malı Haftasını Mühim Bir Nutukla Açtı. Cumhuriyet, Hakimiyeti Milliye ve Vakıf, 13.12.1930

36) Millî iktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Halka Beyannamesi..., " Hakimiyeti Milleye, 24.11.1931.

37) Mediha Baysal, " Ulusal Ekonomi ve Arttırma Haftası", Uyanış-Servetifünun C. 83/19, N. 2156/47, 16.12.1937.

2- Ülke kalkınmasının en kısa zamanda sağlanabilmesi için sınâî ve zirâî alanda mevcut kapasitelerin tesbiti, ve müesseselerin yapılan tesbitlerle aydınlatılması. Bunların başarılabilmesi için sosyal ve iktisadî alanda milli teşkilatlanmaların sağlanması ve bu doğrultuda propagandaların yapılması. Cemiyetin bu sahadaki çalışmaları da diğer hususlarda olduğu gibi Devletin yanı sıra sanayici ve tüccarları da memnun etti. Çünkü halkın tasarruflarından oluşan meblağın millî bankalarda toplanmasıyla yatırımlar için daha rahat kredi bulma imkânı doğdu. Halkın yerli malına rağbetinin artmasıyla yerli malı satan pazarlara canlılık geldi. Sanayici ve tüccarların ürettiklerinin ellerinde kalması endişesi ortadan kalktı. Faaliyetlerden Hükümet de memnundu. Çünkü cemiyet, Hükümet'in dünya ekonomi bunalımının ardından uygulamaya çalıştığı "Devletçilik" politikasındaki "kendi kendine yetme" hususunda halka ciddi telkinlerde bulunuyordu. Bu sebeplerle hükümet, sanayici ve tüccarlar, cemiyet aracılığıyla halktan yeni bir vazife daha istediler. İthal mallarının istilası altında ezilmekte olan Türk iktisadiyatını şuurlu bir hamle ile kurtarmak! Hükümet, sanayici ve tüccarlara göre Türk vatandaşı bu vazifeyi de yapacaktır. Çünkü "...Bu vazife vatanı kurtarmanın ikinci bir safhasıdır... Bu vazife yerli mallarımızın kalitesini yükseltmek ve ihtiyaçlarımızın temininde yerli malı kullanmaktır" (38). Nitekim cemiyet de halka yayınladığı beyannemesinde bu vazife üstünde önemle durarak "Cumhuriyet'imizin iki seneden beri her vasıttan istifade ederek halk arasında yapmak istediği şiarlar bugün hepimiz için bir vatan borcudur. (Her Türk, Türk Malı Kullanmalı) şiarı artık Türk'ün Amentüsü olmalıdır..." dedi (39). Ancak fikir hiçbir zaman ithal mallarını boykot manasında kullanılmadı. Nitekim Cemiyet üyesi Kocaeli Milletvekili Reşit Saffet bey İstanbul Şubesini açarken, "...Maksadımız memlekette halkı yalnız Türk malını almaya mecbur etmek değildir. Türk malının revacını arttırmak, kalitesini iyileştirmek, fiyatlarını ucuzlatmak ve halkın ihtiyaçlarına yetecek kadar yerli mamulâtı üretmektir... Cemiyetin, ecnebi mallarına karşı bir vaziyeti mahsusası yoktur ve katiyen harice tecavüz-kâr bir vaziyet almış değildir..." (40) diyerek, Cemiyetin ithal mallarına karşı boykot niyetinde olmadığını, hükümetin politik düşüncesine uygun bir şekilde ifade etti. Cemiyetin yayın kurul üyesi Yunus Nadi de aynı konuda "...Millî İktisat ve tasarruf işlerinde hariçten memleketimize gelecek eşyaya karşı bir nevi boykot mahiyetine haiz olmadığını ve olmayacağını söylemeğe hacet yoktur. Zaten dünyada hiçbir memleketin bütün ihtiyaçlarında kendi kendine kifayet etmesi ta-

38) Ali Rıza Seyfi, "Yerli Mallarımızı Kullanacağız", İTSOM, N.1, Kânuni sanı 1930

39) Hakimiyeti Milliye, 24.11.1931.

40) Hakimiyeti Milliye, 12.12.1929.

savvur olunamaz..." dedi (41). Görüldüğü gibi Cemiyetin ısrarla üstünde durduğu tasarrufu teşvik ve yerli malının kullanımını arttırmak fikri, boykottan ziyade memleketin içinde bulunduğu buhrandan en kısa zamanda kurtararak çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmaya yöneliktir. Nitekim bu dönemde hükümet de aynı gerekçelerle hem iç politikada hem de ithalat hususlarında azami tasarrufa dikkat etti. Özellikle dış ticarete Celâl Bayar'ın defalarca ifade ettiği gibi " ... Türkiye'ye girecek eşya mukabilinde Türk malını dışarıya satmak ve Türkiye'ye gümrük tariflerinde yazılı olan resimleri kazandırabilmek (42) için devletlerarası ticarete, malımızı alanın malını almak... " (43) kuralını uyguladı. Böylece ihtiyaç duyulan malzemenin yurda girişine imkân tanınırken, mala karşı mal alımı yapıldığı için paranın dışa çıkışı asgariye indirilerek dış ödemeler dengesinde rahatlatma sağlandı.

Öte yandan cemiyet ülkenin sanâî ve zirâî alanlarda kalkındırılması ve daha fazla üretim yapılabilmesi imkânlarının araştırılması görevini de üstlendi. Bu amaçla ilk olarak Ankara'da olmak üzere her yıl belli başlı vilayetlerde sanâî, zirâî ve yerli malı sergilerini açtı (44). Sergilerde Türkiye'nin sanâî ve zirâî kapasiteleri ortaya koydu. Yeni yatırım sahaları ve imkânları açısından devlete ve sanayicilere rehberlik yaptı. Halka telkin ettiği tasarruf ve yerli malı gayretlerinin boşa gitmemesi için sanayici ve tüccarlara bazı görevler yükledi izah ederken " ... Sanayici vatandaşlar! Türk mali devlet bünyesine ve halkın rağbetine hak kazanmalıdır. Bunu temin etmek sizin borcunuzdur. Türkiye malı sağlam, ucuz ve iyi olmalıdır... Tüccar vatandaşlar! Dünya piyasasında Türk mahsullerinin kıymetini, rekabet kabiliyetini yükseltmek ve Türk parasının değerini korumak da sizin görevinizdir..." dedi (45). Böylece cemiyet, devlet desteğiyle kısa sürede daha fazla kâr elde etmek maksadı ile halkı aldatmaya çalışabilecek sahtekârlara fırsat tanımayacağını ve halkın korunacağını ortaya koydu. İsmet İnönü'nün " Milli İktisat muvazenesinin samimi arzularından, ihtikârları ve dahilde fiyat muvazenesinin leyhlerine ihlal için umut çıkarmak isteyecekleri, umduklarından mahrum etmeye çalışmak mühim bir meşgalemiz olacaktır..." (46) sözlerine paralel olarak, cemiyetin halk için

41) Yunus Nadi, " Vatandaşlar Milli İktisat Haftasındayız", Cumhuriyet 12.12.1930

42) Asım Us, " Ekonomide istikrarı Bulduk... Celâl Bayar'ın bir Beyanatı, " Kurun 16.17.1937; ayrıca bak. İktisat Vekâleti Bütçesi münasebetiyle İktisat Vekilinin TBMM'de irat ettikleri iki mühim nutuk", Türkoğlu Aylık Bülteni, Yıl 1, S.1, Haziran 1937.

43) Celâl Bayar, " Ekonomi Siyasetimizin Ana Çizgileri", Çığır, 3 Mart 1935.

44) Sergilere daha sonraki bölümde geniş olarak temas edilecektir.

45) Hakimiyeti Milliye, 24.11.1931.

46) İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, s.208.

yayınladığı beyannamede "İhtikâr hiyanettir. Fazla kazanç hırsıyla fiyatları yükseltmek en çirkin bir bozgunculuktur..." dedi (47). Sahtekârlık yapanlar ticaret müdürlüklerine şikayet etti. Kanuni müeyyedilerin uygulanması sağladı. Ancak burada da asıl görev vatandaşlara düşüyordu. Onlardan yerli malı konusunda gerekli bilgileri edinmeleri ve aldanmamalarını istedi (48). Eğer bu başarılabilirse sanayiciler ürettiklerinin kalitesini Batı standartlarında tutacak, üretim miktarını artıracak ve fiyatları ucuzlatacaktı. Zaten, sanayi cilere göre de Millet'in iyi yaşamasındaki temel unsur bu prensiplerdir (49).

Cemiyetin kuruluş şekli de oldukça ilginçtir. Diğer hiçbir kuruluştaki raslanmadığı şekilde bütün milletvekilleri cemiyetin aslı üyeleridir. Atatürk de cemiyetin fahri başkanıdır. Ve her vesileyle cemiyetin faaliyetlerini övmekte, aldığı kararları halkın daha kolay kabul edebilmesi için bizzat kendisi öncülük etmektedir (50). Cemiyet de yaptığı ve yapacağı faaliyetler konusunda Atatürk'e ve CHF'ye bilgi vermeyi prensip edinmiştir. Bilhassa Başbakan İnönü'nün açıklamalarına paralel olarak faaliyetlerine yön vermiştir. Bu yapısı dolayısıyla mevcut yönetimin bir parçası ve bilhassa iktisadi işlerin halka duyurulmasında bir vasıtası durumundadır. Bu özelliği cemiyetin çeşitli faaliyetlerinde rahatlıkla gözlenebilir. Mesela: Cemiyetin 1932'de Ankara Halk Evi'nde yaptığı toplantıda genel kâtib Rahmi Bey " Millî iktisadî korumak için devletin aldığı ve alacağı bütün tedbirleri hararetle karşılayacaklarını, dün olduğu gibi bugün ve yarın da şeflerine (51) bağlı kalacaklarını..." (52) belirtmekte herhangi bir mahzur görmemiştir. Bunun yanı sıra cemiyetin 1933 yılındaki büyük kurultayında CHF umumi kâtibi Recep (Peker) Bey "... Cemiyetin bazı neşriyatlarında Türkiye'nin hammadde memleketi olduğu..." ve bilhassa zaman zaman ifade edilen "...Türk vatandaşlarının küçüklükten itibaren kollektif terbiye aldığı " ibaresinin faşist ekonomik yapıyı çağrıştırdığı ve CHF programında ifade edilen hususlara kesinlikle uymadığı gerekçesiyle cemiyet idare heyetini ve yayım kuruluşunu tatlı sert azarladı. Bunun üzerine söz alan cemiyet genel kâtibi Rahmi Bey, Recep Bey'in eleştirisini yaptığı hususların "Mektep Kooperatifi" (53) adlı eserde yer aldığını bu eserin ise

47) *Hakimiyeti Milliye*, 21.11.1931.

48) *Cumhuriyet* 27-28.11.1933 "; *Yerli Mallar Üzerinde İhtikâr alçaklıktır*" *İktisat ve Tasarruf* N.4, Mart 1932, *Aka Gündüz*, " *Suç Hep Başkasında*", *İktisat ve Tasarruf* N.9 Ağustos 1934.

49) *Sandal, M. Vehbu.*, " *Ulusal Ekonomi ve Arttırma*", *İTSOM*, N.1, İkinci kânun 1938.

50) *Bak* "Gazi Diyor ki" *Azami Tasarruf Şairi Millimiz Olmalı*, *Cumhuriyet*, 18.12.1929. "Gazi Hazretleri Yerli Malından Elbise Yaptırdı", *Milliyet* 28.12.1929; *Halk Dergisi* Yıl 1 4/372 S. 45, 16 Kânuni evvel 1929.

51) *İsmet İnönü'den bahsedilmektedir.*

52) *Halk Evi'nde Bir İçtîma* " *İktisat ve Tasarruf* N. 2, Kanuni sanı 1932; *Cumhuriyet* 28.11.1931.

53) *Bu eser cemiyet tarafından Şevket Süreyya Aydemir'e ismarlanarak hazırlanmıştır. Bak. Aydemir, Şevket Süreyya, Mektep Kooperatifçiliği ve Tasarruf Terbiyesi*, Ankara 1932.

yayına girmesinden önce Maarif Vekaleti'nin alâkadar makamı tarafından tetkik olunduğunu, buna rağmen kitapta CHF'nin iktisadî prensiplerine ters düşen hususlar varsa bunların da değiştirilebileceğini ifade ederek özür diledi. CHF'nin iktisadi prensiplerine ters düşebilecek herhangi bir davranışta bulunmayacaklarını ortaya koydu (54). Cemiyet azalarından Cevdet Kerim İncedayı ise 1937 Kurultayı'nda açıkça, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin parti teşekküllerine (CHF) dahil olabilmesi için lazım gelen formalitenin yapılması" nı teklif etti. Teklif alkışlarla kabul edildi (55). Falih Rıfkı da cemiyetin CHF'ye ait iktisadi fikirlerin halka anlatılması için bir vasıta olduğunu muteaddit defalar ifade etti (56). Bütün bunlara rağmen Cemiyet, hiçbir zaman faaleyetlerini resmi bir devlet kuruluşu ya da CHF'nin bir yan kuruluşu olarak ortaya koymadı. Bilakis faaleyetlerini tamamiyle özel bir kamu kuruluşu olarak yürüttü. Bunun görünürdeki en önemli sebebi cemiyetin milli iktisat konusundaki gayretleri ve bu husustaki propagandalarına yöneltilecek çeşitli eleştirileri özel bir kamu kuruluşu olmanın verdiği rahatlıkla geçtirmeye çalışmak (57) ve hükümetin yıpranmasının önüne geçmektir. Bunun yanı sıra cemiyetin özel bir kuruluş olarak kurulmasında, devletin halka benimsetmek istediği herhangi bir sosyo-ekonomik görüşün kendisi dışında faaliyet gösterdiği imajını veren bir müessese tarafından anlatılması durumunda, halktan daha rahat kabul göreceği inancına sahip olmasının da rolü vardır. Nitekim cemiyetin bu örgütlenme biçimi daha sonra kurulacak olan Türk Hukuk Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu v.b gibi müesseselere örneklik edecekti.

Cemiyetin halk tarafından benimsenip benimsenmemesi durumu da ayrı bir ilginçliğe sahiptir. Çünkü cemiyetin kuruluşundan itibaren halkın gösterdiği büyük ilgiye rağmen bazı gruplar tarafından cemiyetin halk tarafından benimsenmeyeceği imajı yayılmaya çalışıldı. Bu gruplar, yerli mali haftalarında gösterilen etkinliklerle, yerli malından giyinip kuşanma konularını ilk zamanlarda alay konusu bile yaptılar. Ancak cemiyetin ciddi kararlı ve daima halkla iç içe olan faaleyetleri toplumdan büyük kabul gördü. Aydınların sırtından geçinen paravan ve parazit bir müessese olma imajını kısa sürede silerek eleştirilerin yanlışlığını ortaya koydu (58). Bunda, cemiyet üyelerinin fahri çalışmaları yanı sıra, cemiyetin halka yönelik düzenlediği et-

54) " Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Kongresinde, "Vakit, Hakimiyeti Milliye ve Cumhuriyet, 1.5.1933.

55) " Ekonomi ve Arttırma Kongresi Toplandı ", Ulus, 22.5.1937; Ayın Tarihi N. 42 Haziran 1937.

56) Falih Rıfkı, " Bu Hafta", Hakimiyeti Milliye, 12.12.1932; "Parolamız ", İktisat ve Tasarruf N. 5, Nisan 1933.

57) Bizimkine yakın bir fikir için bak. Tekeli-İlkin, A.g.e., s.97.

58) Babalık (Konya Gazetesi), 10.12.1931, N. 3743.

kinliklerin büyük önemi vardı.

Cemiyet bu yolla buhrana karşı hükümet ve halkın ele ele birlikte hareket etmelerine katkıda bulundu (59). Yerli malı telkini halk tarafından genel manada benimsenmesinden sonra bu politikaya paralel olarak yeni bir hedefin tesbit edilmesi ihtiyacı doğdu. Yeni hedef "Yerli malını kullan, iç pazarını genişlet, üretimini artır" şeklindeydi (60). Bundan dolayı 1938 den sonra "yerli malı" sergilerinin yerini, Türkiye endüstrisinin gelişmesini ifade eden daha ayrıntılı sergilerin düzenlenmesi talep edildi (61).

Cemiyetin bu başarısı çeşitli vesilelerle İnönü tarafından takdir edildi. Meselâ İnönü cemiyete gönderdiği bir telgrafta bu memnuniyetini " Memleket iktisadiyatını koruma kararı mu-nasebetiyle, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin memleketin her tarafındaki şubelerinden aziz milletimizin tasvip, müzaharat ve tezahürlerini bildiren bir çok telgraf aldım. Her birine ayrı ayrı cevap, vermem musait olmadığından millî iktisadi korumak için Hükümetin aldığı tedbirlere karşı milletçe gösterilen uyanıklı alakadan çok mütehassis oldum. Zamanın zarure-tine karşı bu kadar hassas davranan bir milletin giriştiği bu yeni mücadelede muvafaak olacağı kanaatindeyim. Bu yolda büyük vazife severlik gösteren Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne de teşekkür ve takdirlerimi ifade ederim" diyerek ortaya koymuştu (62). İnönü ayrıca her yerli malı haftasında halkın, cemiyetin faaliyetlerine göstermiş olduğu yakın ilgiden dolayı memnu-niyetini ifade etmeyi ihmal etmedi (63) Aslında cemiyetin halk tarafından tam manasıyla ka-bullenmiş olduğunu görmek için her yıl bir bayram gibi kutlanmaya başlanan Tasarruf ve Yerli Malı Haftaları ile çeşitli vilayetlerde farklı tarihlerde kurulan yerli malı sergilerine halkın gösterdiği ilgiyi görmek yeterlidir (64).

59) *Us, Asım.*, "Ekonomi Haftası", *Kurun* 1.12.1935.

60) *İTSOM*, N. 8, Ağustos 1938.

61) "Yerli Malı Kullan Ne Demektir", *Akşam*, 25.4.1935.

62) "Cemiyet ve İktisadi Seferberliği", *İktisat ve Tasarruf*, *İkincikânun* 1932.

63) Memnuniyet ifadesinin bazı örnekleri için bak. "Başbakan İnönü'nün cemiyet için söyledikleri" *İktisat ve Tasarruf*, *Son teşrin*, ilk kanun 1934.

64) *Yerli Mallar Sergisi* *İTSOM*, N. 7, Temmuz 1934; Abidin Daver, "Ucuz Yaşamamanın Sırrı...", *İktisat ve Tasarruf*, N. 10, Eylül 1932; "Yerli Mallar Sergisi", *Kurun* 19.7.1935, "Yerli Mallar Sergisi", *Ku-run*, 15.7.1937; "Yerli Mallar Sergisi Galatasaray'da Açıldı", *Tan*, 23.7.1938.

B- CEMİYETİN GÖSTERDİĞİ FAALİYETLER

Hatırlanacağı gibi Hükümet Dünya ekonomi buhranının Türkiye'deki tesirlerini hafifletmek için millî paranın değerini korumak, millî sistemimizin gelir kapasitesini tesbit edip ona göre harcama yapmak, sattığımızdan fazla mal almayarak dış ödemeler dengesinde açık vermemek ve en kısa zamanda gerekli sanayi yatırımlarını yapmak için sermaye biriktirmek gibi tedbirler almıştı. Çünkü buhran, Türkiye için şunu netleştirmişti. "Ekonomimizin en büyük sorunu sermaye birikimidir. Sermaye biriminin anahtarı sanayidir. Sanayiın geliştirilmesinin anahtarı ise kredidir ⁽¹⁾. Bunun için milletçe azami tasarrufa önem verilmeli, yerli malının kullanımı artırılmalıdır. İşte cemiyet bu hususların millet çapında benimsenmesi için nizamnamesinin 4-5 ve 6. maddesinde ifade edilen amaçları doğrultusunda harekete geçti. Ve

A- Halkı tasarruf'a alıştırarak propgandalar yaptı.

B- Yurt içi ve yurt dışında yerli mallarımızı tanıttı. Bu maksatla

1- 1929'dan itibaren her yıl Aralık ayının 12'sinde başlayan ve tüm memleketi kapsıyan "Tasarruf ve Yerli Malı" haftasını düzenledi.

2- Yurdun belli başlı büyük şehirlerinde yerli mallar sergisi açtı.

3- Yurt dışında açılacak beynelmilel sergilere katılarak, sanayii ve zirai ihraç ürünlerimizi dünya kamu oyuna tanıttı.

4- Genel amaca yönelik yayınlar yaptı.

C- Yerli mallarımızın miktarını, çeşitlerini ve kalitelerini arttırmak maksadıyla,

1- Sanayi Kongresi,

2- Ziraat Kongresi, tertip etti.

D- Ankara'da bir "Sergi Evi" nin kurulmasını sağladı.

a- Halkı Tasarrufa Alıştırma Politikası

Bilindiği gibi 1929 yılının ortalarından itibaren Dünya ekonomik buhranı Türkiye'deki

1) Kuruç Bilsay, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Ankara 1987, s.91

tesirlerini, ilk olarak milli paranın değeri kaybetmesi şeklinde kendisini gösterdi. Ardından dış ödemeler dengesi açığı büyüdü. Yatırım imkânları azaldı. Halkın refah seviyesi düştü. Bundan dolayı devlet kademelerinde israfla mücadeleye başlandı. Halk arasında da tasarruf konusuna önem verildi ⁽¹⁾. Çünkü yalnız Devletin aldığı önlemlerle buhranın tesirlerinden kurtulmak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak mümkün değildi ⁽²⁾. Bunun bilincinde olan Atatürk "... Tasarrufun vüs'at (genişlik -bolluk) ve şümüllü (kapsamlı) bir memleketin medeniyet seviyesinin en iyi miyarıdır ..." ⁽³⁾. "Azami tasarruf milli şiarımız olmalıdır" ⁽⁴⁾ dedi. Atatürk'ün bu direktifleri doğrultusunda hükümet ve CHF'sı teorik olarak tasarruf fikrinin halk arasında yayılmasına büyük önem verdi. CHF 3. Büyük Kurultayını açarken İnönü " Millî tasarruf her ailede ve her fertte yalnız kendilerine ait bir menfaat değil, aynı zamanda vatanın refahını temin edecek en esassî vasıta..." ⁽⁵⁾ dedi. Aynı kurultayda delegeler de, halkın tasarruf etmeye alıştırılması hususunda önemle durdular. "...Normal sermayenin yegane kaynağının milli say ve tasarruf olduğunu..." "fert ve aile hayatında, umumiyetle Devlet idaresinde, mahalli ve milli idarelerde tasarruf fikrinin kökleştirilmesi gerektiğini..." ⁽⁶⁾ temel prensip olarak kabul ettiler. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin de bu doğrultuda tasarruf ülküsünü, bilgili ve şuurlu bir sûrette halka anlatmasını istediler ⁽⁷⁾.

Tasarruf kelimesi literatürlerde çok çeşitli ve ayrıntılı bir şekilde tanımlanmaktadır ⁽⁸⁾. Ancak ele aldığımız dönemde tasarruf kavramı haklı olarak, halkın israftan kaçınması, para biriktirmesi ve biriktirdiği paraları milli bankalar vasıtası ile yatırıma dönüştürmesi şeklinde anlaşılmıştır ⁽⁹⁾. Nitekim açıklamaların önemli bir kısmı bu yöndedir. Mesela Celâl Bayar , Devletin ve cemiyetin halka telkin etmeğe çalıştığı tasarruftan bahsederken "... para biriktirmek için bütün ulusca çalıştığımızı biliyorsunuz..." ⁽¹⁰⁾ dedi. CHF kurultayında da Recep Peker,

1) Yunus Nadi, "Tasarruf Haftası Münasebetiyle Fert ve Cemiyet", Cumhuriyet, 12.12.1936; Zekâi Apaydın, "Ulusal Arttırma İşî", İktisat ve Tasarruf, N. 4, Nisan 1935.

2) Recep (Peker), "Ulusal Ekonomi İşleri Yalnız Devlet Tedbirleriyle Başarılmaz", Milliyet, 15.12.1934; Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), "Millî Tasarrufu Koruma ve Kuvvetlendirme Tedbirleri", İktisat ve Tasarruf, N. 7, Haziran 1934.

3) Tan, 16.12.1938.

4) Cumhuriyetin 16. Yılı hitabeler-Konferanslar, 1939,s.127.

5) C.H.F. 3. Büyük Kurultay Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, İstanbul Devlet Mat. 1931 ,s.9 İnönü'nün buna yakın bir başka konuşması için bak. "Memleket Tetkikleri", Hakimiyeti Milliye, 15.12.1931.

6) A.g.e., s. 31 ve 34.

7) Mardin Mebusu Rıza Ertem, "Millî İktisat ve Tasarruf", Cumhuriyetin 16. yılı Hitabeler-Konferanslar, s. 127-128

8) Bak. Öney, A. İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü, Ankara 1978.

fikirlerinin daha iyi anlaşılması için cemiyetin sıkça kullandığı" ... Beş milyon vatandaş günde 5 kuruş biriktirirse bir senede 90 milyon T.L. toplanır" örneğini vermek ihtiyacını hissetti (11). Cemiyetin yayın organında ise tasarruf " parayı gerekli yerlere sarf etmek, geliri hesaplama ve ihtiyaca göre taksim etmek, muntazam ve devamlı bir tarzda bir kaç kuruşu bir tarafa ayırmak demektir. Evde saklanan para tasarruf sayılmaz, o para faiz getirmez, Tasarruf bankada faizle üreyen paradır " (12) şeklinde tanımlandı. Bununla beraber Hükümet'in ve cemiyetin tasarruftan kastı yalnız para biriktirmek değildi. Nitekim İnönü ve cemiyetin ileri gelenleri, vatandaşın para biriktirmesine büyük önem vermekle beraber olaylara daha geniş açıdan bakmaktadırlar. İnönü'ye göre cemiyetin halka yalnız para biriktirmesini değil aynı zamanda kuvvetinden, sıhatten, aklından ve her türlü mevcûdiyetinden tasarruf etmesini öğretmesi lâzımdır" (13). Cemiyet azası Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan)'a göre ise Tasarruf " Para arttıracakım diye aç kalmak değil, nafil yere israf etmemek, ihtiyaçlarımızı mümkün olduğu kadar yerli mallarından karşılayarak yabancı mallarına para vermemektir" (14). İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri Mehmet Vehbi (Sarıdal)'a göre de tasarruf "... yalnız ve sadece servet toplama ve biriktirme manasında değil, belki daha geniş ve şumüllü olarak servetin en iyi, en makul ve en faydalı şekilde kullanılmasıdır." (15) Tanımlardan anlaşıldığı üzere cemiyet, kullanıma açık olmayan, yatırım sahasına kaydırılamayan, küpte ya da yastık altında tutulan paraları gerçek tasarruf olarak görememektedir (16). Bu sebeple 1929-30 dünya ekonomik bunalımı sırasında Türk parasını elden çıkarıp döviz biriktirme ve yatırım sahalarındaki paraları çekip kendi imkânlarıyla muhafazaya çalışma girişimini "... suçsuz paraya vurulan zincir... suçsuz adama vurulan zincir kadar zalimdir..." benzetmeyle

9) Bak. C.H.F. 3. Büyük Kurultay s. 34-35, Ayrıca, " Tasarruf Ne Demektir", İktisat ve Tasarruf N.1, Birinci kânun 1931; Ahmet Şükrü, " Tasarruf", Milliyet, 14.12.1931; Celâl Bayar, " Türkiye'de Tutum ve Arttırma", Çığır 3. Yıl, S.25, Son kânun 1935.

10) Celâl Bayar, "Ticaret ve Sanayi Yasamızı Anlattı", Çığır Yıl 3, N. 25, Son kânun 1935; İktisat; Tasarruf N.2, Şubat 1935.

11) C.H.F. 3. Büyük Kurultay, s.34.

12) " Tasarruf ne Demektir", İktisat ve Tasarruf, N.1, Birinci kânun, 1931.

13) 12.12.1930 tarihinde "Başvekil İnönü'nün Tasarruf ve Yerli Malı Haftasını Açma Nutukları", İloğlu, A.g.e., s. 48-51; "İnönü'nün 4. Yerli malı Haftasını Açma Nutukları", Ayın Tarihi, N.1, İkincikânun 1934, s. 18-28; "Tasarruf Haftasının İlk Günü Cumhuriyet, 13 Kânunisani 1934.

14) Halk Dergisi, Yıl 1, S. 42, 2/286, 30 Kânunievvel 1929. Yakın bir görüş için bak. Yunus Nadi, " Hakiki Tasarruf", Cumhuriyet, 1.12.1930.

15) M. Vehbi " 1930 iktisat Senesine Girerken", İTSOM, N. 1 Kânuni sanı 1930. Yakın bir görüş için bak. Alaattin Cemil, "Memleket Tasarruf Paralarından Nasıl İstifade Eder", Cumhuriyet, 17 Kânunisani 1934.

16) Esmer Ahmet Şükrü, "Tasarruf Haftası Başladı", Milliyet, 12.12.1932; " Ulusal Tutum Haftası Açıldı", 13.12.1934.

izah etmektedir (17). Yaptığı tasarruf propagandasıyla halkı Türk parasına sahip çıkmaya, para biriktirmeye, biriktirilen paraları bankalarda toplamaya, yerli emtia dururken ithal malına bakmamaya ve en az emek ve masrafla en çoğunu üretmeye davet etti (18). Propaganda ve yayın faaliyetlerini de bu yönde yoğunlaştırdı. Başlangıçta halk zaten kıt olan imkânlarından dolayı tasarrufa fazla ilgi göstermedi. Tasarruf edebilecek durumda olanların bir bölümü de CHF 3. büyük kurultayında Çanakkale delegesi Veli Bey'in ifade ettiği gibi oldukça laubali davranı (19). Bu sebeple cemiyet öncelikle tasarruf konusunda kayıtsız davrananlarla, spekülatif açıklamalarda bulunan menfaatperestlere karşı savaş açtı. Milli tasarrufun şahıs değil, memleket meselesi olduğunu savundu (20). Konuyu milli bir terbiye ve ahlâki kural haline soktu (21). Tüm halkla yakından ilgilenmekle beraber bilhassa ailede kadın ve okulda öğrenciler üzerinde durdu (22). Zaten konuşmalarıyla cemiyetin faaliyetlerine rehberlik eden İnönü'de milli tasarruftan bahsederken "... evvela kızlarımızın vazifelerinden bahsetmek pek tabiidir. Çünkü bir yuvaya milli tasarruf ve kanaatkarlık kadının dikkati ve tekayyüdü ile (özverisiyle) yerleştikten sonra erkeğin buna mukavemet edebilmesi maddeten müşkül olacaktır..." dedi (23). İş Bankası'nın İstanbul'da düzenlediği toplantısında da M. Celâl (Bayar), tasarruf hususunda kadına düşen görevleri geniş bir şekilde izah etti (24). Çünkü Türk kadını bir taraftan ailenin gelirine göre ihtiyaçların tesbiti, diğer taraftan milli menfaatlara en uygun olan maddeleri seçmekteki etkinliği ile ekonomide tahmin edilenlerin üstünde bir vazife görüyordu. Cemiyet üyesi kadınlarla aydın kadınların önemli bir kısmı bu gerçeğin farkındaydı. Nitekim tüm kadınları temsilen Nebile T. Rüştü "Biz Türk kadınları yalnız kendimiz tasarrufa riayet etmiş olmakla vazifemizi tamamen ifa etmiş olmayız. Erkeklerimizi de hayatlarının muhtelif saha-

17) Mümtaz Faik, "Sermaye Yaratırken", Milliyet, 15.12.1934.

18) "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyet Kongresi", Hakimiyeti Milliye, Cumhuriyet ve Milliyet, 22.4.1931 ve 1.5.1933; aynı fikir için ayrıca bak. Ahmet Cevat, "İktisadî İnkişafın Amillerine Dair Tasarrufun Muhtelif Şekilleri, Muhit Sene 2, 17 Mart 1930; Zeki Mesut, "Tasarrufun Manası" Hakimiyeti Milliye, 19.12.1933; Aydoslu Sait, "İktisat ve Tasarruf", Karınca S. 1, 1 Haziran 1934.

19) C.H.F. 3. Büyük Kurultayı, tutunakları s. 160.

20) Kâzım (Özalp), "Millî Tasarruf Bir Memleket Meselesidir", Cumhuriyet, 21.12.1929.

21) Kâzım (Özalp)'ın 1933 yılı yerli malı haftası açış konuşması", Cumhuriyet, Milliyet ve Hakimiyeti Milliye, 13.12.1933; Celâl Bayar'ın Yerli Malı Haftasını açış konuşması", Hakimiyeti Milliye, 16.12.1932; "İnönü'nün Konuşması", Ayın Tarihi, İkinci kânun 1934, N. 1, s. 35-38.

22) Şevket Süreyya, "Tasarruf Terbiyesi", Babalık, 19.12.1931 "Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", T.C. İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1932-1933, S. 18, İzmir, 1934 s. 169.

23) "Başvekil Hz. Millî Para, Millî İktisat ve Millî tasarruf Hakkında Çok Yüksek Bir Nutuk İrat Etti", Hakimiyeti Milliye, Milliyet ve Cumhuriyet, 13.12.1929, Yakın görüşler için ayrıca bak. Sungu İhsan, "Tasarruf Terbiyesi", Varlık C.4. s.84. Birinci kânun 1939, s. 179; Ali Rıza Seyfi, "Yerli Mallarımızı Kullanacağız... Bu Hususta Kadınların Vazife ve Rolü", İTSOM, N. 1, Kânuni sanı 193.

24) "İş Bankası Dün İstanbul'da İlk Tasarruf Gününü Yaptı", Hakimiyeti Milliye, 26.12.1929; Halk, Yıl 1.2/286 S. 47,30 Kânuni evvel 1929.

larında milli iktisat kaidelerine göre harekete sevk etmek vazifesini ifa etmeliyiz" dedi (25). Ancak yapılan telkinler, sosyete arasında fazla ilgi görmediği gibi zaman zaman alay konusu oldu (26). Fakat cemiyet israfa karşı mücadeleden vaz geçmedi. Zaruri ihtiyaç dışındaki lûx tüketime, aşırı gösterişe yönelik eğlencelere savaş açtı. Propagandalarında Türkiye'nin bir meyve memleketi olduğu halde her yıl milyonlarca liraya turfanda meyve ithal edildiği hatırlatıldı. Atatürk tarafından "milletin efendisi" olarak adlandırılan Türk köylüsünün asırlardan beri tezyinat eşyası için on para ayıramadığı, iki lokma ekmeğine bir katık ilave ederek yemediği bir dönemde ithal mallarının müşterisinin kimlerin olduğu araştırıldı. "... Senede 15 milyondan fazla parayı barlarda biz sarfediyoruz. Bakkal ve manav dükkânlarında gördüğümüz basit eşya için mesela bir kutu sardalya, bir tane muz ve bir şişe viski için bir senede memleketin 8 milyon lirasını biz sarfediyoruz..." (27) dendi. Memleketin geleceği için bu tür davranışlardan vazgeçilmesi gerektiği anlatıldı. Yapılan propagandalarla hükümetin iç piyasada fazlasıyla temin edilebilen bu gibi emtialara, ithalat kısıtlaması getirmesine yardımcı olundu.

Cemiyet, halk arasında gelenek haline gelen israf yollarına karşı da mücadele etti. Bu hususta ilk hedef zaman zaman aileleri ekonomik açıdan çökerten düğün ve davetlerdi (28). Gerçi şehrin önemli bir bölümü ile kasaba ve köylerde düğün ve benzeri hususların dışında fazla lûx ve israf yoktu (29). Ama düğün ve benzeri törenler, tamamen gösterişe yönelik olduğundan aşırı israflara sebebiyet veriyor ve yeni yuva kuranlar ya da ailelerini ekonomik açıdan ağır bir yük altına sokuyordu. Diğer taraftan tören sahiplerinin yakın çevreleri de mahcup olamamak için imkânları elverişli olmasa bile hediye almak zorunda kaldıklarından borca giriyorlardı (30). Cemiyet birtaraftan bu tür geleneklerin yanlışlığını şubeleri aracılığıyla halka anlatmaya çalışırken diğer taraftan İç İşleri Bakanlığı'na baş vurarak düğünlerde aşırı israf yapılmaması için bir tamim yayınlattı (31). Bakanlık da bir taraftan yayınlamış olduğu ta-

25) Nebile T. Rüştü, "Millî İktisat ve Tasarruf-Türk Kadınının Bu Hareketteki Mevkii", *Hakimiyeti Milliye*, 2.3.1930.

26) Şükûfe Nihal, "Ekonomi Haftalarından Sonra", *Yeni Türk S.* 39, Mart 1936, s.130-132.

27) "Millî Tasarruf", *Hakimiyeti Milliye*, 21 27.12.1929 ithal ürünlerine duyulan tepkinin içkide daha fazla olduğu gözlenir. Bak. "Böyle mi Tasarruf Edilecek", *Milliyet*, 3.1.1930 ; *İçtiha Dergisi*, S. 289, İstanbul, Kânunı sani 1930.

28) "İsraflı düğünlere karşı bir boğuşma savaşı açtık. Vatandaşlar! Düğün yapalım derken yıkım yapanları doğru yola çağırınız", *İktisat ve Tasarruf*, N:7, Haziran 1933; Fikret Hilmi, "Anadolu Düğünleri... Düğün Birçok Yerlerde Bir Gönül Saadeti Olacak Derken Bir Kese Felaketi Oluyor", *İktisat ve Tasarruf*, N:8, Temmuz 1933.

29) Güntekin Reşat Nuri, "Tasarruf Haftasının Sonu", *Tan*, 19.12.1938.

30) Mediha Muzaffer, "Evlenme Adetlerimiz", *İktisat ve Tasarruf*, N:9, Ağustos 1933.

31) "Yıkıcı Düğün Masraflarına Karşı Dahiliye Vekaletinin Bir Tamimi", *İktisat ve Tasarruf*, N:9, Ağustos 1933.

mimden sonuç alabilmek, diğer taraftan 13.11.1337 tarih ve 55 sayılı "men-i israf" (32) kanununun uygulanmasını denetlemek için bölge memurlarından oluşan bir ekip kurdu. Ancak bu uygulama halk tarafından kabul görmediği gibi gelenek ve göreneklerine devletin müdahalesi şeklinde değerlendirdiğinden yer yer tepki de gördü.

Cemiyet kısa vadede sonuç alınacak bu girişimlerin yanı sıra uzun vadede çocukların tasarruf konusunda eğitilmelerine önem verdi. Çünkü tasarrufun Türk ekonomisi açısından önemi, aile ve okullarda köklü bir şekilde yerleştirebilmesi ölçüsünde artacak ve konuya kalıcı bir çözüm getirilecekti. Bu sebeple Maarif Vekaleti aracılığıyla okullara tamimler göndererek tasarruf bilincini yerleştirilmeye çalıştı (33). Millî Eğitim Bakanları da Devletin ve cemiyetin gayretlerine katkıda bulunmak gayesiyle yaptıkları açıklamalarda çocuklarımıza verilecek tasarruf terbiyesinin millî varlığımız bakımından önemini vurguladılar. Öğretmenlerden, yetişen yeni nesele millî tasarruf şuurunu aşılamlarını istediler (34). Açıklamaların ardından özellikle ilk okullarda millî iktisat ve tasarruf kolları kuruldu. Yurt dışından getirtilen "çocukların tasarruf" a alıştırılması ve tasarrufun faydaları" konulu filimler imkânlar ölçüsünde seyrettirildi. Başta beynelmîl tasarruf günü (35) ve "Tasarruf ve Yerli Malı Haftası"nda öğrencilere tasarrufun önemi anlatıldı. Cemiyet tarafından hazırlatılarak okullara dağıtılan kitaplar okutuldu. Konferanslar verildi, piyesler sahnelendi, yazı müsabakaları yapıldı (36). Özeltte ifade etmeye çalıştığımız faaliyetlerin sonucunda bilhassa ilkökul çocukları arasında kumbara edinme alışkanlığının arttığı gözlemlendi (37).

Cemiyet halkı hesaplı yaşamaya ve tasarruf etmeye alıştırmak için yayın faaliyetlerine de

32) Bu kanunun 1. Maddesine göre "Düğünlerde alelittâk cihaz teşhiri, cihazın açıktan nakli, erkek tarafından iki kattan fazla elbise ihdası, doğun günlerine münhasır olmak üzere bir günden ziyade çalgı çaldırılması ve ziyafet verilmesi, nişan, çevre merasimi ile ağırlık ve hediye ihdası ve köçek oynatılması gibi israf men olunur." Bak Düstur C. 1. 3. tertip, İstanbul 1929 s. 146; Resmi Gazete 28/3/1337 S. 8.

33) Ziya Gönlüz, "Tasarruf ve Yerli Malı Haftası" Kaynak (Balıkesir Halkevi Dergisi), S. 47, 19.12.1936.

34) Bak. Maarif Vekili Hikmet Bey'in 4. Tasarruf Haftası münasebetiyle radyodan yaptığı konuşma "Ayin Tarihi N:1, İkinci kânun 1934; Hifzirrahman Raşit Öymen, "Millî Ekonomi ve Yerli Malı Haftası", İlk Öğretim C. 2, N:30,18 Birinci kânun 1939.

35) 29 Ekim günleri kutlanan Dünya tasarruf gününe Türkiye, cemiyetin çabalarıyla 1932 den itibaren katıldı. bak. "Milletlerarası Tasarruf Haftası", Hakimiyeti Milliye, 23.12.1932, "Bugün Arsi Ulusal Tasarruf Günüdür"; Kurun 31.10.1935. "Beynelmîl Tasarruf Günü Türkiye'de Nasıl geçti", İktisat ve Tasarruf, N:1, Birinci kânun 1932.

36) İhsan Sungu, "Tasarruf Terbiyesi", Varlık C. 4, S. 84. İkinci kânun 1937; s. 178-181 ve Sungu "Tasarrufun Terbiye Mektebi ve Aile Bakımından İzahı" Kızılay (ulus), 16.12.1936.

37) "Tasarruf Günü" Halk, S. 46; Mühim Bir Mukayese", İktisat ve Tasarruf, N.9, Ağustos 1937; "Bir Baba Ne Diyor", "Bozukluklar Kumbaraya", iktisat ve Tasarruf, N.11, Birinci teşrin 1932; Abidin Dave,r "Kumbaranın Yarattığı Mucize", Cumhuriyet, 31.10.1935.

büyük önem verdi. Bastırdığı "hesabını bilen defteri," tasarruf nedir, vatandaş israftan kaçın, vatandaş para biriktir, vatandaş hesabını bil, mektep kooperatificiliği ve tasarruf terbiyesi ve her aya 10 bin adet basılan dergisi başta üyeleri olmak üzere halkın hizmetine sundu (38).

Devletin de desteğiyle yapılan bu propagandaların sonucunda bankalardaki halk tasarrufu hesaplarının kısa süre içinde hızla arttığı gözlemlendi. Cemiyet'in kurulduğu yıldan itibaren 1940'a kadar bankalarda biriken halk tasarruflarının miktarı aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir .

Tablo III. 1929-1940 Döneminde Bankalardaki Gelişmeler.

Sene	Milli Bankalar- da Toplanan TL	Yabancı Ban- kalarda Topla- nan TL	Toplanan Ta- sarruf TL. ola- rak	Mudi(kişi) Adedi		Toplam Mudi
				Yerli Banka	Yabancı Banka	
1929	22.192.350	4.978.788	72.171.138	53.216	6.335	59.551
1930	27.104.116	5.182.775	32.286.891	76.465	6.161	82.626
1931	34.207.725	1.705.652	35.913.377	101.623	4.600	106.223
1932	34.494.495	21.569.80	39.651.474	116.407	2.876	119.280
1933	52.816.563	16.634.550	69.451.113	140.667	6.742	147.409
1934	55.372.927	12.780.282	68.159.214	153.169	5.356	158.525
1935	62.590.654	12.794.085	75.384.139	199.461	13.210	212.671
1936	62.215.587	14.901.398	84.116.985	211.535	13.819	225.354
1937	78.775.991	18.039.928	96.815.919	230.540	13.994	244.534
1938	88.462.536	23.977.581	112.390.117	256.412	15.579	271.991
1939	64.969.993	18.165.012	83.135.005	245.963	16.174	262.137
1940	81.714.934	17.665.616	99.380.550	234.711	15.124	249.835

(39)

38) Bak. "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu Kongresi", İktisat ve Tasarruf, N.6, Haziran 1935.

39) Bu tablo Ticaret Vekaleti Konjoktur, Seri A N.3. Mart 1940 s. 24; İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, İstatistik Yıllığı, 1931-1932 S.21, 1941-42, s. 261, Ulusal Ekonomi ve Arttırma N.12. Birin-
ci kânun 1937, Celâl Bayar, "Milli Ekonomimizin Yeni Bilançosu", Çığır C.4, S. 46, İkinci kânun
1937; Tasarruf ve Yerli Mali Haftalarında Başbakan ve Ekonomi Bakanlarının yapmış oldukları
açıklamalardan faydalanarak hazırlanmıştır.

Dönemin Başbakanı ve bazı bakanların açıklamalarına göre 1938'de yerli bankalardaki toplam tasarruf 102 milyon TL'ye ulaşmıştır (40).

Tablodan da anlaşılacağı üzere cemiyetin yaptığı müsbet propagandaların neticesinde büyük buhran yılları da dahil olmak üzere halkın küçük tasarruf hesaplarında sürekli artma görülmüştür. Bunun sonucunda milli bankaların mudi adade 1929'da 53.216 iken 1937 de 230.540 a çıkarak 4,5 kata, tasarruf hesapları da 22,192,350 den 78,775,991 TL'ye çıkarak yaklaşık 3,5 kattan fazlaya ulaşmıştır. Artış, özellikle dar gelirli ailelerin yapılan telkinler sonucunda tasarrufa yönelmeye başladıklarını göstermektedir. Tabloda dikkat edilmesi gereken ikinci husus, ecnebi bankalarına nazaran milli bankalardaki mudi sayısında görülen hızlı artıştır. Bu durum buhran yıllarından itibaren bazı art niyetlilerin Türk parası konusunda yaptıkları spekülatif açıklamalara rağmen devletin ve cemiyetin gayretleri sonucunda halkın milli bankalara güvenmeye devam ettiğini, ecnebi bankalarına yönelmediğini açıkça göstermektedir.

Hükümet, cemiyetin gayretleri sonucunda tasarruf eden mudi sayısı ile bankalarda biriken sermaye miktarından oldukça memnudur. Bu memnuniyeti 9. Ulusal Ekonomi ve Arttırma Haftası'nı açış konuşmasında dönemin Başbakanı Celâl Bayar şöyle ifade etti: "Cemiyetin tam zamanında gösterdiği faaliyetler takdire muciptir. Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu'na karşı şu dakikada bu yüzden duyduğumu takdir ve şükran büyüktür. Cemiyetin üzerine aldığı vazifelerden biri de memleket dahilindeki tasarruf hareketlerini canlandırmaktır. Bu noktada ifa ettiği hizmeti tetkik ettiğimiz zaman istatistiklerimiz yapılan hizmeti ortaya koymaktadır. Geçen sene (1937) 90 milyon olan tasarruf hesapları bu sene aynı müddet zarfında 12 milyon artarak 102 milyon liraya çıkmıştır. Demekki cemiyetin dikkate şayan gayretleriyle milletimizin tasarruf hakkındaki dikkat ve gayretleri gelişmektedir. Bu çok dikkate değer bir olaydır. Çünkü tasarruf bir milletin kendisine itimadının nişanesidir (41).

Cemiyet ise gelişmenin iyi fakat yeterli olmadığı kanaatindedir. Nitekim Cumhuriyet'in 14. yıl dönümü munasebetiyle Ankara radyosunda bir konuşma yapan cemiyetin genel sekre-

40) Celâl Bayar'ın 12 Birinci kânun 1938'de Ankara Halkevinde söyledikleri Nutuk, "İktisat Vekaleti Türkofisi Aylık Bülteni s.19 Birinci kânun 1938; Mardin Mebusu Rıza Ertem, "Millî İktisat ve Tasarruf, "Cumhuriyetin 16. yılı Hitabeler ve Konferanslar 1939, s. 129; "Bankalardaki Tasarruf Hesapları Artıyor", Kurun 31.5.1937.

41) Kurun, Cumhuriyet ve Ulus 13.12.1938. Bayar'a Yakın görüşler için bak, İktisat Vekil Şakir Kesebir'in Nutku, İktisat Vekaleti Türkofisi Aylık Bülteni S:19, Birinci kânun 1938; Yunus Nadi, "Millî Ekonominin Terakki Safhaları", Cumhuriyet, 16.12.1938.

teri İzmir Milletvekili Rahmi Köken, 96 milyon tutarındaki tasarrufun Türk nüfusuna göre kişi başına ortalama 6 lira düştüğünü ifade etti (42).

Mardin Milletvekili Rıza Ertem ise halkın bankalardaki tasarruflarının 1938 de 110 milyon geçtiği fakat hadfin o günkü değerlerle 500 milyon olduğunu söyledi (43).

Diğer taraftan Türkiye’de tasarruf hesaplarına para yatıranların sayısı genel nüfusun ancak % 1, idi. Aynı oran komşu ülkelerden Romanya’da % 2, Yununistan’da % 7, Bulgaristan’da % 8,5 Yugoslavya’da % 4 ve Mısır’da % 2,5 tı. Orta ve Kuzay Avrupa ülkeleri ile Japonya’da bu oran çok daha fazlaydı (44). Bu sebeple Rahmi Köken millet olarak tasarruf konusunda henüz istenilen kararlılıkta davranamadığımızı, yapılan bütün telkinlere rağmen hala paralarını evlerinde, sandık içinde saklayanların bulunduğunu ifade etti. Ve cemiyetin bu insanların da paralarını bankalara getirerek tasarruf hesabı açtıracak bilince ulaşmıncaya kadar telkinlerine devam etmesi gerektiğini belirtti (45).

42) *Ulusal Ekonomi ve Arttırma*, N:12, Birinci kânun 1937.

43) "Millî İktisat ve tasarruf Cemhuriyetin 16. yılı Hitabeler-konferanslar, 1939, s. 129. Ayrıca bak. "Arttırma ve Yerli Mallar Haftası", *Akşam*, 15.12.1938.

44) Şerif Onay, "Bizde Arttırma Hareketi ve Uluslararası Durum", *Ulusal Ekonomi ve Arttırma*, N:8, Ağustos 1938.

45) *Ulusal Ekonomi ve Arttırma*, N:12, Birinci kânun 1937, ayrıca bak Nadir Nadi, "Millî Tasarruf Haftası", *Cumhuriyet*, 13.12.1938.

b- Yerli Malının Miktarını ve Kullanımını Arttırma Faaliyetleri

1- Yerli Malı Haftası

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin en fazla üzerinde durduğu konulardan biri de yerli malı kullanımının arttırılmasıdır. Aslında bu konu, giriş bölümünde de ifade ettiğimiz gibi Tanzimat'tan beri zaman zaman gündeme geldi. Fakat başta devletin olmak üzere bazı müesseselerin göstermiş olduğu gayretler, hiç bir zaman istenilen neticeyi vermedi. Cumhuriyet'ten sonra 1925'de çıkartılan yerli kumaştan elbise giyilmesine dair kanun ise sanayicilere destek olma yolunda atılmış uygulamadan yoksun bir girişim olarak kaldı. Bunun en önemli sebebi Türkiye'de günün şartlarına uygun hiç bir yerli sanayi kuruluşunun bulunmaması dolayısıyla, Amerikan bezinden dikiş ipliğine kadar çeşitli ürünlerin dışarıdan getirtilmesiydi. Öte yandan iptidai yöntemlerle üretilen yerli mallarının reklamının yapılmamasının, ulaşım imkânsızlıkları yüzünden yurdun her tarafına dağıtılamamasının ve dağıtılanların da 1929 a kadar ithalata herhangi bir kısıtlama getirilememesinden dolayı ithal ürünleri ile rekabet edememesinin, yerli malı konusunda olumsuz etkileri vardı. Bütün bunların sonucunda halk psikolojik olarak ithal mallarının üstünlüğüne inandı. Hükümetin de 1929 a kadar iç ve dış olayların çokluğu yüzünden konuyu ciddi bir şekilde ele alamamasından dolayı, yerli malına revacı arttırmak 1923-29 dönemi için güzel bir duygu olarak kaldı. Ancak 1929 da Dünya ekonomi buhranının başlamasıyla yerli malı konusu yeniden gündeme geldi. Çünkü ithal tüketim mallarına verilen paranın miktarı hükümetin dış ödemeler dengesini sağlaması, milli paranın korunması, yeni yatırım imkânlarının gerçekleştirilmesi v.b. gibi girişimlerini önemli ölçüde engelliyordu. Bu sebeple dönemin Başbakanı İnönü, T.B.M.M.'de buhrana karşı alınacak önlemlerden bahsederken "... Milli tasarruf, yerli malı istihlakı gibi tedbirlere her şuurlu millet gibi bizim de büyük bir önem vermemiz gerektiğini" ifade etti ⁽¹⁾. Buhran karşısında sanayicilerimizin beklentisi, İnönü'nünkinden biraz farklı olmakla birlikte, milli mallarımızın himayesi ve kullanımının arttırılması yolundaydı. Sanayiciler adına görüş beyan eden Seyfi Cenap henüz sanayi devrimine girmemiş olan memleketimiz için "... Milli mallarımızın himayesi ve yerli malının tüketilmesinin... milli sanayi ve milli servet noktai nazarından son derece ehem-

1) T.B.M.M. Z.C. 12 Aralık 1929, C. 13, s.14-17 ; Cumhuriyet Hakimiyeti Milliye, Milliyet ve Vakit'in 13.12.1929 tarihli nushaları; İloğlu, A.g.e., s.96-104; İnönü'nün Söylev ve Demeçleri s. 203-210

miyetli,olacağını..." belirtti. Yerli malı meselesi tetkik olunurken ve bunların ülke içinde revaç ve sürümünün artırılmasına çalışılırken propagandalara büyük önem verilmesi gerektiğini ifade etti (2).

İnönü'ye göre bu polotikada başarılı olunursa ayda 100 bin liralık (3) tasarruf temin edilecek, bununla milli fabrikaların kurulması sûretiyle yerli üretimin miktarı artırılarak milli ihtiyacın mühim bir kısmı karşılanabilecektir. Bu sûretle memleket motor, lokomotif, vagon gibi büyük sermaye imalatıyla iplik gibi bazı iptidai maddeler müstesna diğer eşyaların dışarıdan getirilmesine gerek kalmayacaktı (4).

Ancak halkı bir anda yerli malı tüketimine yöneltmek ve onları eski alışkanlıklarından vezgeçirmek zordu. Çünkü onları bu hatadan vazgeçirtmeye çalışacak aydınların bir kısmı da ithal mallarının hayranıydı. Bundan oldukça müteessir olan yazarlarımızdan M. Hamit "yerli malları kullanalım diye bağırان bazılarını tanırım ki şimdiye kadar milli mamulattan ihtiyaçlarının teminini düşünmemişlerdir. Daha sonra hep sırası geldikçe yerli mallara rağbet için halkı, bihlassa köylüyü uyandırmalı, irşat ve tenvir etmeliyiz diyorlar. Fakat acaba bunu söylemek hakkımız mı?... Yerli mallarına rağbet münevverlerin yalnız dua gibi dillerinde, halkın ve köylünün ise işindedir. Elbette beş kuruşluk yerli malı almak yüzbin defa yerli malı kullanalım demekten daha hayırlıdır..." dedi (5). Aka Gündüz de, çok sert bir dille suçladığı bazı aydınlarımızın mağazalardan Avrupa malını ısrarla istediklerini, pahalı da olsa onu alarak eşe dosta övündüklerini ifade etmektedir (6). Bu ortamın getirdiği fırsattan yararlanan bazı açkögöz esnaflar da kaliteli yerli ürünlerimizi, halka ithal malı gibi satma cesareti bulmuşlardı (7). Burada cemiyeti düşen görev, bazı aydınlarımızın ithal mallarına karşı duydukları sempatiyi kırmak için adeta her giydiği moda kabul edilen devlet büyüklerinin yerli kumaştan elbise giymelerini sağlamaktı. Nitekim cemiyetin fahri başkanı Atatürk, cemiyetin kuruluşuna vesile olan Başbakan İnönü, TBMM ve cemiyetin başkanı Kazım Özalp, ve cemiyetin diğer bütün üyüleri yerli kumaştan elbise yaptırarak halkın yerli malına karşı ilgi duymasını sağlamaya çalıştılar. Bu gayretlerin sonucu olarak 1929 yılının sonunda, yerli mallarına

2) Seyfi Cenap, "Millî Mallarımızın Himayesi" I.T.S.O.M , N:4, Nisan 1929.

3) Bir sterlin 10,08 TL; Bir ABD doları ise 2,12 TL.dir.

4) "Hükümetin İktisadi Mücadelede Aldığı Tedbirler...İsmet Paşa'nın Beyanatı", Milliyet, 10.12.1929.

5) M. Hamit "Yerli Mallarımızın Revacı için En kısa Yol", Babalık, 19 Şevval 1347.

6) Aka Gündüz, "Suç Hep Başkasında", İktisat ve Tasarruf, N:9, Ağustos 1934.

7) Akü Gündüz, Aynı Makale; Halk Dergisi Yıl I, 4/372 S. 45,16 Kanuni evvel 1929; Muhit, N:15, Kanûnı sanı 1930.

rağbetin 1928 yılına nazaran bir miktar arttığı görüldü (8).

Ama bu hiç bir zaman yeterli değildi. Dünya ekonomi buhranının tesirlerinden bir an önce kurtulabilmek için bütün memlekette halka yerli malını tanıtmak ve niçin yerli malı kullanılmasının gerektiğini anlatmak lazımdı. Bu noktada özellikle kadınların eğitilmesine büyük önem verildi. Çünkü İsmet İnönü'ye göre "Yerli malının revacını temin vazifesi münhasıran kadınlara aittir. Kadın tarafından benimsenen yerli malının kullanımı konusuna erkeğin mukavemet etmesi söz konusu değildir" (9). Cemiyet de İnönü'nün fikirlerine paralel olarak "Kadın milli fabrikayı yaşatmaya azmetmezse yerli sanayi yürümez" fikrini ileri sürdü (10). Bu sebeple cemiyet düzenlediği her türlü sosyo-kültürel etkinliklerinde kadınların katılımına ayrı bir önem verildi (11). Düzenlenen yerli mallar sergisi ve mitinglerine kadınların katılımı sağlandı (12). Bilhassa sergileri gezmeleri çağrısında bulunuldu. Daha sonraki yıllarda ise ilki 1932 de olmak üzere yalnız kadınlara hitab eden "Kadın İktisat sergileri" açıldı (13). Kadınlara verilen önemin büyüklüğünü ortaya koymak maksadıyla serginin açılışını bizzat TBMM ve cemiyet Başkanı Kazım (Özalp) yaptı. Sergiyi Atatürk, İnönü ve bazı millet vekilleri, vatandaşlarla birlikte gezerek memnuniyetlerini belirttiler (14). Bilhassa cemiyet üyesi olan kadınlarda, yerli malı konusunda kendilerine verilen önemli görevin farkındaydılar. Bu sergilerden birinde konuşan cemiyet üyelerinden Nakiye Hanım "... Her sene kazancımızın, milli servetimizin en az 50 milyonu yabancıların diyarına akıp gidiyor, hepimiz takdir ederiz ki bu 50 milyon anavatanın sinesine açılmış 50 milyon yaradır. Bu sebeple ... Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin bağlı olduğum nimazmnamesinin gereklerine tamamıyla riayet edeceğime ve daima tercihan yerli malları kullanacağıma ve hükmüm geçenlere de kullandıracağıma taahhüt ederim..." dedi (15). Toplantıda bulunanların aracılığıyla, bütün kadınların yeminine iştirak etmelerini istedi. Kısa süre sonra bu tür konuşmaların meyvaları alındı (16).

8) Milliyet, 11 Kânunı sani 1929.

9) "İktisadi ve Mali Hayat, İsmet Paşa Haz. TBMM 'deki Nutku", Ayın Tarihi, C.23, N:69, İstanbul 1929.

10) Cumhuriyet, 14.12.1933.

11) Bunun bir diğer önemli sebebi kadının topluma açılmasını sağlamaktır.

12) "Bugün Yerli Malları Hanımlara Teshir Günüdür", Cumhuriyet 4-10-11 Kânunısanı 1930 ve Hakimiyeti Milliye, 11 Kânunı sani 1930, ; İffet Halim, "Üçüncü Sanayi Sergisinde Kadın Cemiyetleri ve Kadın", Hakimiyeti Milliye, 10.5.1932.

13) "Kadın İktisat Sergisi Açıldı", Hakimiyeti Milliye, 18.12.1932; "Faliş Rıfkı, " İktisat Sergisinde Hakimiyeti Milliye, 21.10.1932.

14) "Reisi Cumhur Haz. Dün Birinci Kadın İktisat Sergisini Gezdi", Hakimiyeti Milliye, 19.12.1932.

15) Cumhuriyet, 11 Kânunısanı 1930.

16) Bak. İsmail Habib, "Tasarruf ve Kadın", Çukurovada Memleket, Yıl 2, S. 15-28, 1.6.1930, Yunus Nadi, "Milli İktisatta Ev Sanayii", Cumhuriyet, 4.8.1933; İffet Hanım, "İktisatta Kadın", Hakimiyeti Milliye, 17.12.1933; Aka Gündüz, "Hanımlarımız ve Milli İktisat", Milliyet, 9.9.1934.

Diğer taraftan cemiyet Başkanı Kâzım (Özalp), millet olarak niçin yerli mallarımızı kullanmak zorunda olduğumuzu açıklarken "...Bu memleket henüz yabancı memleketlere satabildiğinden fazlasını yabancı memleketlerden satın alıyor. Bu suretle her sene ticaret müvazenemizde 50 milyon lira açık vardır. ... Bu açığı fakirleşerek..., milli serveti harice akıtarak ödüyoruz. Eğer bu açığı kapatamazsak Türk Lirası düşer... Şurasını her Türk iyice bilmelidir ki bu memlekete her sene yiyecek ve giyecek eşyası olarak 107 milyon Liralık mal giriyor. Bu 107 milyonluk ithalat; tereyağı, zeytin, peynir, et, pirinc, fasulye ve yumurta gibi memleketimizde alayı ve külliye miktarda mevcut olan maddeler vardır... Giyecek eşyasına gelince, bunları da milli sanayimizin mamuliyatıyla temin etmek mümkündür..." dedi (17). Tamamının Türkiye'de bol miktarda mevcudunun bulunmasına rağmen 107 milyon liradan daha fazla bir meblağın dışa akması henüz yerli malı kullanımı konusunun istenilen seviyeye çıkarılamadığını gösterdi. Bu sebeple yerli malı kullanımı konusu bir ahlaki unsur bir davranış biçimi olarak halka benimsetilmeye çalışıldı.

Halkın konuyu daha kolay benimsemesini sağlamak için yerli malı kullanımı konusu, milli duyguları da içeren şiirlerle anlatılmaya çalışıldı.

Ey Türk kızı, Ey Türk oğlu,

Senin yurdun nimet dolu,

Malından ye, malından giy,

Budur işte zafer yolu (18).

Nitekim bu yolda sarfedilen yoğun çabaların sonucunda yerli malı kullanımı konusu yavaş yavaş halk arasında benimsendi. Bunun sonucunda da iç pazarlara canlılık geldi.

Şimdi asıl mesele milli ve ahlaki bir umde haline gelmeye başlayan yerli malı kullanımı konusunun devamını sağlamaktır.

Bu da Falih Rıfkı'nın ifade ettiği gibi yerli malı fikrinin bir nasihat olmaktan çıkarak fiilileştirdiğimiz, arkadaşlarımızın yaptığı zaman ayıpladığımız, kendimizin yaptığı zaman

17) "Tasarruf Haftası Bütün memlekette başladı... Kazım Paşa Haz. Radyoda Mühim Beyanatta Bulundu", *Hakimiyeti Milliye, Cumhuriyet, Milliyet ve Vakit*, 14.12.1931.

18) Fazıl Berki'nin sözlerini yazdığı İzmit Orta Mektep Musiki Muallimi Viyonselisi Ali Bey tarafından bestelenen bu şiirin tamamı için bak Muhit, N. 16, Şubat 1930.

utandığımız bir vatandaşlık vazifesi haline sokmamızla mümkündür (19). İşte cemiyet kuruluşundan itibaren her yıl 12 Aralık'da başlattığı ve bir milli gün, bir milli bayram havası içinde geçirdiği "Tasarruf ve Yerli Malı" haftalarında bu zihniyeti yerleştirmeye çalışıyordu. Bundan dolayı Tasarruf ve yerli malı haftası cemiyet tarafından ilk kez düzenlendiği 1930 dan itibaren büyük ilgi gördü. Bu hafta İnönü'nün tabiriyle "Bütün memlekette, memleketin ekonomiyile alakasını, ekonomi işlerinde hevesle çalışılıp çalışılmadığının ve memleketin ekonomik varlığının gözden geçirmesi" zamanıydı (20). Celâl Bayar'a göre hafta, "Milli ekonominin bilanço haftasıydı (21). Yunus Nadi'de Bayar'ın görüşünü paylaşıyordu (22). Siyasal Bilgiler Fakültesi Direktörü Emin Bey ise haftayı, "Bizi milli ekonomi alanında düşündürmek ve vazifemizi hatırlatmak işini görüyor. Haftanın davet ettiği vazife, doğrudan doğruya kendimiz ve çocuklarımızın geleceği için yerli malının tasarrufudur..." (23) şeklinde tanımlamaktadır.

Hükümet ve CHF gerek hafta içinde ve gerekse diğer zamanlarda cemiyetin faaliyetleriyle yakından ilgileniyor ve fikirlerinin yürürlüğe konabilmesi için yasal ve politik destek sağlıyordu (24). Cemiyet bundan cesaret alarak İç İşleri Bakanlığı kanalıyla valiliklere gönderdiği tamimlerle "Memleketimize hariçten giren giyecek ve yiyecek ithalının kıymeti senede 100 milyon lirayı buluyor. Eğer bu ithalatın onunu alamazsak, Türk parasının kıymetini korumak mümkün değildir" diyerek valilerden idareleri altında bulunan memurların giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarının yerli mahsulat ve mamulattan temini için icabeten tedbirlerin alınmasını, aynı zamanda hususi, idari ve belediye bütçelerinden yapacakları sarfiyatlarda da yerli malı prensibinin benimsenmesini istendi (25). Öte yandan Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan da hafta içindeki vaaz ve hutbelerinin - iktisat ve tasarrufla - ilgili olması talep edildi (26). Camilerde yapılan vaazlarda halk, dünya işlerinin en mühimi olan iktisat, tasarruf ve yerli malı konularında aydınlatıldı (27). Aynı propagandalarla yerli malı ürünlerinin giyilmesi ve yenmesinin

19) Falih Rıfkı, "Bu Hafta " Hakimiyeti Milliye, 14.12.1931, Milliyet, 15.12.1931, "Haftamız", İktisat ve Tasarruf, N:3 Şubat 1932, Yakın görüşler için bak. Vedat Nedim, "Niçin Yerli Malı Kullanmalıyız", Cumhuriyet, 26.8.1931, Nizamettin Ali, "Yerli Malı", Cumhuriyet, 16.12.1931.

20) "İnönü'nün Birinci Yerli Mallar Haftasını Açış Konuşması", Milliyet, Hakimiyeti Milliye, 13.12.1930.

21) "Celâl Bayar'ın 8. Ekonomi ve Arttırma Haftasını Açış Nutku", İktisat Vekaleti Türkofisi Aylık Bülteni, S.7, Birinci kânun 1937, Celâl Bayar, "Millî Ekonomimizin Yeni Bilançosu ", Çığır, C. 4 S. 46.

22) Yunus Nadi, "Ulusal Ekonominin Bilanço Haftası", Cumhuriyet, 13.12.1935

23) "Arttırma ve Yerli Malı Haftası ", Ulus, 14.12.1935.

24) Hakimiyeti Milliye, 3.11.1931.

25) Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin 6.12.1931 de Umumî Kâtip İzmir Mebusu Rahmi Bey imzasıyla Valiliklere gönderdiği tebliği.

26) "Tasarruf ve Yerli Malı Haftası", İktisat ve Tasarruf, N.1, Birinci kânun 1932.

27) İktisat ve Tasarruf, N.3, Şubat 1932.

ayıp olduğu imajı giderildi (28).

Yerli malı haftaları okullarda da coşkuyla kutlandı. M.E.B. bütün okullarda cemiyet tarafından hazırlanan "Yaşasın Yerli Malı - Yaşasın Kumbara" adlı piyesin sahnelenmesini müdürlüklere bildirdi (29). Ayrıca okullarda ve Halk Evleri'nde yerli malı, tasarruf ve milli iktisat konularında seri konferanslar verildi. Yazı müsabakaları düzenlendi. Yerli yiyecek ve giyeceklerden oluşan sergiler açıldı. Böylece yerli malı konusu küçük yaştan itibaren edinilmesi gereken milli bir öğreti haline getirildi (30). Cemiyet orduda da yerli malı fikrinin yerleştirilmesine çalıştı. Hazırlattığı "Tasarruf ve yerli mallar" konulu iki kitabını Genel Kurmay Başkanlığı aracılığıyla hafta süresince orduda okutulmasını sağladı (31). Ordu, ayrıca yerli mallarımızı köylülerimize tanıtmaya faaliyetlerine de girerek cemiyete katkıda bulundu (32).

Tasarruf ve yerli malı haftası içinde yerli mallarına rağbetle ilgili afişler asıldı, gazete ve dergelere yerli mallarımızı tanıtan reklamlar verildi (33). Reklam ve afişlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

"Yerli mi, sağlam ve ucuzdur",

"En ucuz ve en kuvvetli gıdanın sırrı yerli yemişlerdir",

"Vatandaş yerli malı kullanmak, her Türk çiftçisini, işçisini düşünmek demektir",

"Vatandaş bu hafta kuru ve yaş yemişlerimizden bol bol ye dinçleş"

"Bu hafta mağazalardaki yerli mallarımızın çeşitlerine bak ve sevin"

"Milli mücadelede ilk hedef Akdenizdi, şimdi hedef iktisat"

"Vatandaş bir şeyi alırken satıcıdan daima yerlisini iste"

"Yerli malı kullanmayanın düşmana cephaneye satan Han'dan farkı varmı?"

"Yurttaş yerli malı savaşında sonuna kadar ön safta kalmayı ahlak edin"

28) "Milli İktisat ve Dini Bayram", İktisat ve Tasarruf, N. 4, Mart 1932, Milli İktisat-Cemiyet ve Bayram, Cumhuriyet, 10.4.1932.

29) Hakimiyeti Milliye, 3.11.1931; Cumhuriyet, 10.12.1936.

30) "Mekteplerde Tasarruf Haftası", Cumhuriyet ve Milliyet, 13.12.1933; İktisat ve Tasarruf, N.3, Şubat 1933.

31) "Tasarruf ve Ordu", Halk, 13/793 S. 93 Teşrinisani 1930.

32) Teâmül, 6 Haziran 1932; Cumhuriyet, 19.6.1932.

33) Hakimiyeti Milliye, 23.11.1933; Cumhuriyet, 28.11.1933 ve Ulus, 18.11.1935.

"Vatandaş, eskiden yerli malı kullanmak ayıp sayılırdı. Eskiden Türk demek de ayıptı" (34). Bu veciz sözler hafta içinde cemiyet tarafından tab ettirilen resim ve afişlerle duvarları süsledi (35).

Hafta içindeki bir diğer etkinlik vitrin müsabakalarıdır (36).

İlki 1930 da yapılan (37) müsabakalardan yıldan yıla yerli üretimimizin ilerleyişini izlemek mümkündür. Her yıl çeşitli vilayetlerden 500 kadar vitrin İstanbul'da cemiyetin müsabakasına, iştirak ederdi. Hakemler müsabakaya katılan bütün vitrinleri tek tek dolaşarak değerlendirdiler. Dereceye giren vitrin sahipleri ile ticarethanelerine madalya ve diploma verirlerdi. Vitrin müsabakasının yapılamadığı yerlerde ise mahalli sanatçıların katkısıyla yerli mallar sergileri açıldı (38). Sergilerde taksitle satışların yapılması sağlandı. 1936 dan itibaren de ikramiyeli yemiş satışlarının kapsamı genişletildi.

Cemiyet'in hafta içindeki bir diğer etkinliği tanıtıcı ve eğitici filimlerle, bastırılan broşürlerden oluşmaktadır. Hafta boyunca yurdun çeşitli yerlerinde yerli malı ve tasarrufla ilgili filimlerin yanı sıra bazı Halk Evleri'nde de üretimi artırıcı filimler gösterildi. Aslında bu politika yalnız yerli malı haftalarına munhasır değildir. Her vesileyle üretimi, tasarrufu ve yerli malı kullanımını arttırmak için bu tür etkinliklere baş vurulmuştur. Mesela Mayıs 1933 da Ankara Halk Evi'nde, Kanada'da elma yetiştiricilerinin bu alandaki faaliyetlerini anlatan bir filim gösterildi (39). Etkinliğin genişletilmesi için Rusya'dan bağış olarak sesli sinema makinası getirildi. Hükümet de alınan makina ve yedek parçaları için özel bir kanun çıkararak malzemelerin yurda girişindeki her türlü gümrük resmi ve diğer vergilerden muaf tutulmasını sağladı (40).

Cemiyet ilki 1934'te başlamak üzere memleketimizin belli başlı 7 üretim bölgesini halka tanıtmak için broşürler çıkarmaya karar verdi (41). Karara göre yerli malı haftasının her günü

34) Babalık, 8,17,19,22 Kânuni evvel 1931; iktisat ve Tasarruf, N. 9, Ağustos 1934; N. 4. Nisan 1935 ve N. 12, Kânuni evvel 1937; Cumhuriyet, 12.12.1938.

35) Ulus, 18 Son teşrin 1935; Cumhuriyet, 12.12.1937.

36) 1938 de Atatürk'ün ölümü sebebiyle bazı eğlencelerin yanında vitrin müsabakası da yapılmamıştır. Akşam, 11.12.1938.

37) İlk vitrin müsabakası için bak "Tasarruf Haftası Nasıl Geçti", Halk, 3/739 N.93 17 teşrinisani 1930; "Tasarruf Haftası HalkVitrin Müsabakasına rağbet gösteriyor", Cumhuriyet, 15.Kânunisanı 1930.

38) Cumhuriyet, 10.12.1936, Kurun, 12 Birinci kânun 1935.

39) Burhan Asaf, "Elmalann Filmi," İktisat ve tasarruf, N. 1, Haziran 1933,

40) Resmi Gazete, 29 Kânuni evvel 1934 S.2892; 22 Kânuni evvel 1934 tarih ve 2645 No'lu kanun, Düstur c.16 Teşrinisani 1934-Teşrinievvel 1935, Ankara 1935.

41) Yedi üretim bölgesi Ege, Marmara, Orta Yayla, Yüksek Yayla, Fırat-Dicle ve Akdeniz'den oluşuyordu.

Üretim bölgelerimizden birinin tanıtım günü kabul edildi. Üretim bölgesinin tanıtımı yalnız ikti-
sadi yapıda bırakılmadı. Bölgenin tarihi ve sosyo-kültürel yapısı da tanıtım kapsamına alındı.
Bu amaçla hazırlanan ilk brr evket Süreyya (Aydemir) tarafından hazırlanan "Ege Günü"
dr ⁽⁴²⁾. Oldukça hacımlı hazırlanan brorde, bölgenin siyasi ve iktisadi haritası, bölgenin
tanıtılması için kullanılan seçme resimler, sosyo-iktisadi amaçlı ayrıntılı istatistikler, bölgede
Üretilen tütün, afyon, zeytin, pamuk v.b hakkında zet bilgiler yer almaktadır ⁽⁴³⁾.

42) Bak B.A., " Ege Günü" İktisat ve Tasarruf, N. 6, Mayıs 1934.

43) Şevket Süreyya, Ege Günü , Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yay. Ankara 1934, ayrıca bak. Cum-
huriyet 29.4.1934.

2- Sergi Açma Faaliyetleri

Cemiyetin yerli mallarını tanıtmaya hususundaki bir diğer etkin faaliyeti, yerli ve uluslararası seviyede açtığı sergilere aittir. Bilindiği gibi sergiler bir ülkenin sanayi, zirai, küçük sanatlar, güzel sanatlar v.b sahalardaki ürün, mamul ve eserleriyle memleket hayatına ait teşkilat ve meselelerini gösterip anlatmak için kurulan ve açılan yerlerdir ⁽¹⁾. Bir başka tanıma göre sergi, ilim, fen ve sanat sahasında meydana gelen yeni gelişmeleri, eserleri, üretimleri, icatları v.b teşhir ederek gerek umurun ve gerekse sergilenen eserlerle ilgilenenlerin dikkatlerini çekmek, bilgilerini arttırmak ve muayyen sahalardaki ilerlemeleri tanıtmak için kurulan ve açılan bir nevi propaganda merkezidir ⁽²⁾.

Tezimizin giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik politikasına yeni bir yön vermeye çalıştığını, Tanzimat'la birlikte milli ve uluslararası sergilere katılarak üretebildiklerini iç ve dış piyasalarda tanıtarak talebini arttırmak için girişimlerde bulunduğunu belirtmiş, fakat çeşitli sebeplerden dolayı sergilerden istenilen neticeleri alamadığını ifade etmiştik.

Sergicilik, Cumhuriyet'in ilanından sonraki sosyo-ekonomik faaliyetlerin içinde de önemli yer tuttu. Bilhassa dünya iktisadi buhranı tesirlerinin hissedilmeye başlandığı 1929 yılının sonlarından itibaren yurt içinde ve dışında yerli mallarımızı tanıtarak rağbetini arttırmak maksadıyla sergicilik faaliyetlerine büyük önem verildi. Bu konudaki ilk ciddi adım İnönü'nün direktifleri doğrultusunda kurulan ve tezimizin konusunu teşkil eden Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından atıldı. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra güç şartlar altında, dar bütçesi ve birkaç memuruyla Nisan 1930'da "Milli Sanayi Numune Sergisi" ni açmaya karar verdi ⁽³⁾. Kararın alınmasından sonra oluşturulan yerli mallar sergisi faal komitesi 30.1.1930 da toplanarak sergiye Türk sanayiini en iyi temsil edebilecek numunelerin alınması için çalışmalara başladı. Sergiye katılacak eşyalar, cemiyetin temin ettiği vasıtalarla toplanarak Ankara'ya getirilecekti ⁽⁴⁾. Sergi esnasında satış yapmak isteyen yerli

1) Öney, A. *İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü*, Ankara 1978. S. 274.

2) Mehmet Vehbi (Sandal), "Sergi ve Panayır Tabirleri," *İ.T.S.O.M. N.6, Haziran 1934. Karşılaştır. Yunus Nadî*, "Ankara Sanayi Sergisi Münasebetiyle", *Sanayi Sergisinden Alınan Dersler*, Cumhuriyet, 14.4 ve 2.5.1931.

3) "Ankara'da Milli Bir Sanayi Sergisi Açılacak", *Hakimiyeti Milliye*, 22.1.1930; "Tasarruf Cemiyeti Ankara'da Türk Ocağında Sanayi Sergisi Açacak", *Cumhuriyet*, 22.1.1930.

4) *Hakimiyeti Milliye*, 31.1.1930.

malı müesseselerine de masrafları kendilerine ait olmak üzere salonda yer temin edildi. Ayrıca Türkiye'deki bütün yerli malı üretici ve satıcılarından katalog hazırlamak maksadıyla adreslerini istedi (5). Katalogda neşredilecek adresler için herhangi bir neşriyat ücreti talep edilmediği gibi, kataloglar ilgililere karşılıksız olarak dağıtıldı.

Sergiye sanayicilerin yanı sıra İktisat Vekaleti de büyük ilgi gösterdi. Serginin milli sanayiimizde başarılı olması için Ticaret Vekaleti, Valilikler'e ve Ticaret Odaları'na gönderdiği tamimlerle gerekli gayretleri göstermelerini, propaganda ve teşvikatta bulunmalarını istedi (6). Sergiyi İnönü "... numune sergisiyle milli iktisatta yeni bir hayata giriyoruz..." diyerek açtı (7). Cemiyet'in Genel Katibi Rahmi Bey serginin açılışındaki amacı şöyle açıkladı: "...Halka yerli mallarımızı tanıtmak, yerli mallarımızın sürümünü arttırmak, efsafını yükseltmek cemiyetimizin en önde gelen vazifelerindendir. Sergiler bu gayelerin tahakkuku için muracaat olunacak vasitalardan biri ve en mühimidir. Mesleği taazzuvlardan (organizasyon) mahrum olan müstahsillerimize yol gösterecek hükümetten başka bir rehber yoktur. İşte cemiyetimiz, sergi işleriyle alakadar olarak bu ihtiyacı gidermeye, müstahsilleri sergilere iştirake alıştırmaya, bunları ecnebi piyasalardaki rekabet şartlarıyla tanıştırmaya ve sergilerin faydalarını öğretmeye çalışmaktır (8). Rahmi Bey'in değindiği bu hususlar daha sonraki yıllarda düzenlenen "yerli mallar" sergilerinde de tekrarlandı (9). Konuşmadan anlaşılabileceği üzere sergilerin amacı yerli mallarımızın üretimini, kalitesini ve kullanımını arttırmak, bu uğurda üreticilerimize rehberlik yapmak (10), örgütlenmelerine yardımcı olmak, ihracatı arttırmak ve kendi kendimize yeterli olabildiğimiz sahalarda ithalatı durdurmaya çalışmaktır. Nitekim bu amaçları açık bir şekilde ifade eden A. Emrullah "... Milli sanayii sergisinin memleketimiz sanayiinde meydana getireceği inkılâp pek büyük olacaktır. Şimdiye kadar tüccarlarımız daima gözlerini Avrupa piyasalarına dikerlerdi. Fakat millî sanayiimizin inkişafını temin için gerekli olan faaliyetleri ihmal ederlerdi. Bir Türk tüccarı millî emtiadan ziyade Avrupa emtiası ile meşgul oldu. Bunun sonucunda halk ithal mallarına ilgi gösterir ve millî sanayiimizin meydana

5) *Ayin Tarihi*, C.21, N. 71, Şubat 1930 s. 5696; *Hakimiyeti Milliye*, 4.2.1930.

6) *Ayin Tarihi* C. 21, N. 71, Şubat 1930 s. 5697.

7) "Millî Sanayi ve Numune Sergisi Dün Merasimle Açıldı", *Hakimiyeti Milliye*, *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Vakit*, 21.4.1930.

8) *Hakimiyeti Milliye*, *Cumhuriyet*, *Vakit* ve *Milliyet*, 21.4.1930 "Millî Sanayii Numune Sergisi", *Türk Yurdu* C. 4-24 20.5.1930, "Millî Sanayii Numune Sergisi 20 Nisanda Merasimle Açıldı", *Ayin Tarihi*, C. 22S. 74 Mayıs 1930, s.1303; *İloğlu A.g.e.* s. 23-24.

9) *Hakimiyeti Milliye*, 2.5.1932.

10) Vedat Nedim bu gayelerin daha iyi gerçekleştirilmesi için cemiyet bünyesinde "Sergi ve Panayır Şubeleri" açılmasını teklif etti. *Sergi Hevhumazan Zaferi*, *Sergi ve Kongre*, 25.4.1930.

getirdiği emtiaya ilgisiz kalırdı... Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin 20 Nisan 1930 tarihindeki feyizli teşebbüsü neticesinde bu devir kapanmıştır. Bundan sonra halkın ve tüccarlarımızın rağbeti ithal mallarına değil millî sanayiimize yönelik olacaktır" dedi ⁽¹¹⁾. Bunun yanında birinci Sanayii ve Numune Sergisi daha sonraki sergilerden farklı olarak mevcut sanayiın kapasitesi hakkında tespitler yapmak ve bunları uygulama sahasına koymak gayesiyle cemiyet tarafından aynı hafta içinde toplantıya çağrılmış olan Sanayi Kongresi'ne rehberlik de yaptı.

Serginin açılışını yapan Başbakan İnönü, kısa zamanda büyük başarılar gösteren cemiyet mensuplarına teşekkür etti. Sergiye yüz kadar millî fabrika çeşitli numuneleriyle katıldı ⁽¹²⁾. Sürenin kısılgı, imkânların kısıtlı olması ve henüz sergi mefhumunun öneminin yeteri kadar anlaşılamamış olması itibarıyla memleketin her tarafındaki sanayii ürünlerinin getirilip sergilenmesi mümkün olmadı ⁽¹³⁾.

Sergi numune ve satış olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Numune kısmında memlekette imal edilen sanayii şubelerine ait eşyalar vardı. Ancak serginin kurulduğu yerin darlığından dolayı eşyalar istenildiği gibi sergilenemedi ⁽¹⁴⁾. Sergiye trikotaj, mensucat, deri, ipekli fabrika mamulleri, muskirat inhisarı, tütün inhisarı, Sanayi ve Maden Bankası, Ziraat Bankası, Adana Mensucat Fabrikası, Eskişehir Fabrikaları, Alpulu Şeker Fabrikası, İstanbul ve Bursa ipekli ve pamuklu mensucat fabrikaları, İstanbul Çocuk Esirgeme Derneği, bütün çorap, fanila, kolonya ve ecza fabrikaları, Edremit küçük şişe yağı fabrikası, Kütahya çini fabrikaları ve bakır imalathaneleri gibi belli başlı müesseselerin ürünlerinin yanı sıra Selahattin Refik Bey'in mobilyacılar ve çocuk oyuncakları sanayii, yerli çikolata ve bisküvi imalatçıları, İzmit sepet fabrikasının zarif takımları ve şapkaları, Vasıf Bey'in sedef işleri, Foto Süreyya'nın sanat eserleri ve bazı diğer ürünlerin numuneleri katıldı ⁽¹⁵⁾. Sergi salonunda teşhirlerin yanı sıra dönemin iktisadî yapısını gösteren son derece ilginç istatistikler de yer aldı.

Sanayiimizin mevcut durumu hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler veren numune sergisi kamu oyunun büyük ilgisini çekti. Her gün binlerce kişi hem sergiyi gezdi hem de satış kısmından alışveriş yaptı. Bu olay halkın yerli malına duyduğu ilgi açısından son derece mem-

11) A. Emrullah "Millî Sanayii Numune Sergisi", *Hakimiyeti Milliye*, 19.4.1930.

12) *Cumhuriyet*, 21.4.1930.

13) T.B.M.M.ZC. Devre 3., C.9., S.22, *İktisat Vekil Şakir Bey'in konuşması*.

14) *Hakimiyeti Milliye*, 21.4.1930; *Ayın Tarihi*, C., 22, S. 74, Mayıs 1930 s. 8303.

15) *Sergi ve Kongre Gazetesi*, 20-21.4.1930; *Hakimiyeti Milliye Cumhuriyet*, *Milliyet ve Vakıf* 21.4.1930; *Ayın Tarihi* C. 22 S. 74, Mayıs 1930, s.8302-8304; *Türk Yurdu*, C. 4-24, Mayıs 1930 s. 66-68.

nuniyet vericiydi (16). Nitekim serginin son günü Hakimiyeti Milliye gazetesi tarafından satıcılar ve sergiyi ziyaret edenler arasında yapılan bir ankete "1930 yerli mallar sergisi başarılı olmuştur. Bize çok fayda temin etmiştir. Satışlarımız ümit ettiklerimizin üstündedir. Getirdiği malları satanlar ve yeniden mal getirenler çok oldu. Biz bu hali hazırdaki menfaatlarımızdan ziyade fabrikalarımızın ürettiği yerli malların halk üzerindeki tesirinden çok memnunuz. Reklamımızı yapan, mallarımızı sattıran sergi ile dertlerimizi dinliyen, çareler arayan, kongreyi hazırlayan cemiyet'e minnettarız..." şeklinde cevaplar verildi (17).

Birinci Sanayii ve Numune Sergisi bir-iki istisna dışında Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e intikal eden, sanayii kollarının ürünlerinden oluşuyordu. Yani sergi 1923 ten 1930 a kadar Türkiye'de bazı bankalar tarafından devlet desteğiyle kurulan sanayi kuruluşları dışında hemen hiçbir ciddi sanayii müessesesinin kurulmadığını gösterdi. Bu hakikat bir yerde devlet desteğiyle güçlendirilmeye çalışılan özel sektörün şimdilik başarılı olamadığını ve yeni bir kalkınma politikasının tespit edilmesi ihtiyacını ortaya koydu. İlk sergi birçok açıdan Türkiye'nin sosyo-ekonomik panoramasını gösterdiğinden daha sonraki yıllarda gerek Atatürk'e ve gerekse hükümete sunulacak sosyo-ekonomik raporların hazırlanmasında kaynaklık vazifesi yaptı. Halkın yerli malına yaklaşımının ne olduğunu tespit etti. Fakat bazı yönleriyle de eleştirildi. İstanbul Milletvekili Akcuroğlu Yusuf Bey TBMM'de serginin eleştirisini yaparken "... Geçenlerde Ankara'da açılan sergide çok faydalı şeyler teşhir edilmiş olmakla beraber, bendenizde hasıl olan intiba şudur ki; teşhir olunan mevat ekseriyle lüks çerez eşyadır. Asıl millî ve sağlam eşya biraz azdır. Zannediyorum ki memleketimizin mahsulatı iyi bir ifade ile gösterilmiyor. Acaba yalnız bu gibi eşyanın teşhir edilemesi mi muvafıktır; memleketin mahsulatını tamamıyla gösterebilmek için serginin daha mütenevvi (çeşitli-muhtelif) olması mı muvafıktır? Mesela deriden yapılan eşyaya biraz dikkatle baktım, ekseriya yüksek bütçelerin satın alabileceği şeylerdir..." (18) dedi. Akcuroğlu'na cevap veren İktisat Vekili Şakir Bey, Cemiyet'in teşebbüsüyle gerçekleştirilen serginin başarılı olduğunu ancak bundan sonraki millî ve beynelmilel sergilerde Akcuroğlu'nun eleştirilerinin de dikkate alınacağını söyledi.

Açılan ilk sergiden Atatürk ve İnönü oldukça memnundur. Atatürk sergiyi 2. gün gezip tetkiklerini bitirdikten sonra memnuniyetini cemiyetin genel kâtibi Rahmi Bey'e "...Sergi fev-

16) Hakimiyeti Milliye, 4.5.1930.

17) Sergi Bugün Kapanıyor", Hakimiyeti Milliye, 5.5.1930.

18) T.B.M.M. ZC., C. 9, Devre 3, S.122, 18.5.1930 tarihli oturum.

kelade güzel, bunu devamlı yapmak lazım. Çünkü bunlar sadece bir defa görülür, sonra unutulur..." şeklinde ifade etti (19). Başbakan İnönü'de, Rahmi Bey'e Türk sanayiindeki gelişmelerin tanıtılması ve yerli malı kullanımının arttırılması için başta Ankara olmak üzere her yıl belli başlı büyük şehirlerimizde bu türden daimi mahiyette sergilerin açılması direktifini verdi (20). Nitekim daha sonraki yıllarda cemiyet tarafından başta Ankara ve İstanbul olmak üzere Bursa, İzmir, Samsun, Konya ve Zonguldak gibi vilayetlerimizde de sanayi ve yerli malları sergisi açılmaya başlandı (21). Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde açılacak sergiler için cemiyetin talebi ve hükümetin desteğiyle T.C.D.D.Y, imkânları ölçüsünde sergilere katılacak müteşebbislerin 250 kg kadar olan eşalarına % 40 indirimle taşıma ve seyahat tarifesini uyguladı (22). Bundan da anlaşılacağı üzere cemiyet Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde şubeleri aracılığıyla aynı vilayetlerdeki yerli üretici ve sanayicilerin yanı sıra yurdun çeşitli yerlerindeki üretici ve sanayicilerinin de sergiye katılımını sağlayarak kamu oyunu yurdun her tarafındaki yerli üretimden haberdar etmeye çalıştı. Bu sebeple aynı nitelikli sergilerin aynı tarihlerde açılmamasına dikkat edildi (23). Ancak bazı vilayetlerde sanayici ve tüccarlar, kendilerine sağlanan her türlü kolaylığa rağmen menfaatlerine ters düştüğü gerekçesiyle sergilere tepki gösterdiler (24). Fakat cemiyet, herşeye rağmen halkın yerli malına gösterdiği aşırı ilgisinden cesaretle bu vilayetlerde de sergilerin açılmasına aralıksız devam etti. Diğer bazı vilayetlerde ise sergiler yörenin bir geleneği haline geldiği için firmaların katılımı sürekli arttı (25).

Cemiyet, Ankara'nın dışındaki vilayetlerde açtığı sanayi ve yerli mallar sergisinin

19) "Reisicumhur Hz. Sanayi Sergisinde" Ayin Tarihi, C.22 S.74, Mayıs 1930, s. 6304; "Gazi Hz. Sergiyi Gezdim", Cumhuriyet, 22.4.1930.

20) Cumhuriyet, 22.4.1930.

21) "Açılan sergiler hakkında Cemiyetin çıkarmış olduğu " Milli İktisat ve Tasarruf Dergisi" geniş bilgi vermektedir.

22) Bak. "Konya'da Yerli Mallar sergisi", Cumhuriyet, 13.6. 1932, "Bursa Yerli Malları Sergisi Açılışı", Cumhuriyet, 13.6. 1934. Bu imkân nisbeten sanayileşmenin sağladığı ve sergiye katılımın fazla olduğu Ankara ve İstanbul illeri için geçerli değildir. Bak. Yunus Nadi, "Ankara Sanayi Sergisi Münasebetiyle", Cumhuriyet, 14.4.1931.

23) Çünkü aynı tarihe rastlayan sergiler genellikle sönük geçiyordu. Mesela Konya ve Bursa sergilerinin aynı tarihe rastlaması sonucunda ortaya çıkan durum için "Konya Sergisi", İktisat ve Tasarruf, N.10, Eylül 1933; "Konya 3. Millî Sanayi Sergisi", İktisat ve Tasarruf, N. 9, Ağustos 1934. ; M. Aysel, "Konya'da Bu Sene Açılacak Yerli Mallar Sergisi", Cumhuriyet, 28.4.1935.

24) Mesela: Konya'da açılan sergilerde bu durum söz konusudur. bak. "Konya Sergisi", İktisat ve Tasarruf, N.10, Eylül 1933; "Konya 3. Millî Sanayi Sergisi", İktisat ve Tasarruf, N. 9, Ağustos 1934; M. Aysel, "Konya Yerli Mallar Sergisi Açıldı", Cumhuriyet, 1.7.1935.

25) Bak. Bursa Yerli Mallar sergisi Reğabet Kazanıyor", Cumhuriyet, 17.7. 1933 ; "Bursa 5. Yerli Mallar Sergisi", İktisat ve Tasarruf, No:9, Ağustos 1934, "Samsun Yerli Mallar Sergisi", İktisat ve Tasarruf, N. 5, Nisan 1934, "Baikesir sergisi", Cumhuriyet, 10.8.1932.

amacını şu şekilde izah etmektedir: "...Türk tapraklarında yapılan ve yetiştirilen bütün mamulat ve mahsulatı toplu bir halde gösterip kamu oyuna tanıtmak, yurdumuzun servet ve iş kaynaklarına faydalı bir tanıtım ve satış imkânı tanımak, tüccar ve sanayicilerimizi birbirlerine tanıtmak, iktisadi hayatımıza canlılık kazandırmak ve vatandaşlara ucuz ve kaliteli yerli mallarımızın nerelerden alınabileceğini göstererek pazar ekonomisine canlılık kazandırmak" (26).

Cemiyetin her yıl başta Ankara olmak üzere çeşitli vilayetlerde açtığı sergilerden Türkiye'nin yerle malı tanıtım politikasındaki başarısını, yerli malının revacını arttırma gayretlerini ve Cumhuriyet'ten sonra Türk sanayiinin ne kadar geliştiğini görmek mümkündür (27). 1929 yılında açılan ilk yerli malları sergisinde iplikten iç çamaşıra kadar birçok emtia Avrupadan getirildiğinden yerli malı telkini yapılmakla beraber halka bazı iptidai sanayi ürünleri ve yiyecek maddeleri dışında bir şey sunulamadı. Sergide yerli mallarına ait çukolata, sabun, itriyat gibi muhtelif sanayi gruplarına ait ürünlerden oluşturulabilen tek bir yavyon vardı.

Sergilenebilen sanayi ürünlerinin önemli bir kısmı da Osmanlı döneminde kurulmuş olan sektörlerin emtialarından oluşuyordu. Bu durumda görülen değişimleri 1930 ve daha sonraki sergilerde izlemek mümkündür (28). Ancak cemiyetin üstün gayretleri sonucu tamamlanabilen Sergi Evi'nde, 29 Ekim 1934'de açılan sergi, gelişmeleri görmek bakımından dikkat çekicidir. Sergide cemiyet tarafından düzenlenen Lozan'dan önce Lozan'dan sonra salonu hem Osmanlı'dan devralınan mirası hem de Cumhuriyet döneminin kalkınma tablosunu rakamlar, grafikler ve numunelerle ortaya koydu (29). Dr. Vedat Nedim (Tor) tarafından hazırlanan bu kısım 5 bölümden oluşmaktadır. 1. Bölümde 1682 den 1920 ye kadar İmparatorluğunun nasıl gerilediği ifade edildi. Bu dönemde fabrikaların adedi, işçi miktarı, milli ve yabancı bankaların vaziyeti, Duyun-u Umumiye'ye ait bilgiler, çeşitli grafik ve fotoğraflarla ortaya kondu. 2. Bölümde Sevr'den Lozan'a kadar olan dönemdeki sosyo-politik ve iktisadi faaliyetler ele alındı. Cumhuriyet'in ilanından 1929'a kadar olan 3. bölümde Lozan'da kurtarılan memleketin yapısı sosyo-kültürel faaliyetleri yer aldı. Ekonomik sahada köylülere verilen kredi, vergilerin düzenlenmesi, tohum islahı, hayvan hastalıklarıyla mücadele, yabancılara satılan ve alınan emtiaların nitelikleri ve bütcenin denkleştirilmesi çabaları sergilendi. 4. Bölümde, Dünya iktisadi

26) Cumhuriyet, 17.7.1933.

27) Abidin Daver, "Altıncı Yerli Mallar Sergisi Açılırken", Cumhuriyet, 17.7.1934.

28) Bak. Zeki Mesut, "Müsbet İş", Hakimiyeti Milliye, 4.5.1932.

29) "Lozan'dan Önce, Lozan'dan Sonra Türkiye", Hakimiyeti Milliye, 7.11.1934, Vakıf, 31.10.1934. "Tasarruf Cemiyeti Sergisi", İktisat ve Tasarruf, N.10, Eylül 1934; Sadri Ertem, "Sergi Evi", İktisat ve Tasarruf, İlk teşrin-son kânun 1934; Cumhuriyet, 1-12.11.1934.

buhranını değerlendiren grafik, şekil ve istatistiklere yer verildi. 5. Bölümde ise kendi kendimize yeterli olma gayretlerimiz ortaya kondu. İhraç ettiğimiz ham maddelerin yanı sıra kendi imkânlarımızla fabrikalarımızda işliye bildiklerimiz sergilendi. Kendi malımızı kendi iç pazarımızda değerlendirebilme savaşımızın ilk etabının 1. beş yıllık sanayi planı olduğu belirtildi.

128 firmanın katıldığı sergi kısmında ise Cumhuriyet'ten sonraki zirai ve sanayiî sahasındaki gelişmelere ait emtialar sergilendi. Bu kısımda da milli sanayimizdeki gelişmelerle müteşebbislerin gücünü izlemek mümkündür. Sergi kısmında ayrıca matbuat Umum Müdürlüğü tarafından düzenlenen ve Vedat Nedim Bey tarafından organize edilen "Türkiye; Tarihi Güzellik ve İş Memleketi" köşesi çok ilgi gördü. Denebilir ki 1934 ten itibaren cemiyet tarafından açılan bu tür sergiler Türkiye'nin turizm fikrine de katkıda bulundu (30). Bunların yanı sıra sergide yer alan ve Tarım Bakanlığı tarafından düzenlenen "Ziraat Köşesi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından düzenlenen sağlık ve sarı hastalıklardan korunma köşesi, Kömür yakan vasıtalar köşesi ve muhtelif resim köşelerinden de cumhuriyet dönemindeki hız kalkınmayı izlemek mümkündür.

Kalkınma ve yerli malı politikası hakkında 1938 sergileri de geniş bilgi vermektedir. Bunlardan Temmuz 1938'de İstanbul'da Sanayi birliği tarafından açılan sergiye bütün sanayiî kollarının katılımının sağlanamamasına rağmen, gerek sergilenen eserlerin önemi (31) ve gerekse sergiyi ziyaret edenlerin çokluğu açısından dikkat çekicidir. Sergide açılış konuşmasını yapan Sanayi Birliği Umumi Kâtibi ilk sergiyle 1938 sergisini karşılaştırdı (32). Sergiyi ziyaret eden Başbakan Celâl Bayar'da hem memleket kalkınmasının hem de sergicilik faaliyetlerimizin, halka anlatılması açısından 15 sene içinde önemli bir mesafe kat ettiğimizi ifade etti (33). Ancak daha önceki yıllarda olduğu gibi sanayi ürünlerinin önemli bir kısmı devlet desteğiyle bankalar tarafından kurulan sanayi kollarından oluşuyordu. Nitekim 1937 İ

stanbul yerli mallar sergisine bankaların katılmaması sonucunda serginin sıradan bir panayır y rine dönüştüğü görüldü (34). Bu olayda gösteriyor ki 1938'e kadar halkın yerli malına gösterdiği ilgi ve Devletin desteğine rağmen özel sektörün kalkınma hızı henüz yeterli seviyede değildir.

30) İlioğlu, A.g.e., s. 61, ;Bu gelişme İstanbul yerli mallar sergisinde de gözlenmektedir. bak. Cumhuriyet, 12.7.1934.

31) Sergilenen eserler arasında yer alan yerli malı Tayyareler ziyaretçilerin oldukça dikkatini çekti. A. Emin Yalman, "Yerli Malı Tayareler", Tan, 24.7.1938.

32) "Son Yerli Mallar Sergisi Galatasaray'da Açıldı", Tan, 23.7.1938.

33) "Başvekilin Tan'a Beyanatı", Tan, 26.7.1938.

34) Abidin Daver, "Dokuzuncu Yerli Malar Sergisi", Cumhuriyet, 28.7.1937.

c- Cemiyetin Düzenlediği Kongreler

1- Sanayi Kongresi (1930)

Türkiye'de 1929-30 Dünya ekonomi buhranı şunu netleştirdi. Ekonomimizin çözüm bekleyen en büyük sorunu sermaye birikimidir. 1920'li yılların ekonomisi üretim araçları bakımından zayıf kalmıştır. Cumhuriyet rejimine ise karşılaşılabilecek buhranları aşacak sermaye lazımdır. Sermaye birikiminin anahtarı ise sanayidir ⁽¹⁾. Sanayii kurma düşüncesi Türkiye için yeni bir buluş değildir. Ama 1929-30 buhranı ile düşüncenin uygulamaya konması şart olmuştur. Bundan dolayı Türkiye 1930 yılına yeni bir kalkınma programı arayışı ile girdi. Buhranın ortaya çıkışından itibaren sanayileşmenin tasarım merkezi İktisat Vekaleti olduğundan ilk kalkınma projesi de bu kurumdan geldi. İktisat Vekili Şakir (Kesebir) Bey 13.1.1930'da Başvekalete "iktisadi vaziyetimize dair" bir rapor sundu ⁽²⁾. Fakat raporu Ba vekalet yeterli görmediğinden kendisi yeni bir iktisadi raporun hazırlanmasına karar verdi ⁽³⁾. Bu arada bir taraftan hükümetin davetlisi olarak Türkiye'de bulunan H. Schacht, K. Müller v. C. Rist gibi iktisatçılar memleketimizin iktisadi yapısıyla ilgil raporlarını hazırlamaya devam ettiler ⁽⁴⁾. Diğer taraftan Atatürk bir heyetle birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerini gezerek ⁽⁵⁾ memleketin içinde bulunduğu iktisadi vaziyeti tespit etti Hükümete alınması gereken önlemler hakkında önerilerde bulundu.

Böyle bir ortamda cemiyet, hazırlanacak programa katkıda bulunmak, memleketin mevcut sanayii kapasitesi hakkında ilgililere gerekli bilgiyi sunmak ve gerekli kredi kaynaklarının nasıl temin edileceği konusunda uzmanların görüşlerini ortaya çıkarmak maksadıyla bir "Sanayi Kongresi" düzenlemeye karar verdi. Bu konudaki çalışmalara Şubat 1930 da başlandı ve kongrenin Ruznamesi hazırlandı ⁽⁶⁾. Ruznameye göre Kongre'de

1- Ham madde

1) Kuruç Bilsay, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Ankara 1987, s. 92-93.

2) Tekeli-İlkin, A.g.e., s.98-110.

3) "Heyeti Vekile İktisat Programı Hazırlıyor", Cumhuriyet, 8.1.1930. Ayrıca raporun hazırlanmasında hükümetin karşılaştığı güçlükler için bak. Hakimiyeti Milliye, 6.4.1930.

4) Raporlar için bak. Tekeli - İlkin, A.g.e., Ek.2 ve Ek 3.

5) Başar Ahmet Hamdi, Atatürk ile Üç Ay ve 1930 dan Sonra Türkiye Ankara 1981.

6) "Sanayi Kongresi Ruznamesi", 6.2.1930; "Sanayi Kongresinde neler Görüşülecek", Hakimiyeti Milliye, 22.2.1930; Sanayi Kongresi Raporu Giriş kısmı ve M. Vehbi, "1930 Sanayi Kongresi", T.C. İ.T.S.O.M., N. 3, Mart 1930.

2- Sermaye ve Kredi

3- Vergi ve Rusum

4- Teşviki Sanayi Kanunu ve Tatbikatı

5- Satandardizasyon

6- Çok iyi ve ucuz imal usûlleri (Rasyonalizasyon)

7- Ticaret ve Sanayi Odaları'nda Sanayici erbabın Temsili; hususları tartışılacaktı. Bu sebeple cemiyet, her vilayetin muhtelif sanayi gruplarından ruzname çerçevesinde ayrıntılı raporlar hazırlamalarını talep etti. 11.2.1930'da ise, Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) başkanlığında yaptığı toplantıda ruzname çerçevesinde düzenlenecek kongrenin talimatnamesi müzareke edilerek kabul edildi (7). Sergi esnasında Ankara'da "Sergi ve Kongre" adıyla bir gazete çıkarılması ve kongre zabıtlarının bu gazetede yayınlanması fikri benimsendi.

Girişim bilhassa sanayiciler arasında büyük ilgi gördü (8). Ticaret ve Sanayi Odaları bu konularla ilgili iktisatçı ve fen adamlarını toplantıya davet ederek her sanayi grubu için ayrı ayrı gerekçeli ve potansiyeli bize benzeyen ülkelerle mukayeseli raporların hazırlanmasını istedi. Hazırlanan raporlar teksir edilerek cemiyet merkezine gönderildi (9). Bunun yanı sıra kongreye katılmak üzere her bölgenin sanayi durumuna göre bir veya iki temsilci seçildi. Arzu edilen, her sanayi grubunun kongrede en az bir temsilci ile temsil edilmesiydi. Kongreye 96 temsilci katıldı. Temsilciler daha ziyade iş adamları ve teknisyenlerden oluşuyordu. Katılanlar, kongreye mensucat, gıda, deri, orman, taş ve toprak, kimya ve maden mamulâtı konusunda 60'ı aşkın bildiri sundular (10). Kongrenin açılışında konuşan İktisat Vekili Şakir (Kesebir) Bey "Kongrenin başlıca gayesi millî sermayemizin kurulması ve gelişmesi çarelerini aramak ve göstermek olacaktır. Malumunuzdur ki bu mevzu son zamanlarda hükümeti de en ziyade meşgul etmekteydi... Nihayet bir iktisadi program hazırlama aşamasına gelmiş bulunuyoruz. Böyle bir sırada her biri kendi şubesinde uzman ve tecrübe sahibi kongre üyelerinin bilgilerinden pek ziyade istifade edilecektir" diyerek hem kongrenin amacını hem de Hükümet'in hazırlamakta olduğu iktisadi program için kongrenin kararlarından faydalana-

7) "Sanayi Kongresi için Hazırlıklar", *Hakimiyeti Milliye*, 12.2.1930.

8) "Sanayi Kongresi için-Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin bu, teşebbüsü de büyük alaka uyandırdı", *Hakimiyeti Milliye*, 13.2.1930.

9) *Hakimiyeti Milliye*, 13, 22.2.1930.

10) "Sanayi Kongresi", *Cumhuriyet*, 29.4.1930.

cağını açıkladı ⁽¹¹⁾. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Genel Kâtibi Rahmi (Köken) Bey'de Kongre'nin toplanmasındaki amacı "...Üretim hayatımızda inkılâp yapmadan yalnız tüketimde yapacağımız her türlü tasarruf hareketinin kısa ömürlü olacağını biliyoruz. Onun için her yerde halka -vatandaş! yerli malı kullan derken, diğer taraftan da siz sanayicilerimizi bu kongreye davet ederek- efendiler halka iyi ve ucuz mal vermek için nasıl çalışmamız lâzımdır? Bu gayelerin gerçekleşmesi için düşünün ve müşterek bir hareket programı hazırlayın- diyoruz... Diğer ülkelerde sanayiciler milli ve milletlerarası gelişmelerden geri kalmamak için örgütlenmişlerdir. Türk sanayicilerinin de mesleki özelliklere göre birleşmelerinde engel yoktur. Bilakis mecburiyet vardır... Eğer bu kongre bu gibi teşekküllerin doğmasına vesile olursa, sanayicilere en büyük hizmeti yapmış olacaktır..." şeklinde izah etti ⁽¹²⁾.

Gerek kongrenin ruznamesinde yer alan maddelerden ve gerekse yapılan açıklamalardan kongrenin gayesi:

- 1- Yerli sanayinin kurulması ve üretimin arttırılması
- 2- Yerli mallarımızın sağlamlığının temini,
- 3- Yerli mallarımızın zerafet ve nefasetinin sağlanması,
- 4- Yerli malların eşdeğer ithal malları kadar kaliteli olması
- 5- Yerli malların ucuz olması,
- 6- Tüccar ve sanayicilerimizin birlik ve beraberlik içinde örgütlenmesi, olarak ortaya çıkmaktadır ⁽¹³⁾.

Kongrede, sunulan raporların ışığında biri genel, diğerleri sektörlerle ilgili 17 ihtisas komisyonu kuruldu. Bu komisyonlar

- 1- Konserve sanayii,
- 2- Değirmen ve ekmekçilik sanayi,

11) Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1930 Sanayi Kongresi Raporlar-Kararlar- Zabıtlar, Ankara 1930, s.718 Ayrıca bak "Sanayi Kongresi 22 Nisanda Küşad Edildi", Ayin tarihi, C. 22, S. 74, Mayıs 1930 s.6308; "İktisat Vekil Şakir Kesebir'in Nutku", Türk Yurdu, C. 4-24, S. 29, Mayıs 1930.

12) Sanayi Kongresi s.719 Türk Yurdu, C.4-24, S. 29, Mayıs 1930 s.71-73; Ayin Tarihi, C. 22 S. 74 Mayıs, 1930 s. 6308-6309.

13) M.Vehbi, "1930 Sanayi Kongresi", İTSOM, N.3, Mart 1930; "Sanayi Kongresi İhzaratı Bitti", Cumhuriyet, 18.4.1930.

- 3- Bisküvi, çikolata ve şekerleme sanayii,
- 4- Şeker sanayii,
- 5- İtiryat, ispirto, şarap ve sirke sanayii,
- 6- Kimya ve zeytinyağı sanayi,
- 7- Pamuk mensucatı sanayii,
- 8- Yün mensucat sanayii,
- 9- İpek mensucat sanayii,
- 10- Trikotaj sanayii,
- 11- Halı sanayii,
- 12- Taş, çini ve çimento sanayii,
- 13- Kömür ve maden ihracatı sanayii,
- 14- Maden mamulâtı ve makine sanayii,
- 15- Kereste, mobilya ve orman sanayii,
- 16- Deri ve kundura sanayii,
- 17- Umumi komisyon'dur.

Her ihtisas komisyonu, hazırladığı raporu umumi komisyona getirirdi. İhtisasa komisyonlarından umumi komisyona gelen mevzular kongrenin gündemini oluşturdu. Buna göre kongrenin gündemini

- 1- Ham madde,
- 2- Sanayii Teşvik Kanunu ve tatbikatı,
- 3- Vergiler ve rüsum,
- 4- Nakliye tarifeleri,
- 5- Sermaye ve kredi,
- 6- Sanayii eğitimi,
- 7- Sanayi işletmesi ve rasyonalizasyon,

8- Sanayiın elektrikleştirilmesi,

9- Ticaret ve Sanayi Odalarında sanayicilerin temsili konuları oluşturmaktadır ⁽¹⁴⁾.

Kongrede tartışılan ve umumî konisyona havale edilen raporlardan da anlaşılacağı gibi özel sektör cemiyetin tespit ettiği amaçların en kısa zamanda gerçekleşmesi için devletten, sanayicilere daha geniş imkânlar tanınmasını, muamele ve oktruva ⁽¹⁵⁾ vergisinin kaldırılmasını, sanayicilere daha fazla kredi imkânları tanınmasını, nakliye tarifelerinde sanayicilerin lehine değişiklik yapmasını ve sanayiciler için eğitim imkânlarını genişletmesini istedi.

Sanayi komisyonuna havale edilen bir diğer önemli konu sanayicilerin örgütlenmesiyle ilgiliydi. Bu hususta bazı sanayicilerin tüccarlardan ayrı bir oda kurma talebinde bulunmalarına rağmen kongrede bu talebin fazla taraftar bulmadığı görüldü. Nitekim sanayi encümeni raporunda "... Ticaret ve sanayi şubelerinin mutlak surette birbirinden ayrı olan ve menfaatleri tezat teşkil eden meslekler olduğu iddia olunamaz... Memleketimizde Ticaret ve Sanayi Odaları hazırda müşterek hareket etmektedir. Bağımsız sanayi odalarının kurulmasına şimdilik lüzum yoktur... denildi ⁽¹⁶⁾. Sanayiciler ayrı bir odanın kurulmasını istememelerine rağmen, Ticaret ve Sanayi Odaları'nda çok zayıf kaldıkları gerekçesiyle, odada temsil oranlarının artırılması gerektiğini savundular. Sanayicilerin bu eğilimleri kongre'nin önemli amaçlarından biri olan sanayii programı ile ilgili öneriler getiren, sanayiın tanzim ve modernleşmesi konusundaki encümen raporunda da görüldü ⁽¹⁷⁾.

22 Nisan 1930 da toplanan Sanayi Kongresi, Türk sanayiinin mevcut vaziyetini ilmi esaslar dahilinde ortaya koydu. Türk sanayiini bütün hatlarıyla tanıttı. Başarılı olmayan sanayi kollarının başarısızlık sebeplerini izah etti. Tetkiklerine dayanarak sanayiın sermaye ve makinasızlıktan derüli olduğunu, bundan dolayı eski zanaatların Avrupa Sanayii ile rekabet edemediğini kalitenin düştüğünü ve ihtiyaca göre üretimin yapılmadığını ortaya koydu. Bu özellikleriyle hazırlanmakta olan sanayi planına iyi bir malzeme hazırlamış olmanın rahatlığı içinde çalışmalarını 30 Nisan 1930'da bitirdi ⁽¹⁸⁾.

14) M. Vehbi, "1930 Sanayii Kongresi Muvaffik Olmuş Bir Eserdir", İ.T.S.O.M., N. 4, Nisan 1930.

15) Şehre giren mallardan alınan vergi.

16) Sanayi Kongresi Raporları, s. 490-493; ayrıca bak. M. Vehbi, "A.g.m., Neşat Halil, "Sanayi Kongresi", Hakimiyeti Milliye, 5.5.1930. Kararda kongreye katılan sanayicilerden bir kısmının aynı zamanda tüccar olmalarının rolü büyüktür.

17) M. Vehbi, A.g.m.

18) "Sanayi Kongresi Mesaisini Bitirdi" Hakimiyeti Milliye, 30.4.1930; Neşat Halil, "Sanayi Kongresi Mesaisini 30 Nisanda Bitirdi", Ayin tarihi, C. 22, S. 74, Mart 1930, s. 6309-6310.

Kongerenin sonunda hazırlanan umumi Encümenin raporuna göre ⁽¹⁹⁾ memleketimizde bir sermaye israfının varlığı ortaya kondu. Ve bunun belli başlı sebepleri 6 başlık altında toplandı. Bunlar:

- 1- Türk sanayiinin mevcut vaziyeti ile ilgil rantabilite hesaplarının yanlışlığı,
- 2- Tesis mahallinin seçimindeki isabetsizlik,
- 3- Teknik malzemenin yetersizliği
- 5- Kullanılabilir (mütedavil) sermayenin yetersizliği,
- 6- İdarenin bozukluğudur ⁽²⁰⁾.

Umumi komisyon israfın önlenmesi ve bir müessesenin tam manasıyla randımanlı işliyebilmesi için 10 senelik bir sanayii programının tespit edilmesi gerektiğini ortaya koydu. Mademki milli servetimiz azdır, o halde elimizdeki mevcut sermaye ve vasitalardan planlı tarzda istifade edilmesi gerekir. Bunun için Türkiye'de hangi sanayii şubelerinin öncelik geliştirilmesi gerekir, hangi sanayii şubelerine ihtiyaç vardır, ve bunların nerelerde ne ölçülerde tesis edilmesinin tesbit edilmesi lazımdır. Umumi Encümen, bu tedbirlerin yerine getirilmesi maksadıyla bir sanayii tesis, tetkik ve murakebe merkezi'nin kurulmasını istedi. Milli ve milletlerarası seviyede ihtisas görmüş, her türlü art niyetten uzak elemanlardan oluşacak olan merkezin kurulmasından sonra, şahıs, grup ya da belediyelerin kuracakları fabrikalar için "fabrikanın mahiyeti, planı, teknik cihazı, tesis mahalli, sabit ve hareketli sermayesi, rantabilite hesapları ve teknik dairesi hakkında" merkeze bilgi vermeleri mecburiyeti getirecekti. Merkezin onayı olmadan hiçbir teşebbüse kuruluş izni verilmeyecekti ⁽²¹⁾. Encümenin bu raporu ayrıntılarıyla incelendiğinde sanayicilerin, ekonomiye Devletin müdahalesi ya da himayesine Cemiyet'in düşüncelerinin aksine fazla iyimser bakmadıkları görülür. Zaten bundan dolayıdır ki kongre süresince devletçilikten hiç söz edilmez.

19) Rapor için bak Sanayi Kongresi Raporlar...s.501 v.d.

20) Tespitler için raporun dışında bak "Sanayimiz," İTSOM, N. 5, Mayıs 1930; İloğlu, A.g.e., s.31

21) Sanayi Kongresi Raporlar 501 -503; İloğlu, A.g.e., s. 31-32 .

2- Ziraat Kongresi (1931)

Türkiye'de Dünya ekonomi buhranını en fazla etkilediği sahalardan biri de tarım sektörüdür. Türkiye'de 1923-30 döneminde tarım ürünleri normal bir fiyat seyri gösterirken 1929-30 buhranıyla birlikte farklı ürünlerde, farklı zamanlarda olmak üzere fiyatlar önemli miktarda düştü. Fiyatların ani düşüşü tarım sektörünü bütünüyle hırpaladı. Fiyat düşüşleri ilk önce kendisini uluslararası piyasadaki gelişmelere bağlı olarak ihraç ürünlerimizden olan pamuk, tiftik, incir, kuru üzüm, tütün v.b. de görüldü. Buğday, arpa, mısır, fasulye v.b. gibi daha ziyade iç piyasada tüketilen ürünlerin fiyatı ise 1930-31 yılından sonra düşmeye başladı. Düşüş, sanayi ürünlerine nazaran çok daha şiddetli oldu. Bunun sonucunda Anadolu'da

"...Bağ dikme bağlanırsın,
Ekin ekme eyleneceğin,
Sür keçiye, çek deveyi,
Gittikçe beyleneceğin "

tekerlemesi sıkça söylenmeye başladı ⁽¹⁾. Ancak Hükümet, daha önce tarım üreticilerinin lehine aşar vergisini kaldırarak yeterli desteği sağladığı kanaatıyla buhran yıllarında kısa vadede tarım fiyatlarını destekleyici herhangi bir önlem almadı. Bunun bir diğer nedeni Hükümet'in buhran karşısında uyguladığı temel politikanın dış ödemeler dengesinin sağlanması ve para değerinin korunmaya çalışılması isteğidir. Dış ödemeler dengesinin korunması ihracatın artırılmasına bağlıdır. Buhran yıllarında Türkiye'nin ihracatı tamamen tarım ürünlerine dayalıdır. Bu durumda ihracatı arttırmanın yolu birtaraftan iç piyasada fiyatları attırmadan ⁽²⁾ ihraç edilebilen tarım ürünlerimizin üretimini arttırmak, diğer taraftan ürünlerimizi Dünya piyasalarının istediği şartlara uygun bir tarzda ve fiyatta piyasaya sunmakla mümkündür ⁽³⁾. İşte Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Türkiye için hayati önem taşıyan bu konunun halledilmesi için hükümete yardımcı olmak maksadıyla, 5 Kânunusani (Ocak) 1931'de

1) Zikreden Tokin, İsmail Hüsrev, Türkiye'de Köy İktisadiyatı, İstanbul 1934. s.174; Çünkü o dönemde hayvancılığın hem verimi hem de iç pazardaki satışı tarım ürünlerine nazaran çok daha iyiydi.

2) İç piyasada tarım ürünleri fiyatlarının artırılması maliyeti yükseltecektir. Bu durumda dünya pazarında Türk ürünleri alıcı bulamayacağından iç stoklar artacaktır ki bu dönemin iktidar tarafından hiç istenmeyen bir durumdur, bak. C.H.F. 3. Büyük Kurultayı Kongre zabıtları İstanbul, 1931, s. 37-55.

3) "1931 Birinci Ziraat Kongresi Nasıl Hazırlandı?" Ziraat Kongresi Talimatnamesi, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yay. Ankara 1931. Bu dönemde Dünya tarım sektörü de buhrandan etkilenmiş olduğundan fiyatlar oldukça düşüktür. Bilhasa Rusya, Dünya piyasasına oldukça düşük fiyatlarla zirai ürün sürmektedir. Bak " Encümen Raporu, Cihan Piyasalarında Türk Mahsulünün Rekabet Kavgası" Ziraat Kongresi Zabıtları, C.2 Ankara 1931, s. 2329 v.d.

Ziraat Kongresini toplamaya karar verdi (4).

Kongereden önce Hükümet iç piyasada zirai ürünlerin fiyatlarını arttırmamakla birlikte girdilerde belli bir ucuzluk getirdi. Bu konudaki ilk çabalar kredilerin ucuzlatılmasıyla ilgilidir. Bunun için Hükümet bir yandan Ziraat Bankasına yönelik yasal ve mali tedbirleri geliştirirken, bir yandan da kooperatifleşme yöntemlerine hız verdi (5). 22.2.1926 da çıkarılan 752 sayılı ziraat makinaları ve ziraatte kullanılan diğer aletlerle ilgili kanuna paralel olarak buhran yıllarında tarımsal girdilerin ucuzlatılmasına devam etti. Bu sebeple Birinci Ziraat Kongresine zirai alanda alınan önlemlere paralel olarak daha çok teknisyen nitelikli elemanlar katıldı (6). Halbuki rüznamede tesbit edilen hususların arzettiği önemden dolayı kongrede en büyük görev Ziraat Odaları'na ve bu odaların öncülüğünde toplanacak mahalli heyetlere düşüyordu (7). Kongre 5. Kânunisani (Ocak) 1931 tarihinde İktisat Vekili Mustafa Şeref (Özkan) Bey tarafından açıldı. Burada da Sanayi Kongresi arifesinde olduğu gibi kongreyi desteklemek maksadıyla "ziraat sergisi" açıldı. Sergi süresince cemiyet "Sergi ve Kongre" adıyla bir de gazete çıkardı (8). Rahmi Bey'in ifade ettiğine göre Kongreye zirai sahaya çeşitli açıklamalar getiren 20 aşkın raporu sunuldu (9).

Toplantıda kongrenin amacı cemiyet tarafından yayınlanan ihtisas raporunda "ihracatımızın ağırlık merkezi ziraate dayanmaktadır. Bu sebeple dış ticaret dengemizi korumak için tarım ürünlerinin ihracatını arttırmamız lazımdır. Ama dış memleketlerde gittikçe güçlenen rakiplerle karşılaşyoruz. O halde ihracatımızın artması demek dünya piyasalarında rekabet kabiliyetimizin artması demektir. İşte cemiyetimiz memleketimiz için hayati bir önem taşıyan bu konunun gereklerini tespit etmek için toplanmıştır" şeklinde izah edilmektedir (10). Kongrenin esas rüznamesinde ziraatla ilgili yer alan;

1- İstihsal (üretim) şartları,

2-Zirai Kredi,

4) Hakimiyeti Milliye, 2.6.1930 ; "Tasarruf Cemiyeti Bir Ziraat Kongresi Toplayacak", Cumhuriyet, 12.6.1930.

5) Bak. TBMM ZC., C. 20, S. 92-95; Aruoba Çelik, "Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası, Ankara 1982, Tekeli - İlkın, A.g.e., s. 188-189.

6) Muhittin, "Ziraat Kongresi İntibalan", Cumhuriyet, 25.1.1931.

7) M. Vehbi, "1931 Ziraat Kongresi", İTSOM, N. 8, Ağustos 1930.

8) Hakimiyeti Milliye, 5.2.1931.

9) Vakıf, 5.2.1931.

10) İhtisas Raporları, 1931 Birinci Ziraat Kongrese Zabıtları C.1, Ankara 1931, s.VI.- VII.

- 3- Zirai vergiler,
- 4- Fiyat tespiti,
- 5- Satış teammülleri (yöntemleri),
- 6- Standart ve ambalaj meselesi,
- 7- Zirai kurumlar,
- 8- Zirai eğitim ve zirai yayın,
- 10- Nakliye tarifeleri,
- 11- İktisadî yollar,
- 12- Muafiyetler ve teşvikler,
- 13- Zirai kanunlar,

14- Hayvancılık; konularında ayrı ayrı ihtisas komisyonları kuruldu ⁽¹¹⁾. Konular uzmanlar tarafından ruznamede ifade edildiği şekilde ayrıntıları ile incelendi. İncelemeler yapılırken her bölgenin belli başlı zirai faaliyet şubelerinin dönüm itibarıyla ekim sahası ve bunların azalış ya da artışları göz önünde tutuldu ⁽¹²⁾. Bu şekilde tespit edilen ihtisas komisyonu tespitleri, karara bağlanmak üzere umumi komisyona havale edildi.

Kongre'de ihtisas komisyonlarına sunulan raporlardan tespit edilerek Umumi Komisyon'a aktarılan ortak şikayet noktaları şunlardı:

- 1- Tarım ürünleri ve tarım ürünlerine duyulan ilgisizlik ⁽¹³⁾.
- 2- Tarım teknolojisinin geliştirilememiş olmasından dolayı istenilen verimin alınamaması ⁽¹⁴⁾.
- 3- Tarım üreticilerinin örgütlenmelerine yeteri kadar önem verilememesi ⁽¹⁵⁾.

11) Ziraat Kongresi İhtisas Raporları Talimatnamesi, s. VII/1 "1931 Birinci Ziraat kongresi", İTSOM, N.12, Kânuni evvel 1930.

12) Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, Talimatnamesi s. X-XI; İloğlu, A.g.e., s. 40-41.

13) Bak. İhsan Abidin, Anadolu Ziraatı ve Yetiştirme Vaziyeti, C.2 İstanbul 1928.

14) Ziraat Kongresi İhtisas Raporu, M. Macit, "Ziraatte Alet", s. 1324-1339; M. Saadettin "Ziraat aletleri Sanayii", s. 1340-44; Esat Ahmet-Reşat Rakım " Memletemizde Alet ve Makinalar, s. 1314-1323 ve bu konudaki encümen Raporu s. 1344-1351.

15) Bak. İhtisat Raporunda, Dr. Hacı Zade Mirza, "Ziraat Teşkilatı ", s.2028-2036; Nasuh Zirai Kooperatifçiliğimiz, s. 1930-1952; Bu konudaki encümen Raporu s. 2082-2037.

4- İhraç ürünlerimizin dış piyasada rekabet gücünü kaybetmesi ⁽¹⁶⁾. Raporlara göre bunun sebepleri dört ana başlık altında toplanabilir ⁽¹⁷⁾. Bunlar:

a- Buhrandan az etkilenmesine rağmen Sovyetler Birliği'nin tarım sahasında Dünya pazarlarında dumping yapması.

b- buhran yüzünden her ülkenin kendi tarımını koruyucu tedbirler alarak tarımsal ürün ithalatlarını azaltmaları.

c- Türk tüccarının Dünya pazarları ile doğrudan ilişki kuramaması. Dolaylı yollardan kurulan ilişkilerin Türkiye'nin aleyhine sonuçlanması.

d- Türkiye'nin birçok tarım ürününde tekelci olma durumunu kaybetmesi.

Kongrede tespit edilen bu dört sorun için getirilen öneriler de başlıca iki grupta alınabilir. Bunlardan birinci tür öneriler, Türk tarımının daha çok kendine yetirli, iç piyasa dönük hale getirilmesine ilişkindir ⁽¹⁸⁾. İç piyasaya dönük üretim, bütün tarım ürünleri kapsıyacak şekilde ele aldığımız dönem içerisinde önemli miktarda gerçekleştirildi. Mesele Tekstil sanayiinin kurulmasıyla birlikte tekstil hammaddesi niteliği taşıyan ürünlerde iç piyasaya yönelik üretime hız verildi. Buna paralel olarak bu tür ürünlerin fiyatlarında görülen düşüşler de önlemlendi.

Getirilen önerilerin ikinci grubu ise ihracatın yeniden organize edilmesiyle ilgilidir. Bu gruptaki öneriler arasında ihracatçıların müşterek menfaatlerde birlikte hareket etmeleri gerektiğinin yanı sıra, iç piyasada elde edilen ürünlerin ihracat merkezlerine taşınması sırasında karşılaşılan güçlüklerden oluşmaktadır ⁽¹⁹⁾.

Hükümetin yardımıyla ⁽²⁰⁾ cemiyet tarafından tertip edilen Birinci Ziraat Kongresi, Türk Ziraatı için bundan sonra izlenmesi gereken bir ziraat ekolünü ortaya koymadı. Fakat ziraat iktisadiyatımızla ilgili konuları bir bütün olarak ele aldığından mevcut kapasiteyi ve daha önce yapılan hataları ortaya koydu ⁽²¹⁾. Üretimin ve ihracatın artırılması için nelerin

16) Bak ihtisas Raporunda, Ahmet Şerif (Önay); "Cihan piyasalarında Rekabet", C.2, s. 2276-2293; Ali Muhtar, "Türkiye Mahsulatı Ziraatesinin İtalya'da Tesadüf Ettiği Rekabet", C. 2, s. 2294-2313; Bu konudaki Encümen raporu için ayrıca bak. "Cihan piyasalarında Türk Mahsulunun Rekabet Kavgası, C.2, s. 2329 ve devamı.

17) Tespitler için ayrıca bak. Tekeli - ilkin, A.g.e., s. 193-194.

18) Bak. İhtisas Raporunda Kemal "Pamuk" C.1, s. 682-683.

19) İhtisas Raporunda "Yollar ve Tarifeler Encümeni", C.2, s. 2489-2492.

20) K.Ö., "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", Hakimiyeti Milliye, 18.6.1932.

21) M. Vehbi, "1931 Birinci Ziraat Kongresi", İTSOM, N. 12, Kânuni evvel 1930.

yapılması gerektiğın tesbit etti. Yaptığı tesbitler itibarıyla Sanayi Kongresi ile birlikte Birinci Sanayi planının hazırlanmasına önemli katkılarda bulundu. Ancak bir tarım ülkesi olan Türkiye için büyük önem taşıyan Birinci Ziraat Kongresi,

1- Menemen olayının hemen sonrasına rastlaması

2- Kongrede halkı doğrudan ilgilendiren tarım üreticisinin ekonomik durumu ve genel bir tarım politikasından ziyade, tarım tekniğı ve ürünlerinin pazarlanması hususlarının tartışılmasından dolayı, basında yeteri kadar yer almadı. Bundan dolayı kamu oyundan Sanayi Kongresin'deki kadar ilgi görmedi.

d- Cemiyetin Katıldığı Uluslararası Sergiler

Türkiye çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkabilmek için 1923-1929 döneminde sosyo-politik ve kültürel sahada bir dizi inkılâbı gerçekleştirdi. İktisâdî sahada da aynı hamleyi yapmak için yurt sathında çeşitli ekonomik önlemler aldı. Bunların arasında yerli sanayii kurmak, yerli malı üretimi ve kullanımını arttırmak fikri önemli yer tutuyordu. Ancak yurt içinde harcanan çabalar yalnız başına yeterli değildi. Yurt dışına ihracatı arttırarak, ithalatla ihracat arasında denge kurmak da gerekiyordu. İşte bunun en iyi yöntemlerinden biri, hiç şüphesiz uluslararası sergilerde Türk ürünlerini sergileyip dünyaya tanıtmaktı. Bu amaçla Türkiye, ilk olarak 9.5.1931 tarihinde Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de açılan uluslararası sergiye katılmaya karar verdi; ve yurt içindeki sergicilik faaliyetlerinde oldukça başarılı olan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ni sergiye katılmakla görevlendirdi (1).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti görevi aldıktan sonra sergide Türk ihraç ürünlerini iyi şekilde sergilemek maksadıyla harekete geçti. Bu sebeple Budapeşte'deki Türk pavyonun, ihraç ürünlerimizin yanı sıra sosyo-kültürel değerlerimizin de tanıtılmasını sağlayacak şekilde düzenlenmesi için görevi Mimâr Sedat Bey'e verdi (2). Sergi süresince Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin yayın müdürü Vedat Nedim (Tör) ile sanayi müfettişi Daniş Bey'i, hem ihraç ürünlerimizin, hem de yeni Türk Devleti'nin yapısını, ekonomik potansiyelini, turizm açısından tarihi ve doğal güzelliklerini tanıtmaları için hazır bulundurdu.

Budapeşte sergisinde Türk pavyonu iki kısımdan oluşuyordu. Birinci kısım belli başlı ihraç ürünlerimizin tanıtıldığı numune kısmı idi. Bu kısımda tütün, pamuk, incir, üzüm, fındık, kömür, afyon, zeytinyağı gibi ihraç ürünlerimiz yer alıyordu. İkinci kısım da ise sanayicilerimizin ürettikleri muhtelif yerli mallarımız vardı. Kütahya çinileri, Bursa ipeklileri, çeşitli seccade ve halılar, kumaşlar, ağaç ve deri mamülleri, şeker ve lokum, sergilenen ürünlerimizden bazılarıydı. Bu kısımda sanayici ve tüccarlarımız, sergiledikleri ürünlerin başında bulunarak bilhassa sergiyi ziyaret eden tüccar ve sanayicilere ürettikleri ürünler hakkında bilgi verdiler. Gelecekle ilgili ihracat bağlantılarını yapular.

Sergi süresince ziyaretçilerin dikkatlerini Türk pavyonuna çekmek için kendilerine,

1) Yunus Nadi, "Budapeşte Sergisine İştirak Ediyoruz", *Cumhuriyet*, 10.12.1931; "Peşte Sergisi Hazırlığı", *Akşam*, 4.4.1931.

2) *Akşam*, 4.4.1931.

küçük paketler içinde ihraç ürünlerimizden üzün, incir, fındık, Gaziantep fıstığı ve sigara ikram edildi. Duvarlara mahsullerimizi tanıtan istatistiki tablolar ve Türkiye'nin İktisadî üretimini gösteren haritalar asıldı. Türkiye hakkında kısa fakat çok faydalı bilgileri içeren Macarca bir kitapla, Türk ürünlerini tanıtan Macarca, Fransızca, Almanca ve İngilizce basılan broşürler dağıtıldı (3). Türkiye'nin Cumhuriyet'ten sonra kalkınma hamlesinde kat ettiği mesafeyi göstermek için Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet dönemini karşılaştıran bir de fotoğraf sergisi açıldı. Burada üzüm, incir fındık gibi ziraî mahsullerimizin tarladan gemilere yüklenmesine kadar geçirdiği aşamaların yanısıra, Türkiye'nin tarihi ve doğal güzelliklerinin tanıtılması sağlandı.

Peşte sergisi kapandığı zaman Türk heyeti genel olarak amacına ulaşmıştı. Sergi süresi içinde Türkiye'nin ihracatını arttıracak nitelikte çeşitli ticari bağlantılar yapıldı. Türk-Macar milletleri arasında zaten var olan dostluk pekiştirildi. Macar basımından Az Este Gazetesi'nin yaptığı anket de, sergide Türk heyetinin başırlı olduğunu ortaya koydu. Türk pavyonu 80 bin oyla sergiye katılanlar arasında birinci seçildi (4). Ancak Türk heyeti ilk kez katıldığı böyle bir organizasyonda tecrübesizliğinden dolayı bazı eleştiriler de aldı. Yapılan eleştiriler genel olarak şu şekilde özetlenebilir.

1- Sergilenen yerli mamulat ve mahsulatımızın kısmen zayıf kısmen de hiç sergilenmediği.

2- Mevsimi olmamasına rağmen satışa sunulan incirlerimizin kalitesizliği,

3- Pavyonun boyanmasında kullanılan renklerin izleyicileri rahatsız ettiği (5).

Eleştirilerin arasında yerli mamulat ve mahsulatımızın yeterli ölçüde temsil edilmediği husus dikkat çekicidir. Çünkü aynı konu Cemiyet'in yurt içindeki çeşitli vilayetlerde açtığı sergilerde de şikayet konusu olmuştu. Bunun en önemli sebebi, henüz Türkiye'de sergiciliğin öneminin anlaşılmamış ve sergi ile panayır arasındaki farkın belirlenememiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin ilk kez katıldığı Peşte sergisinde gösterdiği

3) Akşam, 4.4. 1931; Süleyman Namık, "Peşte Sergisinde Türk Pavyonu Muvaffak Olmuştur", Cumhuriyet, 25.5.1931.

4) Nakleden Yunus Nadî, "Peşte Sergisinde Türkiye," Cumhuriyet, 1.6.1931; Tör, Vedat Nedim, Yıllar Böyle Geçti. Milliyet Yay. 1976, s. 15-16.

5) Süleyman Namık, "Peşte Sergisinde Türk Pavyonu... O kadar noksanımız var ki" Cumhuriyet, 25.5.1931.

başarının ardından Hükümet tarafından bu kez Almanya'nın Leipzig kentinde açılacak olan uluslararası sergiye katılmakla görevlendirildi. Leipzig sergisine Türkiye devlet olarak ilk kez katılmasına rağmen Almanya'da gramafon sanayii ile uğraşan Hami Hulusi Bey adındaki bir Türk, şahsî olarak sergiye 10 yılı aşkın bir süreden beri katılıyordu (6). Dolayısıyla cemiyet, sergiye hazırlanırken bu zatın bilgi ve becerisinden de faydalandı. Leipzig sergisinde de, Budapeşte sergisinde olduğu gibi, Türk pavyonu'nun organizasyonunu Vedat Nedim Bey yaptı.

Sergi 6.3.1932 de büyük bir törenle açıldı (7). Açılışa Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa ile ticari temsilcimiz Necdet Bey'de katıldı.

Sergide Türk pavyonu, misafir pavyonların yer aldığı Ring Messhaus binasının giriş kısmında 150 m² lik bir alanda kurulmuştu. Bu sergide de Türk ihraç ürünlerinden Tütün, üzüm, incir, fındık, mensucat ürünleri, orman ürünleri, Kütahya çinileri ve halılarımız büyük ilgi gördü. Yabancı tüccarlar bu ürünlerimiz hakkında ayrıntılı incelemeler yaparak sergi heyetinden ürünlerin fiyatları, ödeme şartları ve firmaları hakkında bilgi aldılar. Kendi adreslerini yazdırdılar. İzmir ve İstanbul'daki tüccarlarımızla derhal haberleşeceklerine dair teminat verdiler (8).

Ziyaretçiler Türk pavyonundaki ihraç ürünlerinin yanısıra eski ve yeni Türkiye'yi karşılaştıran tablolarla, Ressam Kenan (Temizan) Bey'in Türk ürünlerini tanıtan resimleri ile de yakından ilgilendiler. Bunların arasında ambalajlarıyla sergilenen incir bölümünde yer alan bir tablo ayrı bir dikkat çekti. Bu tablonun bıraktığı izlenimi, Türk pavyonunun organizasyonunu üstlenmiş olan Vedat Nedim Bey şu şekilde nakletmektedir: "Bu tabloda yalnız edep yerleri incir yapraklarıyla örtülü çırılçıplak Havva, Adem'e bir incir veriyor. Yazısı da şöyle : Havva anamız, Adem babamızı Cennet elmasıyla değil Aydın inciriyle baştan çıkarmıştı! Tablo karşısında bütün ziyaretçiler kahkahalarla kırıldılar. Öyle ki sırf bu resmi görmeye gelenlerle sergimiz hınca hınç doldu. Leipzig'in en büyük gazetelerinden "Leipziger Zeitung" sergimizden bahsederken "Türk'ler İncil'i tashih ettiler" diye bir başlık atmıştı" (9). Görüldüğü gibi Türkiye sergide yalnız mahsulleri ve mamüllerini sergilemekle kalmadı; aynı zamanda millî ideallerini, millî karakterini, Türk varlığının teknik kabiliyetini tarihini, kültürünü, san'at zev-

6) "Leipzig İlkbahar Panayırı ve Türkiye", İTSOM, C. 46, s. 3.

7) "Beynelminel Sergi ve Biz", İktisat ve Tasarruf, N. 5, Nisan 1932; Leipzig Sergisinde Türk Sesi" İTSOM, N. 6 Haziran 1932.

8) Vedat Nedim, "Leipzig Sergisinde Türk Sesi", İktisat ve Tasarruf, N.5, Nisan 1932; İTSOM, N. 6, Haziran 1932.

9) Tör, Vedat Nedim, A.g.e., s. 17.

kini kısaca hemen her sahadaki kabiliyetini imkânları ölçüsünde biraz da espiritüel yaklaşımla sergiledi.

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Türkiye'yi temsilen katıldığı 2. sergi olan Leipzig'de de sergicilik açısından bazı tecrübesizliklere rastlandı. Ancak buna rağmen sergi amacına ulaştı. Hükümetin büyük önem verdiği dış temaslarla ilgil çeşitli sosyal ve ticari bağlantılar yapıldı. Türkiye'nin sanayileşmiş ülkelerin büyük önem verdikleri maden ve mahsul zenginliğine sahip olduğu gösterildi. Turizm açısından büyük önem taşıyan tarihi ve doğal güzelliklerimizin reklamı yapıldı. Yabancı sermaye sahiplerine, Türkiye'de yatırım yapmaları ya da ticari ilişki kurmaları durumunda kârlı çıkacakları anlatıldı. Ancak Osmanlı dönemindeki tecrübelerden faydalanılarak ticari ilişkilerin tek taraflı olmayacağı, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu mamul maddeleri ithal edebilmesi için aynı zamanda ürettiklerini satması gerektiği özellikle vurgulandı. Çünkü bir ülkenin satınalma kabiliyeti satabilme kabiliyetiyle yakından ilgili olduğu biliniyordu. Bu nedenle Türkiye 1930-1938 devresinde ısrarla "malımızı alan ülkenin malını almak" politikasını takip etti. Budapeşte ve Leipzig uluslararası sergilerinde de yaptığı ticari bağlatılarda daima bu hakikatı göz önünde bulundurdu.

C - SERGİ EVİ

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, fikir hayatı ve faaliyetlerinin ortaya konmasında zaman zaman bazı zorluklarla karşılaşılıyordu. Bu zorluğun önemli bir kısmı başta Ankara olmak üzere yurdun çeşitli yerlerinde her yıl muntazam bir şekilde düzenlenen sergiler, tertip edilen konferanslar ve kongreler için yer bulmaktan kaynaklanıyordu. Sergi Evi'nin açılışına kadar yabancı elçiliklerin de dikkatle izlediği Ankara sanayi sergileri nisbeten dar bir mekân olan Türk Ocağı salonunda ya da Ticaret Lisesi'nde yapılıyordu. Bu salonlarda, yer darlığı dolayısıyla yerli mallarımızın çok az bir kısmı sergilenebiliyordu. Sergilenebilenler ise istenilen ölçülerde gösterilemiyordu. Aynı durum İstanbul için de söz konusuydu ⁽¹⁾. Bu sebeple bilhassa Ankara'da en kısa sürede bir Sergi Evi'nin inşa edilmesi ihtiyacı ortaya çıktı. Nitekim bu ihtiyacın giderilmesi için Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin yoğun çabaları sonucunda 1933'de Ankara'da Sergi Evi'nin inşaatına başlandı ⁽²⁾. Bina Güzel Sanatlar Akademisi tarafından açılan proje müsabakasında birinciliği kazanan Mimar Şevki Bey'in projesine göre yapıldı. Sergi Evinin arsası Ankara Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan tarafından cemiyete kiralandı ⁽³⁾. Binanın 350 bin TL. olan tahmini bedelinin finansmanı cemiyetin yanı sıra hükümet, bankalar, Ankara Belediyesi, bazı millî müesseseler ve imkânları iyi olan vatandaşlar tarafından sağlandı ⁽⁴⁾. İnşaat o zamanın şartlarına göre oldukça kısa sayılabilecek bir zamanda bitirilerek 29.10.1934'te hizmete açıldı ⁽⁵⁾. Açılışı, dönemin Başkanı İsmet (İnönü) yaptı. Açılışa parlamenterler, Ankara'da bulunan büyük ve orta elçiler, Balkan Antantı daimi komisyon üyeleri, yerli ve yabancı basın mensupları ve çok sayıda vatandaş katıldı. Burada bir konuşma yapan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Genel Sekreteri ve İzmir Milletvekili Rahmi (Köken) Bey, Sergi Evi'ne niçin ihtiyaç duyulduğunu şöyle izah etti: "... Şimdiye kadar kurulmuş olan sergiler bize sanatın en son vesikalarıyla bezenmiş daimi bir Sergi Evi'nin

1) Bu sebeple İstanbul'da da daimi bir sergi evi'ne ihtiyaç duyulduğu daima ifade edildi. Bak " Yerli Mallar Sergisi Dün Açıldı", *Kurun*, 28.7.1937; "İktisadî Bir Anket, Daimi Sergi Binası Neresi Olmalıdır", *Kurun*, 6.8.1937; "Daimi Sergi Binası Yerli Malzeme ile İnşa Edilecek", *Kurun*, 10.8.1933.

2) "Ankara'da Bir Sergi Evi Yapılıyor", *İktisat ve Tasarruf*, N. 6, Mayıs 1933; Yunus Nadi, "Sergiler ve Sergi Binaları", *Cumhuriyet*, 13.7.1933.

3) Tör, A.g.e., s.14.

4) Yunus Nadi, "Yeni Bir Eser, Ankara'da Sergi Binası", *Cumhuriyet*, 18.4.1933; "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu Kongresi", *İktisat ve Tasarruf*, N. 6, Haziran 1933; İloğlu, A.g.e., s.52.

5) "Ankara Sergi Evi 29 Birinci teşrin (Ekim) de Açılacak"; "Seri Evi ve 1934 Sergisi Açıldı" *Hakimiyeti Milliye*, 7.8.1934, ve 31.10.1934; Sadri Ertem "Sergi Evi", *Vakit*, N.6043; *Sergi Sarayı Ankara'da 29 Teşrin evvelde Açılacak* " *Cumhuriyet* 12.7.1934; "İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin İlk Sergi Evi inşaatı bu ay bitiyor" *İktisat ve Tasarruf*, N. 10, Eylül 1934; *Cumhuriyet ve Milliyet*, 30.10.1934.

inşa edilmesi ihtiyacını göstermiştir. Ankara, böyle bir müesseseden uzun zaman mahrum kalamazdı. İşte bu ihtiyaçlardan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin teşebbüsü ile iftihar edileceğimiz mimari eserlerimizden biri olan Ankara Sergi Evi meydana gelmiştir ”.

Sergi Evi'nde ilk sergi Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından 29.10.1934 te açıldı ve 18.11.1934 e kadar açık kaldı. Sergi Evi'nde her yıl Cemiyet tarafından açılan sergilerin dışında 1938 e kadar açılan belli başlı sergiler şu şekilde sıralanabilir.

- Vedat Nedim (Tör) tarafından organize edilen Matbuat Umum Müdürlüğü'nün Türkiye; Tarih, Güzellik ve İş Memleketi Sergisi (6).

- Tarım Bakanlığı tarafından düzenlenen Ziraat Sergisi (7).

- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından açılan Sağlık ve Sarı Hastalıklardan Korunma Sergisi (8).

- İktisat Vekaletinin gayretleriyle açılan El İşleri ve Küçük Sanatlar Sergisi (9)

- Uluslararası düzeyde açılan Kömür Yakan Vasıtalar Sergisi (10).

Bu derece faal olan Sergi Evi, II. Dünya savaşında Hükümet'in Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne sağladığı desteğin azalmasına paralel olarak eski canlılığını kaybetti. Zaten 1945 yılında da Hükümet Sergi Evi'ni, Devlet Tiyatro ve Opera Binası yapmak maksadıyla cemiyetten istedi. Aynı yıl toplanan Cemiyet Kongresi, Sergi Evi'nin açılışından itibaren 30 yıl sonra Ankara Belediyesi'ne devredileceğini de göz önüne alarak 615 bin liraya binayı hükümete dev-

6) Cumhuriyet ve Milliyet, 30.10.1934; Hakimiyeti Milliye, 31.10.1934.

7) "Sergi Evi", Kurun, 31.5.1937; İloğlu, A.g.e., s.59-60

8) "Görülecek Bir Eser-Sağlık Sergisi", Ulus, 13.10.1935; İloğlu, A.g.e., s.59-60.

9) Bu sergi ile birlikte "Küçük Sanatlar Kongresi" de yapıldı. Bak "Birinci Küçük Sanatlar ve Elişleri Kongresi", Ulus, 13.11.1936; Conker Orhan, "El İşleri Sergisi Dolayısıyla ", Ulus, 31.10.1936; Atay Falih Rifki, "Sergide", Ulus, 4.11.1936; Ünal Kemal, "Küçük Sanatlar Kongresi", Ulus, 13.11.1936; Yunus Nadi, "Ankara'da Kurulacak El ve Ev İşleri Sergisine Hazırlanıyoruz", Cumhuriyet, 8.9.1936; "Ankara Ev işleri ve Küçük Sanatlar Sergisi", İTSOM, N.12 Birinci kanun 1936; Haz, Kutay, Cemal, Celâl Bayar, C.2 İstanbul 1939, s. 906-827; Sergiyi Atatürk 1.11.1936 da ziyaret etti. Bak Cumhuriyet 2.11.1936; Borak Sadı, Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk, İstanbul 1966, s. 104.

10) "Ankara Kömür sergisi Cuma Günü Açılacak"; "Kömür Sergisi Açıldı"; "Ankara Sergisi Büyük bir Rağbet Kazandı", Cumhuriyet, 12.24.26.4.1937; Yunus Nadi, "Ankara'da Açılan beynelmilel Kömür Sergisi.", Cumhuriyet, 3.5.1937; Abidin Daver, "Kömür Sergisinden Sonra Yapılacak Propaganda", Cumhuriyet, 6.5.1937; "Kömür Sergisi Dün Açıldı", Ulus, 24.4.1937; Asım Us, "Kömür Sergisi", Kurun, 28.4.1937; "Ankara'da Kömür Yakan Vasıtalar Sergisi", Kurun, 23.4.1937; "Kömür Sergisi Kapanırken", Kurun, 24.5.1937; Celâl Bayar, "İlk Kömür Sergimiz", İTSOM, N.5., Mayıs 1937; Kutay Cemal, Celâl Bayar, C.3 İstanbul, 1940, s. 990-999.

retmeye karar verdi ⁽¹¹⁾. Satışın yapılmasını müteakip bina Millî Eğitim Bakanlığı tarafından "Devlet Tiyarto ve Operası" yapılması amacıyla Prof. Bonatz'a, aslına zarar vermemek, kaydıyla yeniden düzenletildi ⁽¹²⁾. Bu bina günümüzde de aynı amaç doğrultusunda hizmet vermektedir.

Sergi Evi'nin kamulaştırılmasından sonra Ankara Belediyesi bir kere daha sergi salonunun inşa edilmesi gayesiyle Talat Paşa Bulvarında (istasyon civarı) Cemiyete yeni bir arsa tahsis etti. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti bu arsa üzerinde 810 bin TL. ye mal olan yeni bir bina inşa etti. Ancak bu bina da 1963'de "Devlet Flarmoni Orkestrası'na devredildi ⁽¹³⁾.

11) İloğlu, A.g.e. s., 54; Tör, A.g.e., s. 15.

12) Tör, A.g.e., s. 15

13) İloğlu, A.g.e., s. 52-53.

3. BÖLÜM

MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ'NİN ETKİN FAALİYETTE BULUNDUĞU (1930-1938) DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ GELİŞMESİ

İzah edildiği gibi Millî iktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin etkinlikleri arasında yer alan kongreler, Tasarruf ve yerli malı Haftaları ve yurdun belli başlı vilayetlerinde yılın çeşitli günlerinde açılan ve kurulan sergiler, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı hakkında bize oldukça ilginç ve mukayeseli bilgiler vermektedir. Bilhassa tasarruf ve yerli malı haflarında, gerek hükümet temsilcilerinin ve gerekse diğer ilgililerin yapmış oldukları açıklamalar, Türkiye'nin o yıl içindeki ekonomik gelişmesinin ortaya konması açısından son derece önemlidir. Nitekim hem Hükümetin hem de Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin 1930 dan itibaren savundukları sosyo-ekonomik kalkınma modeli de bu tür etkinliklerin sonucunda olgunlaşmıştır.

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin savunduğu iktisadî kalkınma modeli "Millî İktisat" doktrindir. Bu model 19. y.y Almanya'sında doğan ve ekonomiye yoğun kamu müdahalesini meşru ve mazur göstermeye çalışan modelden oldukça farklı bir düşüncedir. Cemiyeti "Millî İktisat" düşüncesine götüren sebepler aslında II. Meşrutiyet'ten sonra uygulanmak istenen ekonomik modellerle, Mill Mücadele'den kaynağını almaktadır. Çünkü 1919'dan 1923'e kadar verilen mücadele yalnızca düşmanı yurttan kovma düşüncesinden değil, aynı zamanda millî benliğimize kavuşmanın bir mücadelesidir. Bundan dolayı kurulan yeni devletin rejimi millî egemenlik anlayışına dayanmaktadır. Takip ettiği sosyal politika ise millî eğitim, mill kültür, millî dil ve tarih v.b kavramlardan anlaşılacağı gibi tamamen millidir. Bu politikanın doğal bir sonucu olarak Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin savunduğu ekonomik model de "Millî İktisat" dır.

1931'de İktisat Vekili olan Mustafa Şeref Bey'in ifade ettiği gibi memlekette o tarihe kadar millî iktisat namıyla hiç bir mevhum kavranmamıştır. Memlekette millî iktisattan bahsetmek, bir vakitler bir kabahat gibi, bir vakitler de bir muammadan bahsetmek gibi değerlendirilmiştir ⁽¹⁾. Şimdi cemiyet bu zihniyeti değiştirmeye çalışacaktı. Bundan dolayı düşünce herhangi bir modelden ithal edilmiş değildir. Tamamen Türkiye'nin yapısı ve ih-

1) Aydemir Şevket Süreyya, İkinci adam, C.1, İstanbul 1966, s. 395.

tiyaçlarından ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında cemiyeti "Millî İktisat" politikasını savunmaya iten diğer belli başlı sebepler şu şekilde özetlenebilir.

1- Cumhuriyet'in ilanından 1930'a kadar olan dönemde, kalkınmanın itici gücü özel sektörde aradı. Bu sebeple Hükümet 1927'de Teşvik-i Sanayii kanunu yeniden gözden geçirerek uygulamaya koydu. Yeni düzenlemeyle özel sektöre ek kolaylıklar getirildi. Ancak 1929'a kadar gümrüklerin tam olarak elimize geçmemiş olması ve Osmanlı dönemindeki uygulamaların psikolojik etkisinden dolayı özel yabancı sermayenin teşviki konusunda çekimser kalındı. Ne varki çekimsek kalınmasa bile bu dönemde özel yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi beklenemezdi. Bu sebeple devlet 1929 dan önce de hedeflenen kalkınmanın en kısa sürede sağlanabilmesi için imkânlarının elverdiği ölçüde kamu ve özel sektörün yararına ekonomiye müdahale etmek zorunda kaldı. Ancak 1929 buhranının başlamasından sonra ekonominin itici gücünü özel sektörde arayarak kalkınmayı sağlamanın, dünya konjoktüründe meydana gelebilecek her türlü çöküntüye açık olacağının anlaşılması, cemiyetin yeni bir politika arayışına girmesinde önemli rol oynadı.

2 - 1923-29 dönemi Türkiye'sinde, özel sektörden ekonomik refahı artırıcı yatırımları yapması bekleniyordu. Ancak özel sektörün yatırım yapmasının asgari şartı olan sermaye birikimi ve alt yapı yoktu.

Bununla birlikte özel sektör, 1923-1930 döneminde çeşitli teşvik tedbirlerinin de katkısıyla özellikle çimento, şeker ve yünlü dokuma sanayii kollarında % 200'  aşan bir kalkınma sağladı (2). Ancak savaş sonrası durum göz önüne alındığında özel sektör aracılığıyla sağlanan bu kalkınma hızı bir an önce çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak için yeterli değildi.

Bu sebeple en azından belli bir kalkınmanın sağlanmasına kadar devletin, ekonomiye müdahale etmesi gerektiği inancı, cemiyet mensupları tarafından çoğunlukla benimsendi (3).

3- Hemen her ekonomik buhran sırasında olduğu gibi 1929 buhranında da başta sanayileşmiş devletler koruyucu gümrük politikalarını yeniden gözden geçirdiler. Diğer taraftan Türkiye gibi henüz gümrük duvarlarını kontrol edemiyen ülkelere yönelerek buralarda mamul

2) Geniş bilgi için bak. Hüseyin Avni ve Halit Güler  z, *Türkiye'de Sanayinin İnkışafı*, İstanbul 1937.

3) 1930 lu yıllarda liberal ekonomiyle kalkınmayı sağlayan ülkelerde bile 1921, 1927 ve 1929 ekonomik buhranlarının, kısa aralıklarla ve ard arda gelmesi üzerine devletin ekonomiye müdahalesi gündeme gelmişti.

maddeleri için pazar oluşturmak istediler. Ancak Lozan barışında kaldıramayan 1916 tarihli gümrük, antlaşması sona erdiği 1929'da bu durum Türkiye'de gümrük duvarlarını yükseltti. Bu durum Türkiye'nin sanayileşmiş ülkelerin açık pazarı olmasına engel oldu. Ancak gümrük duvarlarının yükseltileceğinin önceden açıklanması, batıyla bağlantılı bazı tüccarların dışarıdan fazla miktarda tüketim maddesi ithal ederek depolamalarına yol açtığından, hem Türk parasının değer kaybetmesine yol açtı. Hem de Türk parasının dışa akışını hızlandırdı. Aynı dönemde Türkiye'nin ihracatı da buhranın meydana getirdiği sebeplerle düştü. Buna bağlı olarak ithalat hacmi daraldı. İthalat hacminin daralması özel söktürle sanayileşmeyi ciddi şekilde aksattı (4). İthalatın yavaşlaması karşısında bazı sanayiciler durumlarını yeniden gözden geçirdiler. Ürettikleri ürünlerin fiyatlarını artırmak ya da kalitelerini düşürerek ayakta kalmaya çalıştılar. Bu durum Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin ısrarla savunduğu yerli, kaliteli ürünleri halka ucuza satma fikrini engelledi.

4- Türkiye 1930 yıllarında liberal politikayla kalkınmayı sağlayacak yetişmiş kadrolara ve teknik bilgiye sahip değildi. Bunun yanında yöneticilerin önemli bir kısmı asker kökenliydi. Asker kökenli yöneticiler ise müdahale ve denetimden yana bir politikayı tercih ediyorlardı.

5- Liberal ekonomik görüşe karşı, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından 1930'dan itibaren devlete ağırlık veren ve üçüncü ekonomik sistem olarak savunulan, "mütedil devletçilik" sistemindeki hareket noktalarından biri de cemiyetin kadrosunu oluşturan elemanların, Türk İnkılâbı'na bakış açılarından kaynaklanıyordu. Onlara göre Millî Mücadele Marksist teorinin ileri sürdüğü sınıf çatışmasından değil, ileri kapitalist ülkelerle, yarı sömürge durumundaki Osmanlı Devleti'nin çatışmasından doğmuştur. Buna göre Türk inkılâbının ekonomik alandaki yansıması da Kapitalizm ve Komünizm'den farklı, üçüncü bir ekonomik model olarak ortaya çıkması gerekirdi. Bu üçüncü ekonomik model, özel sektörün yeterli kalkınmayı sağlayamadığı sanayi sektöründe, ya da genel menfaatlerin söz konusu olduğu sosyo-ekonomik sahalarda devletin mudahalesini gerektirmektedir. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne göre bu müdahale bir amaç değildir. Türkiye'nin süretle çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşması için başvurulmuş ve tamamen kendi ihtiyaçlarımızdan doğan bir araçtır.

İfade ettiğimiz bu ve benzeri sebeplerden dolayı Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti,

4) Okyar Osman, "Mixed Economy In Turkey, 1930-1975" *Türkey is and Other Countries Experience with the Mixed Economy*, I.Ü.I.F.Yay., İstanbul 1979, s. 92; Hiç Mukerrem, "Atatürk'ün İktisadî Alanındaki Görüş ve Politikakaları" *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Ticaret odaları-Sanayi odaları ve Ticaret Borsaları Birliği yay.* 1981, s. 129.

hükümetten millî ve planlı bir ekonomik politikanın izlenmesini talep etti. 21.4.1931 de topladığı sanayi kongresinde de bu talebini ortaya koydu. Kamu oyunda da tartışılan cemiyetin fikirlerine Hükümet, 21.5.1930 da meclise sunduğu yeni ekonomik programında yer verdi. Programın giriş kısmında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulduğundan itibaren büyük bir heyecanla savunduğu "kamunun ekonomiye düzenleyici olarak müdahale etmesi" fikri ilk kez açıkca savunuldu. Böylece devletin görmesi gereken sosyo-ekonomik fonksiyonlarında bir anlayış değişikliği meydana geldi; Ve devletçiliğe doğru önemli bir adım atıldı. Ancak bu fikre karşı, Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda 12.8.1930 da Fethi (Okyar) Bey'in başkanlığında kurulan Cumhuriyetçi Serbest Fırka şiddetli eleştirilerde bulundu (5). Eleştiriler karşısında CHP "Mütedil Devletçi" politikayı benimsediğini ve bu politikanın herhangi bir yerden ithal olmadığını, dönemin Başbakanı İsmet İnönü vasıtasıyla demiryolu'nun Sivas'a, ulaştığı 30.8.1930'da Sivas'ta yaptığı konuşmasında şöyle açıkladı: "Liberalizm nazariyatı bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mütedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevk eden bu memleketin ihtiyacı ve fitri temayüllleridir" (6).

Atatürk'de, Devletçilik fikrini A. Afet İnan'a dikte ettirdiği "Medeni Bilgiler" adındaki kitapta şöyle tanımladı: "Bizim takibini uygun gördüğümüz "mutedil Devletçilik" prensibi, bütün istihlal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini takip eden sosyalizm prensibine müstenit Kollektivizm yahut Komünizm gibi hususi ve ferdi iktisadî teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan bir sistem değildir. Bilakis, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadî sahada devleti fiilen alakadar etmektedir (7).

Bu tanımlamaların çerçevesinde Hükümet sadece kalkınmanın değil, aynı zamanda uy-

5) Bu parti ve getirdiği eleştiriler için bak. Haz. Kutay Cemal, *Üç Devirde Bir Adam, Fethi Okyar*, İstanbul 1980, s.377-547; Tunaya Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1952 s. 622-635; Us Asım, *Gördüklerim Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul 1964, s. 127-145; Yetkin Çetin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, İstanbul 1982.

6) Melzig Herbert, *İnönü Diyorki Nutuk Hitabe-Beyanat,Hasbihaller*, Ankara 1948, s. 183-184; İnönü'nün "Devletçilik"le ilgili görüşleri için ayrıca bak. Başvekil İsmet " Firkamızın Devletçilik Vastı" *Kadro*, S. 22, Teşrin-i evvel 1933, s. 4-8.

7) İnan Afet, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara 1988. s. 449, Bu eserin ilk baskısında devletçiliğin mütedil olacağına dair bir ibare yoktur. Karşılaştı, Afet, *Vatandaş için Medeni Bilgiler*, İstanbul 1931, s. 59. Bu tanımlamalarla ifade edilen devletçilik, Atatürk'ün diğer ilkele-ri ile birlikte 5.2.1937 tarihinde 3135 sayılı kanunla Anayasaya girdi.

garlığında bir göstergesi olarak gördüğü sanayileşmeyi ⁽⁸⁾ en kısa zamanda gerçekleştirmek için 1930'dan itibaren devletin ekonomiye müdahalesini kolaylaştıran yasalar çıkarmaya başladı. Çıkarılan yasaların bazıları şu şekilde özetlenebilir. 1930'da dövizin devletçe denetlenmesini sağladı. 1931'de İthalata kota koydu. 1929 buhranından itibaren piyasada meydana gelen kaynak kıtlığından faydalanarak aşırı kâr elde etmeye çalışan tüccarların faaliyetlerine engel oldu. 1932'de dış ticarete takas usulü gündeme geldi. Aynı yılın Temmuz ayında Türk Posta Vapurculuğu Şirketi kurularak deniz ticaretinin devlet eliyle yürütülmesini öngören yasa çıkarıldı. Yine aynı yılın Temmuz ayında Devlet Sanayi Ofisi kuruldu. Ofis'in görevi hem devletin sanayideki yatırımcılığını ve işletmeciliğini oluşturmak hem de iktisat politikasını sanayi gelişmesi çizgisine göre yürütmektir. Ofis yönetiminde bağımsız olacak, denetlemelerde ise İktisat Vekaleti yoluyla T.B.M.M.'ne hesap verecekti. Amacı sanayide günün ihtiyaçlarına göre değil, planlanan hamleye göre bir model oluşturmaktır. Yeni oluşturulacak modelin kredi ihtiyacı yine aynı dönemde kurulan Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası vasıtasıyla temin edilecekti.

Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'ndan oluşan modelde mevzuat itibarıyla devlet sektörü ile özel sektör arasında görünürde belirgin bir ayrıcalık yoktu. İkisi de eşit gelişme şansına sahipti. Bununla birlikte günün şartları içinde yeni oluşumdan devletin sanayileşmeyi en kısa zamanda gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale edeceğini çıkarmak zor değildir. Nitekim 1930'dan itibaren ard arda çıkarılan iktisadi kanunlar bunun açık bir göstergesidir. Göstergenin mimarı hiç şüphesiz bu kanunların çıkarılmasında önemli rolü olan İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'di. Ancak Mustafa Şeref Bey uygulanmak istenen mütedil devletçilik politikasında özel sektöre fazla şans tanımayan tutumundan dolayı Ağustos 1932'de istifa etmek zorunda bırakıldı ⁽⁹⁾. Yerine devletçiliği mütedil ölçülerde tutacağına inanılan Celâl (Bayar) Bey getirildi.

Hükümet'in ve Millî İktisat ve Taarruf Cemiyeti'nin mütedil devletçilik politikasıyla çözmek istediği üç önemli konu vardı. Bunlar:

- 1- Buhranın Türkiye'de meydana getirdiği olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak,
- 2- 1927'den itibaren üzerinde durulan fakat özel sektör tarafından istenilen ölçülerde

8) Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde...* s. 113.

9) *Mustafa Şeref Bey'in istifası için bak; Karaosmanoğlu Yakup Kadri, Politikada 45 Yıl, İstanbul 1984 s. 131-137; Tekeli- İlkin, Uygulamaya Geçerken...*, s. 145-158.

gerçekleştirilemeyen sanayileşme hamlesini başlatmak,

3- Buhranla birlikte önemli miktarda azalan halkın milli gelirden aldığı payı arttırmak ve buna paralel olarak hayatın ucuzlatılmasını sağlamaktı.

Bu üç husus buhran yıllarında sanayileşme hamlesini başlatmak isteyen gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunuydu. Bundan kurtulmak için Türkiye, tespit edilen politika çerçevesi içinde Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin her vesile ile dile getirdiği yerli malı, tasarruf ve millî sermayeye dayalı sanayileşme hamlesini başlatmak istedi.

Aslında böyle bir çalışma Haziran 1929'da Ali İktisat Meclisi'ne ödemeler dengesi açığını kapatmaya ve sanayileşmeyi hızlandırmaya yönelik bir "İktisadi Rapor" hazırlamak görevinin verilmesiyle başladı. İktisat Vekili'nin başkanlığında kurulan bir özel komisyonun sürdürdüğü incelemeler, kısa süre sonra vekalet tarafından bütünüyle üstlenildi.

Ancak bir tarım ülkesi olan Türkiye'de sanayileşme hamlesini başlatmak hiç de kolay değildi ⁽¹⁰⁾. Herşeyden önce yukarıda ifade ettiğimiz gibi sanayileşme için gerekli olan kadro, hazır bir plan ve yeterli sermaye yoktu. İlk anda bu tür eksikliklerin giderilmesi için Hükümet, o dönemde Türkiye ile oldukça iyi ilişkileri olan S.S.C.B'den Ağustos 1932'de Prof. Orloff başkanlığında bir planlama heyetini davet etti ⁽¹¹⁾. Orloff başkanlığındaki heyet devletin yatırım programındaki projeleri ve düşünülen kuruluş yerlerini içeren raporu, 1932 yılının sonlarına doğru başbakanlığa verdi ⁽¹²⁾. Ancak Hükümet sadece S.S.C.B'li uzmanların raporlarıyla yetinmedi. 1933 yılının başında Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'in aracılığıyla, dönemin ünlü Amerikan iktisatçılarından Edwin Kemmerer'in de aralarında bulunduğu bir uzmanlar grubunu Türkiye'ye getirtti ⁽¹³⁾. Bu heyet'de Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısıyla ilgil oldukça ayrıntılı sayılabilecek 3 ciltlik çalışma raporunu Mayıs 1934'te İktisat Vekaletine sundu ⁽¹⁴⁾.

10) Rosen, R.S., *Turkey Labor in Developing Countries*, Berkley 1962, s. 253.

11) "Rus Heyeti'nin Tetkikatı", *Cumhuriyet*, 2.10.1932; İlkin Selim, "Birinci Sanayi Planı'nın Hazırlanışında Sovyet Uzmanlarının Rolü", *ODTÜ gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II*, 1979-1980 Özel Sayısı, Ankara 1981, s. 257-288; Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde... s.114; Rozaliyev, Y.N., *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri (1923-1960)* Çev. Azer Yaran, Ankara 1978, s. 177-180; Aydemir, İkinci Adam s. 403-404.

12) S.S.C.B. Heyeti'nin raporları, Tekeli-İlkin, ikilisi tarafından yeniden yayınlandı. Tekeli- İlkin, *Uygulamaya Geçerken...*, Ek 5.

13) Trask, Roger R., *The Unidet States Response to Nationalism and Reform (1914-1939)*, Minneapolis, 1971, s. 142-144.

14) İlkin, Selim, "Birinci Sanayi Planı Döneminde A.B.D. 'li Uzmanlara Hazırlatılan Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki... Adlı Rapor", *Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi Semineri 8-11 Haziran 1981, Yapı Kredi Bankası Atatürk Yılı Armağanı, İstanbul s.221-232.*

Sovyet ve Amerikan uzmanlarının sundukları çalışmaların da yardımıyla sanayi yatırım programına son şekli verildi. İktisat Vekaleti Aralık 1933'te Sanai Tesisat ve İşletmelerle ilgili BYSP'nı Hükümete sundu (15). Hükümet'de Ocak 1934'te kendisine sunulan plan dahilinde 1934-1938 dönemi için sanayileşme programını yürürlüğü koydu. Atatürk, BBYSP'nin yürürlüğe konmasından son derece memnundu. O bu memnuniyetini 1934-1937 tarihleri arasında yaptığı çeşitli konuşmalarda şu şekilde ortaya koydu:

"Yurdun ekonomisini yeni bir düzene yöneltmiş bulunuyoruz... Yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşyoruz... Asıl önde tuttuğumuz iş geniş bir endüstri programını gerçekleştirmeyi başlatmak olmuştur. Bu program tamamıyla gerçekleştiği gün şüphesiz yurtdaşın geçimi his olunacak derecede genişliyecektir" (16).

Yürürlüğe konan BBYSP şu sanayi kollarını içeriyordu (17).

- 1- Mensucat Sanayii (pamuk, yün, kendir).
- 2- Maden sanayii (Demir, somikok, kömür, bakır, kükürt)
- 3- Seliloz sanayii (kağıt ve karton, sunî ipek)
- 4- Seramik Sanayii (şişe, cam, porselen)
- 5- Kimya Sanayii (zaç yağı, klor, Sudkostik, super fosfat).

Sanayi kollarının incelenmesinde de görüleceği üzere B.B.Y.S,P'nın esas gayesi şu şekilde özetlenebilir:

- 1- Ham maddesi Türkiye'de bulunan ve gündelik kullanıma esas olan tüketim mallarını üreten bir sanayi ile ihraç mallarını işleyen sanayiye öncelik tanımak,
- 2- Madenler ve enerji tesislerini ön plana alarak bu işleri tamamen devlete bırakmak,

15) Bu rapor Afet İnan Tarafından 1972'de neşredildi. İnan Afet, Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933, Ankara 1972.

16) İnan, A.g.e., s. 120-121; S.D. C.1, s. 397-401.

17) İnan, A.g.e. Raporlar Kısmı s. 21-109; Haz. Kutay Cemal, Celal Bayar, C.3, s. 886; Tezel, A.g.e. s. 253-257; Aydemir, İkinci Adam s. 405-409; Ölçen, Ali Nejat, "1923-1938 döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları," Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982, s. 139-143; Devletçilik Vashımız, İktisat Vekili Celâl Beyefendi'nin Sanayi Politikamız Hakkında Beyanâtı" Yeni Türk Mecmuası, C.1, N. 21-22, Nisan-Mayıs 1934; Sarol Mürekken, Bozdağ İsmet, 100. yaşında Celal Bayar'a Armağan 1, İstanbul 1982, s. 297; İkin Akın, "Atatürk Döneminde sanayi Politikası" Atatürk döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, 8-9 Haziran 1981, Yapı Kredi Bankası Atatürk Yılı Armağanı, İstanbul 1982 s. 101-105.

Devlet, bu hizmetleri en iyi şekilde görebilmek için 1933 yılında Sümerbank, 1935 yılında da Etibank'ı kurdu. Bu müesseselere gerekli bilgi ve beceri ile donanmış eleman yetiştirmek için yurt dışına öğrenci gönderdi (18).

3- Kükürt, gülyağı ve süngerden başka, kurulmasına karar verilen sanayinin üretim kapasitesi ülke ihtiyaç ve tüketimine eşitlemek,

4- İmtiyazlı yabancı şirketlere ait çeşitli işletmeleri millileştirmek (19).

Ayrıca planlı dönemle birlikte devlet, belediye hizmetlerinin yürütülmesi görevini üstlendi. Dış ticarete ikili takas sistemini uyguladı ve çeşitli ülkelerle özel anlaşmalar yaparak tarafların denk ölçülerde ticaret yapmalarını sağladı. B.B.Y.S.P'nin finansmanında vergiler ve halk tasarrufları esas alındı. Ancak bunların yetmediği durumlarda iç istikraza baş vuruldu. Planın bir diğer finansman kaynağı da 1934 yılında S.S.C.B.'den alınan ve 20 yıl içinde mal ihracatı ile ödenmesi kararlaştırılmış olan 8 milyon dolarlık krediydi (20).

B.B.Y.S.P'nin toplam maliyeti 90 milyon TL. olarak heseplandı (21).

Büyük bir dikkat ve itina ile uygulamaya konan B.B.Y.S.P 1934'ten itibaren hızla yürütülerek II. Dünya savaşından önce tamamlandı. Plan'a göre kurulması düşünülen 20 kadar fabrika'nın (22) önemli bir kısmı 1935-1937 yılları arasında tamamlandı; ve bunların bazıları bizzat Atatürk tarafından açıldı. Açılan fabrikaların önemli bir kısmı Anadolu'da yer alıyordu. Böylece özel sektörün yatırım için fazla itibar etmediği Anadolu, zamanına göre modern sayılabilecek çeşitli sanayi kuruluşlarına sahip oldu (23).

B.B.Y.S.P. dahilinde üretime geçirilen fabrikalar şu şekilde sıralanabilir.

18) Celâl Bayar'a Armağan..., s. 298-299.

19) Avcioğlu Doğan, Türkiye'nin Düzeni, C. 2, Ankara 1969, s. 298.

20) İktisat Vekili Celal Bayar'ın 12.5.1934 te TBMM'deki konuşması, TBMM ZC Devre 4. C.22 Celse 1, İçtima 50; Celâl Bayar'a Armağan..., s. 297; Steinhaus, A.g.e., s. 143; Birçok kaynakta yalnız S.S.C.B'den alınan kaynaktan bahsedilmesine rağmen Projeye Almanya ve İngiltere'nin de mali katkıları olmuştur. Bak. Yaşa Memduh, İktisadi Meselelerimiz, İstanbul 1966 s. 185.

21) Başbakan Celâl Bayar'ın 7. Arttırma ve Yerli Mali Haftası Açış Söylevi", Ulus, Cumhuriyet, Kurun, 13.12.1937; İktisat Vekaleti Türk Ofisi Aylık Bülteni, Yıl 1, S.7, Birinci Kânun 1937; Ergin Günçe bu rakamın 100 milyon TL olduğunu ifade etmektedir. Bak Günçe Ergin "Türkiye'de Planlamanın Tarihçesi" Mimarlık Dergisi, 72/11.s.22.

22) Yay. Afetinan, Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, Ankara 1973 s. 5; Keyder Çağlar, kurulması planlanan fabrika sayısının 15 olduğunu ifade etmektedir. Keyder Çağlar, Türkiye'de Devlet ve sınıflar, İstanbul 1990, s.88.

23) Derin, A.g.e. s. 95-98; İlkin Akın, Atatürk Dönemi Sanayi Politikası" Atatürk Döneminde Türkiye Ekonimisi Semineri, 8-9 Haziran 1981, Yapı Kredi Bankası Atatürk Yılı Armağanı İstanbul 1982, s. 104-105.

- 1- Bakırköy Dokuma Fabrikası (1934)
- 2- Kayseri Dokuma Fabrikası (1935)
- 3- Keçiörlü Kükürt Fabrikası (1935),
- 4- Isparta Gülyağı Fabrikası (1935),
- 5- Paşabahçe Şişe-Cam Fabrikası (1935),
- 6- Zonguldak Somikok Fabrikaları (1935).
- 7- İzmit Kâğıt Fabrikası (1936),
- 8- Malatya Dokuma Fabrikası (1937),
- 9- Ereğli Mensucat Fabrikası (1937),
- 10- Nazilli Basma Fabrikası (1937),
- 11- Bursa Merinos Fabrikası, (1938)
- 12- Sivas Çimento Fabrikası (1938)
- 13) Gemlik Suni İpek Fabrikası (1938),
- 14- 1937'de kurulmasına başlanan Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın yüksek fırınlarından biri 1939 'de açılarak müessese kısmen faaliyete geçirildi (24).

15- B.B.Y.S.P içinde bulunan ve makina siparişi Mayıs 1937'de yapılan Ergani Bakır Madeni tesislerinin de 1938 de açılması planlanmış olmasına rağmen süresi içinde tamamlanamadığından dolayı I.B.Y.S.P'na alınmıştır (25).

B.B.Y.S.P'nın bu şekilde başarıya ulaşacağını anlaşılmaması üzerine I.B.Y.S.P'nin hazırlanmasına başlandı. Bu amaçla Ankara'da 20 - 24.1.1936 tarihleri arasında bir "Sanayi Kongresi" toplandı. Uzmanlar tarafından kongreye sunulan raporlar daha sonra iktisat vekaleti tarafından yeniden incelenerek I.B.Y.S.P'nin projesi olarak basıldı ve hükümete sunuldu (26). Plan'da, II. Dünya savaşının arifesindeki gerginliğin doğurabileceği problemler göz önünde tutulduğundan ekonomik gücün hızla artırılması fikri hakimdi. B.B.Y.S.P'ında

24) Derin, A.g.e., s. 95-96; İken Akın, Türkiye'de sanayi Politikası (1923-1973); İ.Ü.İ.F.M., C. 30, Ekim 1970- Eylül 1971, N. 1-4, s. 392.

25) Celâl Bayar'a Armağan s. 300, Tezel A.g.e., s. 267.

26) Yay. Afet İnan, İkinci sanayi planı..., s. 1-3;

olduğu gibi I.B.Y.S.P'ında da öncelikle ham meddesi tamamen içeride bulunan, İktisadî yapı ve şartlarımıza uygun sanayi kolları ele alındı. Sürümünü az fakat dış ülkelerde talebi fazla olan madenlerimiz, hem ham madde hem de yarı mamül madde halinde ihracata hazır duruma getirilecekti. Su ürünlerine önem verilecek, meyvalarımızın iç ve dış piyasada sürüm arttırılacaktı. Ülkenin enerji ihtiyacı giderilecek, elektrik santralleri kurulacaktı. B.B.Y.S.P'da yer alan Karabük Demir Çelik Fabrikası ile Ergani Bakır Tesisleri bitirilecek, bu fabrikaların üreteceği yarı mamul maddeleri işleyecek yeni fabrikalar kurulacaktı. I.B.Y.S.P'nı devlet sektörlerinin kurulmasının yanı sıra özel sektör ve tarım sektörünün de geliştirilmesini ön görüyordu. Bunların yanında ayrıca sosyal refah seviyesinin arttırılması için gayret sarf edilecekti (27). I.B.Y.S.P. bu özellikleri dolayısıyla B.B.Y.S.P'ından daha geniş kapsamlıydı. Ancak I.B.Y.S.P., II. Dünya savaşının başlamasıyla tam olarak uygulanamadı (28).

Çeşitli olumsuzluklara rağmen 1930 dan itibaren uygulanmaya başlayan ve 1933'den itibaren de planlı dönemle sürdürülen kalkınma politikasıyla kalkınma hamlesinde önemli mesafeler alındı. 1929-1939 dönemi içinde uygulanan politikayla bazı sanayi kollarında alınan mesafe aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir (29).

Tablo IV. 1929 - 1939 Yılları Arasında Bazı Sanayi Kollarında Görülen Gelişmeler

Yıllar	Demir Yolu (km) (Hükümet ve şirketler ta- rafından işletilen toplam)	Krom (1000 ton)	Çimento (1000 ton)	Şeker (1000 ton)	Bakır (1000 ton)	Linyit (1000 ton)
1929	5139	16.178	65.070	7.944	65	11.558
1930	5632	28.195	81.970	13.074	Bilgi Yok	9.389
1931	5767	25.388	108.309	22.649	"	7.775
1932	6040	55.212	108.395	27.307	"	13.560
1933	6103	75.379	117.915	65.086	"	29.561
1934	6192	119.844	118.500	58.663	"	52.777
1935	6671	150.472	131.175	53.828	"	73.355
1936	6849	160.399	195.493	65.886	"	95.234
1937	6994	192.508	214.794	51.575	400	116.397
1938	7148	213.831	267.568	42.527	2488	145.706
1939	7324	183.285	274.741	95.192	5918	160.763

27) Afetinan, A.g.e., s. 3-9 ve İktisat Vekili Celâl Bayar'ın söylevi, Aynı yerde, s. 10-17.

28) Keyder, Türkiye'de... s. 18; ilkin Akın, A.g.m. s. 106.

29) İstatistik Yıllığı, 1940-1941, s. 323,339 ve 482; İstatistik Yıllığı 1960-1962, s. 319,515.

Tabloda gösterilen örneklerin yanısıra iplik üretiminde 1929'daki 23 bin tondan 1938'de 90 bin tona; elektrik üretiminde 1930'daki 106 (kwatt) tan 1939'da 353 (kwatt) a; taş kömürü üretiminde 1929'daki 1451 bin tondan 1939 da 2696 tona; ve karayollarının uzunluğu da 1930'daki 29636 km dan 1940'ta 41600 km uzunluğa ulaşmıştır. Bu gelişmeler 1930-1939 döneminde 1929 dünya ekonomik bunalımının bütün olumsuz etkilere rağmen Türkiye'de hızlı bir sanayileşmenin başladığını açıkça göstermektedir. Ancak sanayileşme iktisat vekili Celâl Bayar'ın 1935'de ifade ettiği gibi sanayileşmiş batılı devletlerle karşılaştırıldığı zaman henüz varla yok arasında bir gelişmeyi ifade etmektedir⁽³⁰⁾. Adına sanayi kuruluşu denilen müesseseler tesis edilmiştir. Ama bununla Türkiye'nin çağdaş medeniyetler seviyesine yaklaştığını söylemek kendimizi aldatmak olur .

Türkiye'nin sanayileşmesinde müsbet yöndeki gelişmeler, ithalatında da önemli değişiklik meydana getirdi. 1928-1938 dönemindeki bazı ithal maddelerinin umumî ithalat kıymetlerindeki nisbetleri % olarak aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi değişmiştir ⁽³¹⁾.

Tablo V. 1928 - 1938 Yılları Arasında Bazı İthal Ürünlerimizin %' lerindeki Değişmeler

Yıllar	Hububat Bakliyat v.b.	Şeker ve Mamül- leri	Pamuklu Mensucat	Yün ve Kıl İpliği	İpekliler	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	Demir ve Çelik	Makina- lar	Kara Nakliye Vasıtaları	Kahve Kakao Çay
1928	3.9	5.8	19.1	0.7	1.8	2.4	9.2	4.3	3.1	3.1
1929	7.4	4.8	19.2	1.2	1.5	2.3	10.2	5.3	2.7	2.9
1930	1.4	6.3	18.4	1.4	1.1	3.6	13.7	7.9	2.2	3.5
1931	1.1	3.8	24.9	1.8	1.1	2.9	12.8	8.6	2.3	2.9
1932	0.7	3.5	19.1	3.4	0.9	3.6	12.1	9.5	3.3	3.5
1933	0.4	2.1	20.8	4.3	0.8	4.5	12.1	9.0	3.0	3.5
1934	0.1	0.5	15.5	4.5	1.1	3.3	14.6	14.9	5.5	2.6
1935	0.1	0.3	15.9	3.4	0.5	3.1	18.7	10.4	5.7	2.0
1936	0.3	0.1	14.6	3.8	0.4	3.4	15.6	13.2	5.0	2.7
1937	0.1	0.8	14.9	4.4	0.5	3.1	16.0	13.2	3.6	2.6
1938	0.1	2.8	11.3	2.5	0.5	3.1	18.8	15.4	3.2	1.6

Tablodan da anlaşıldığı gibi 1930'dan itibaren hızlanan sanayileşme ve yerli malı kullanma politikasına paralel olarak ülke içinde üretimi yapılabilen ürünlerin ithalinde önemli bir

30) Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde... s. 112.

31) Ticaret Vekaleti, Konjonktür, Şubat 1940, seri A.N. 2. s. 47; Daha farklı verilerle elde edilen bir tablo için bak. Tezel, A.g.e.,s.109.

düşüş görüldü. Mesela bu rakam hububatta, 1929'da 7,4 ten, 1938'de 0.1'e şeker ve mamullerinin ithalatı da 5,8 den 2,8 e düştü. Buna karşılık demir çelik ithalatı 1928'deki 9,2'den 1938'de 18,8'e; makina ithalatı da 4,3'ten, 15,4 e çıktı. Genel olarak ifade etmek gerekirse Türkiye'nin gıda maddeleri, kumaşlar ve diğer tüketim mallarının toplam cari ithalat değeri içindeki payı 1930'daki % 40 dan 1939'de % 22 ye düştü. Aynı dönemde ara malların toplam cari ithalat değeri içindeki payı, 1930'da % 33 lük orandan 1938'de % 40 a; makina ve motorlu araçların payı da % 10 dan, % 23'e yükseldi.

İthalat sistemindeki değişiklik bununla kalmadı. Türkiye'de üretimi yapılabilen bazı ürünler için kontenjan sistemi getirildi, Ancak kontenjan sistemi mal sağlama bakımından yeterince esnek olmadığından hükümet B.B.Y.S.P döneminden itibaren dış ticarete ikili takas usulüne (kiliring) baş vurdu. Başta o dönemde milli bir ekonomik politika uygulayan ve Türkiye ile iyi siyasi ilişkileri bulunan Almanya ⁽³²⁾ olmak üzere çeşitli ülkelerle ikili anlaşmalar yaptı.

O dönemde böyle bir politikanın benimsenmesi hem liberaller ve hem de sosyalistler tarafından ekonomik sistem ve rejim açısından çeşitli eleştirilere tabii tutuldu. Ancak bazı sakıncalarına rağmen uygulanan bu politika sayesinde 1930-1939 yılları arasında Türkiye ödemeler dengesinde olumlu bir bilanço ortaya koydu. 1923-1929 döneminde sürekli ithalatın leyhine kapanan dış ticaret, 1930-1938 döneminde, 1938 yılı hariç tutulursa sürekli ihracatın leyhine kapandı ⁽³³⁾.

1930 sonrası ve B.B.Y.S.P döneminde tarım sektörünün desteklenmesi asgariye indirildi. I.B.Y.S.P'inde da fazla desteklenen bir sektör olmadı. Buna rağmen 1930-1939 yılları arasında tarım sahasında önemli sayılabilecek bir artış sağlandı. Devlet tarım sahasında teknik ve örgütlendirici tedbirler aldı. İmkânları ölçüsünde finansman açısından da destekledi ⁽³⁴⁾. Zirai araç ithalatı kolaylaştırıldı. 1927'de 210,794 olan pulluk sayısı 1936'da 410, 365'e ⁽³⁵⁾, 64 olan traktör sayısı 1939 da 1039 a çıkarıldı. Tarım kredileri de 1923 teki 8 milyon liradan 1938 de 41 milyon liraya yükseltildi. Buna karşılık tarımda kooperatifçilik yavaş gelişti. 1937

32) 1925-1933 döneminde Almanya'nın toplam ithalatımızdaki payı %17,5, ihracatımızdaki payı da % 13.2 idi. Kiliring sisteminin uygulanmaya başlandığı 1934'ten sonra bu rakamlar ithalatta % 44,9'a, ihracatımız da % 43,3'e yükseldi. Bak. Ticaret vekaleti Konjonktür, seri A. N. 4 Nisan 1940, s. 17; İstatistik Yıllığı 1940-1941, s. 360-362.

33) Derin, A.g.e., s. 111.

34) Başvekil Celâl Bayar'ın Hükümet Programı, 8.11.1937.

35) Demir pulluk konusuna ait 1939 rakamlarını istatistiklerde tepsip edemedik. 1940'ta demir pulluk miktarı 460 bin dir.

yılında yalnız toplam 131.361 üyeli 620 Tarım Kredi Kooperatifi bulunuyordu (36).

C.H.P'nin 1935 de kabul edilen programında "Her Türk çiftçisini yeterli toprak sahibi yapmak, partimizin ana gayelerinden biridir. Topraksız çiftçiye toprak, dağıtmak için mustakil istimlak kanunları çıkarmak zoruridir" (37) denmesine; toprak reformuna yasal yolu açmak için Anayasa'da yapılması gereken değişikliğin Şubat 1937 de gündeme getirilmesine rağmen toprak reformu yapılamadı (38). Buna rağmen 1930'da tahıl ve un ithalatının yasaklanmasıyla 1938 yılındaki tahıl ürünleri 5,3 milyon tondan 8,4 milyon ton'a; endüstri bitkileri alanında elde edilen ürün ise 351.000 ton'dan, 704.000 ton'a çıkarıldı (39). Böylece tarım üretimi bir taraftan Türk ekonomisinin en önemli döviz kaynağı olurken (40) diğer taraftan yeni kurulan endüstri kollarının hammadde ihtiyacının iç piyasadan karşılanmasını sağladı. Ancak tarım sektöründe elde edilen bu başarının önemli bir kısmının devlet desteğinden ziyade ekilebilir tarım sahasının 1930 daki % 4.86 den, 1939'da % 12.25 çıkarılmış olmasına ait olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Türkiye'de 1929 Dünya buhranının tesirlerini ilk hissettirdiği alan olarak görülen para politikası ise 1930 öncesinde olduğu gibi 1930-38 döneminde de sağlam para esasları dahilinde yürütüldü (41). Çünkü Hükümet Türk parasının istikrarını sağlama konusunu Türkiye'nin kalkınma hamlesi için bir zaruret olarak görüyordu (42). Krediyi düzenlemek ve para değerinin istikrarını korumak için 9.9.1931'de Merkez Bankası açıldı. Banka kendisine devredilen 158,7 milyon TL tutarındaki kağıt parayı Hükümet'in bütçe açıklarından ve paranın değerini düşürmekten kaçınma politikasına paralel olarak 1938'e kadar çok zaruri olmadıkça arttırmadı. Merkez bankasının kuruluşundan itibaren 1938'e kadar geçen süre içinde tedavüldeki banknot miktarı ile TL'nin bazı yabancı paralarla 1 Türk altını karşısındaki durumu aşağıdaki tabloda olduğu gibidir (43).

36) İstatistik Yıllığı, 1938-1939, s. 235.

37) C.H.P. 4. Büyük kongre zabıtları, Ankara 1935, s. 81.

38) Steinhau, A.g.e., s. 145; İnönü ve Arkadaşları tarafından anayasa değişikliği hakkında verdikleri önerge için bak. TBMMZC devre 5. C.16, s. 83'e ek. Bu konuda Bayar Hükümeti'nin görüşleri için bak Haz. Dağlı Nuran, A Türk Belma, Hükümet Programları 1920-1960, C.1 Ankara, 1988, s.57.

39) İstatistik Yıllığı, 1938-1939, s. 160.

40) 1930-1939 döneminde ihraç edebildiğimiz belli başlı tarım ürünlerimiz ve bunların toplam ihracatımızdaki payı için bak. Ticaret Vekaleti, Konjunktur, seri A N. 2, Şubat 1940, s.40.

41) 1924'den itibaren 1938'e kadar düzenlenen bütün yerli mali haftalarında sağlam para politikasının önemi halka anlatıldı.

42) Başbakan Celâl Bayar'ın 3.11.1937 de TBMM deki konuşması, T.B.M.M.Z.C, devre 5, C.20, celse 2, İçtima 3.

43) İstatistik Yıllığı 1940-1941, s. 443-45.

Tablo VI. 1931 - 1938 Yılları Arasında TL'nin Bazı DEğerler Karşısındaki vaziyeti ve Tedavüldeki Banknot Miktarı

Yıllar	1 İngiliz Sterlini TL/Krş	1 ABD Doları TL/Krş	20 Fransız Frangı TL/Krş	1 Türk Altını TL/Krş	2 Mecidiye TL/Krş (44)	Toplam Banknot (Milyon TL)
1931	9.68 07	2.11 94	16.8 27	9.19	5.7 3	159
1932	7.55 92	2.11 93	17.0 66	9.29	4.1 5	164
1933	7.02	1.71 42	16.9 66	9.27	3.4 8	161
1934	6.36	1.33 37	16.8 82	9.25	3.7 2	165
1935	6.16	1.25 37	16.8 38	9.40	4.9 9	170
1936	6.24	1.25 41	15.4 12	9.72	3.7 9	179
1937	6.24	1.26	13.46	10.53	3.8 1	169
1938	6.16	1.26	8.2 67	11.12	4.08	194

Tablodan da anlaşılacağı üzere tedavülde bulunan banknot miktarı 159 milyondan uygulanan sıkı para politikası sonucunda ancak 194 milyon TL'ye çıkabilmiştir. Aynı dönemde TL'nin yabancı paralar karşısındaki değer kaybı durmuş ve 1932-1938 döneminde sürekli değer kazanmıştır.

1930 sonrası uygulanan politikada halkın refah seviyesini arttırmak için de çeşitli önlemler alındı. Çünkü 1929'dan itibaren 1933'e kadar devam eden buhran yıllarında bir taraftan kişi başına düşen millî gelir azalmış diğer taraftan bazı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatı artmıştı. Fiyatların artışında buhran yıllarında hükümetin vergilerde yapmış olduğu düzenlemelerin de rolü vardı ⁽⁴⁵⁾. Bundan dolayı hükümet 1929 buhranının tesirini kaybetmesinden sonra geniş ölçüde vergilerde indirim gitti ⁽⁴⁶⁾. Bunlardan bazıları şu şekilde özetlenebilir ⁽⁴⁷⁾. 1936 ve 1938'de kabul edilen kanunlarla koyun, kıl keçisi, tiftük, deve, manda ve sığır vergileri indirildi. At ve katır gibi bazı hayvanlardan alınan vergiler ise tümüyle kaldırıldı. Ortalama % 53'e ulaşan bu indirim sayesinde köylünün vergi mükellefiyetinde önemli hafifleme sağlandı. Gündeliği 80 krş'nın altında olan işçi yevmiyeleri vergiden muaf tutuldu ⁽⁴⁸⁾. Temel ihtiyaç maddelerinden benzin ve gazyağının tüketim vergisinde % 50; daha ziyade dar gelirli ailelerin giyecek ihtiyacını karşılayan kaput bezi, kaba yünlü erkek kumaşları v.b. de % 72.5 nisbe-

44) Bir mecidiye 19.2565 gram halis gümüş ihtiva eder.

45) Başbakan Celal Bayar'ın 29.6.1938'de TBMM'de yaptığı konuşma T.B.M.M.Z.C devre 5, C.26 celse 2 içtima 3.

46) "Millî Finans Muvazeneli Bütçe" Times (Londra) gazetesinden nakleden, İktisat Vekaleti Türkofisi Aylık Bülteni, S. 15, Ağustos 1938.

47) Özgürel Hamdi, "Cumhuriyet Maliyesine Bir Bakış", Cumhuriyetin 16. yılı, s. 27-28.

48) 1938'de işçi yevmiyeleri çeşitli meslek gruplarında ortalama 45 ile 125 krş arasında değişiyordu.

tinde indirim yapıldı.

Hayatın ucuzlatılması yolundaki bir diğer girişim ise belli başlı ihtiyaç maddeleri başta olmak üzere maliyetlerin düşürülmesiydi ⁽⁴⁹⁾. Maddelerin fiyatlarını maliyetlerinin altına indirmek söz konusu olamaz. Ama üretimin artırılması ve aşırı kâr hadlerinin kontrol altına alınmasıyla fiyatların makul bir seviyede tutulması mümkündür. Nitekim 1930-1938 tarihleri arasında bazı sanayi kuruluşlarının kurulması ve ekilebilir tarım sahasının genişletilmesiyle artan ürün miktarına bağlı olarak hayat pahalılığı az da olsa kontrol altına alındı. Hatta az miktarda olmasına rağmen iç piyasada üretimine başlanan bazı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatı düşürüldü. Bu düşüş toz şekerde 1931'deki 35.46 krş dan 1938 'de 26 krş; ⁽⁵⁰⁾ yerli sabun- da 1930'daki 40.24 krş'dan 1938'de 28.23 krş'a, pamuk ipliği paketindeyse 1929 daki 555,50 krş'dan, 1938 de 321,46 krş. şeklinde gerçekleşti ⁽⁵¹⁾.

Memleketimizde hayat pahalılığının bir diğer sebebi de milli ekonomi ve milli koruma bakımından alınan tedbirlerdi ⁽⁵²⁾. Bu tedbirlerin de bir kısmından buhranın tesirini kaybetmesi ve sanayileşme yolunda bazı ciddi adımların atılmasından sonra hayatın ucuzlatılması gayesiyle vaz geçildi. Ticari hayatı zorlaştıran, fiyatların artmasına ve ithal mallarının yerli mallarına karşı rekabetini önleyen kontenjan sistemi kaldırıldı ⁽⁵³⁾. Bu yolla birçok maddenin gümrüğü ödendikten sonra yurda sokulmasına kolaylık sağlandı. Böylece rekabetsizlikten dolayı bazı malların artan fiyatlarına karşı önlem alınmış oldu.

Öte yandan fiyatları arttırarak aşırı kâr elde etmek isteyenlere karşı Hükümet Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti aracılığıyla ciddi bir mücadele başlattı. Piyasada ihtikârcıları ⁽⁵⁴⁾ ciddi bir takibe aldı. Bu tür davranışlarda bulunanlar cezalandırıldı.

49) Sarıdal Vehbi, "Hayatın Ucuzlatılması Yolunda", İTSOM, N. 3, Mart 1935; Tokin İsmail Hüsrev, "Türkiye'de Hayat Pahalılığı Meselesi", Varlık, C.10 S. 146, 1 Ağustos 1939.

50) Şeker istihaki ve gümrük resimleri hakkındaki konunun görüşülmesi sırasında 12.6.1935 de Celâl Bayar'ın yaptığı konuşma, T.B.M.M.Z.C, devre 5, C.4. celse 1, içtima 1.

51) İstatistik Yıllığı 1940-1941 s. 124-126.

52) Celâl Bayar'ın 28.5.1937 de T.B.M.M.deki konuşması, T.B.M.M.Z.C,devre 5 C.18, celse 1, içtima 87; İktisat Vekaleti Türkofisi Aylık Bülteni, S.1, Haziran 1937.

53) Celal Bayar'ın 26.5.1937 TBMM'deki konuşması T.B.M.M.Z.C, devre 5, C.18, celse 2, içtima 65; Celal Bayar'ın 8. Ekonomi ve Arttırma Haftasını açış konuşması, Cumhuriyet, Ulus, Kurun, 13.2.1937; İktisat Vekaleti Türkofisi Aylık Bülteni, s.7, Birinci kânun 1937; Çığır, C.4 S. 46 İkinci kânun 1937. Şahin Giray Özel, Celâl Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1921-1938); Ankara 1955, s. 213-220.

54) Piyasadan ihtiyaç maddelerini çekerek sunf bir yokluk meydana getirdikten sonra, ihtiyaç maddelerini el altından fahiş fiyatla satarak aşırı kâr elde etmek.

Müsbet yöndeki muhtelif girişimlere rağmen fert başına düşen milli gelir ⁽⁵⁵⁾ buhrandan önceki 1927-8 yıllarına ait 117 TL'nin altında kaldı. Ancak 1929 dan itibaren buhran yıllarında süratle düşen millî gelir seviyesi 1933'te durduruldu; Ve yine bu tarihte artışa geçirildi. Buna göre fert başına düşen milli gelir seviyesi 1933-1934 yıllarındaki 73 TL'den 1935-1936 yıllarında 82 TL'ye çıkarıldı ⁽⁵⁶⁾.

1930'dan itibaren uygulanan ve Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından da büyük bir hararetle desteklenen milli ekonomi (devletçilik) politikasının ifade edilen başarılarının yanında hiç şüphesiz bazı hataları da oldu. Örneğin Bazı fabrikaların kuruluş yeri isabetli bir sūrette seçilememiş olduğu gibi ⁽⁵⁷⁾ kabul edilen sanayileşme stratejisinin önemli miktarda ithal ikamesine yönelik olması itibarıyla zamanla sakıncaları ortaya çıktı. Öte yandan hükümetin hayatı ucuzlatma yolunda bazı gayretler sarfetmesine rağmen, koruyucu politikasının bir sonucu olarak ithal mallarının iç piyasada rekabet edici unsurunu ortadan kaldırmış olması dolayısıyla eleştirildi. Özel sektörün bağlı tutulduğu bir takım kısıtlamalar da tam olarak amacına ulaşmadı. Aksine bazı kuruluşların faaliyetlerini engeleldi ⁽⁵⁸⁾.

Bununla birlikte uygulanan devletçilik politikasının en önemli konusunu oluşturan sanayileşmenin o zamanın şartları altında devletin kontrolunda yürütülmesinden başka yol kalmamıştı. Bundan dolayıdır ki doktrin olarak devletçi uygulamayı benimsememiş olan liberaller bile Celâl Bayar örneğinde olduğu gibi konuyu günün şartları içinde inceledikleri zaman sanayileşme işini devletin üstlenmesinden başka bir yol bulamamışlardı.

55) Türkiye'de millî gelir üzerindeki ilk ciddi tetkik 1935 de yapıldı. Bak. Celâl Bayar'ın 28.5. 1937'de T.B.M.M. deki konuşması T.B.M.M.Z.C devre 5, C.18, celse 1, içtima 67; T.C. Ekonomi Bakanlığı Tonjoktur Servisi, Türkiye Milli Geliri, Ankara 1937.

56) Bayar aynı konuşma; ayrıca bak "Celâl Bayar'ın Nutku, İktisat Vekâleti Türkofisi Aylık Bülteni, S. 1, Haziran 1937.

57) Bu konuda Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin önerdiği çözüm yolu için bak, Cemiyet'in faaliyetleri bölümü "Sanayi Kongresi" kısmı.

58) Sarç Ömer Celâl, Atatürk Döneminde Türkiye'nin Ekonomisi", Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk, İstanbul 1983, s. 377.

SONUÇ

Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra Türkiye'nin iktisadi alanda da zafere ulaşması gerekiyordu. Ancak siyasi alanda olduğu gibi iktisadi faaliyetlerin canlandırılması için halk arasında sağlıklı bir fikir birikiminin oluşturulması lazımdı. Aslında bu ihtiyacın kökeni eskiye dayanmakla birlikte bizde bilhassa II. Meşrutiyet'ten sonra fazlasıyla kendisini hissettirdi. Bundan dolayı Türk Yurdu, İktisadiyat Mecmuası v.b dergiler ve "İstihlak-i Umumiyyeyi Tesnik ve Menafi-i Milliyyeyi İktisadiyyeyi Müdafaa Cemiyeti" gibi müesseseler le Ziya Gökalp, Tekin Alp Yusuf Akcura, Kara Kemal, Hüseyit Cahit (Yalçın) gibi yazarlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "Millî İktisat" millî burjuva", "Yerli Malı" v.b fikirlerini sistematik bir şekilde yerleştirmeye çalıştılar. Ancak 1910 'dan 1922 ye kadar aralıksız devam eden savaşların yıkıcı unsurları böyle bir fikrin, ideolojisini yapma fırsatını ortadan kaldırdı.

Cumhuriyet'in ilamından sonra Türk toplumu sosyo-ekonomik ve psikolojik sahada olduğu gibi iktisadi sahada da büyük bir çöküntü içindeydi. Böyle bir durumda bir dizi seri inkılâbın yapılması ve Lozan'da tamamen halledilemeyen Musul, borçlar ve boğazlar meselesinin, mevcudiyeti yanında, bazı kapitüler ayrıcalıkların 1929'a kadar devam etmesi dolayısıyla Türk ekonomisine yön verecek iktisadi düşüncelerin üretilmesi fikri önemli ölçüde 1929 dan sonrasına kaldı.

1929 dan sonra ise "Dünya İktisadi buhranın'da vermiş olduğu itici güçle iktisat sahasında, millî ideolojiyi yerleştirmek maksadıyla devlet desteğindeki ilk milli teşkilat olan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyet'i kuruldu.

Tamamen özel bir kuruluş olarak hareket eden bu cemiyetin adı dil inkılâbını müteakip, 1935 yılında Fahri Başkanı Atatürk tarafından "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu" olarak değiştirildi. Bu cemiyet, kuruluşundan sonraki birkaç ay içinde yurt çapında 300'ü aşkın şûbe kurabilecek kadar büyük bir dinamizme sahip oldu. Nitekim bu dinamizmle 1930'lu yıllarda hükümetin icraatları doğrultusunda, ülkedeki tüketim yapısının biçimlenmesinde yerli malı kullanımının arttırılmasıyla, finansal kalkınmanın gerektirdiği fonların oluşturulmasında tasarruf telkinleriyle, yurt içinde ve yurt dışında ürünlerimizin tanıtılmasında düzenlediği sergileri ile, sanayileşme ve zirai kalkınmada gerekli politikanın tespit edilmesinde düzenlediği kongreleriyle önemli görevler icra etti, Nitekim gerek hükümet ve gerekse sanayici, ziraatçı ve tüccarlar cemiyetin bu tür etkinliklerinden son derece memnun kaldılar. Mesela Cemiyetin Nisan

1930'da düzenlediği Sanayi Kongresinden Hükümet, Haziran 1930'da meclise sunduğu ekonomik programının hazırlanmasında önemli miktarda faydalandı. Aynı şekilde 20.12.1931 de Vehbi Seridal ⁽¹⁾ tarafından Atatürk'e sunulan "Cihan İktisadî Buhranı-Bu vaziyet içinde Türkiye'nin hali nedir" ⁽²⁾ adındaki raporun hazırlanmasına da Cemiyetin düzenlediği kongrelerin tespit ettiği kararlar kaynaklık etti .

Cemiyet daha çok sosyalist bir kalkınma modelini benimsiyen (Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tokin) ⁽³⁾ gibi bir kadroya sahipti. Ancak bu kadronun ülke kalkınması için önerdiği ekonomik kalkınma modeli genel olarak millî duyguların ağırlıkta olduğu, liberal ama sosyal piyasa ekonomisine dayalı karma bir ekonomik modeldir. Cemiyetin çeşitli etkinliklerinden izahını yaptığı fakat ismini koymadığı bu model aslında cemiyetin fahri başkanı Atatürk ve cemiyetin kuruluşunda önemli pay sahibi olan Başbakan İsmet İnönü tarafından savunulan "Devletçilik" ten başka bir şey değildi. Bununla birlikte bazı gruplar cemiyeti oluşturan kadrodan, bazı gruplarda hükümetin takip ettiği politikayı desteklediğinden dolayı cemiyetin savunduğu fikirlerin ardından gizil maksatlar aradılar. Cemiyetin kadrosuna tepki gösterenlerin şöyle bir endişeleri vardı "... Öyle ya? Fabrikalar kurulacak âlâ! Fabrikalar kurulunca ameleler olacak. Ameleler olunca da gelsin komunizm..." ⁽⁴⁾. Ancak bu endişe son derece yersizdi. Çünkü o dönemde Türkiye'nin tartışmasız tek lideri durumunda bulunan ve aynı zamanda Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin de fahri başkanı olan Atatürk, çok açık ve net bir şekilde Türkiye'de komünizm'e yer olmadığını şu şekilde izah ediyordu " Komünizm toplumsal bir meseledir, Memleketimizin hali, memleketimizin toplumsal şartları, dinî ve millî ananelerimizin kuvveti, Rusya'daki komünizmin bizce tatbikine müsait olmadığı kanaatını doğrular bir mahiyettedir " ⁽⁵⁾, "Biz ne Bolşevikiz ne de Komünist; ne biri ne diğer o-lamayız çünkü biz miliyetperver ve dinimize hürmetkânız " ⁽⁶⁾.

Endişenin diğer bir boyutu ise Cemiyetin savunduğu "devletçilik" politikasına yönelikti. Devletçiliğe yöneltlen eleştirilerin politik boyutu Cumhuriyetçi Serbest Fırka tarafından geliştirildi. Bu politikanın uygulamadaki tepkileri Cemiyetin savunduğu "Yerli Malı ve Tasar-

1) Saridal, İTSOM genel kâtibidir.

2) Tural M. Akif, Atatürk Devrinde İktisadî Yapılaşma ve Celâl Bayar, Ankara 1987, s.106-107.

3) Bu gruba mensup olanlar 1933 de cemiyetin tecrübesinden faydalanarak "Kadro" dergisini çıkardılar. Bu itibarla "Kadro" dergisinin doğuş yeri de aslında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'dir.

4) Aydemir Şevket Süreyya, Suyu Arayan Adam, İstanbul 1974, s. 489-490.

5) Hazırlayan: Kocatürk Utkan , Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara 1984, s. 187.

6) Kocatürk,A.g.e., aynı yer

ruf" telkinlerine karşı geliştirildi. Çünkü cemiyet yerli malını savunurken, ısrarla Türkiye'de üretilen ürünlerin ithalına karşı çıkıyordu. Öte yandan hükümetin 1939 gümrük tarifeleri dahil olmak üzere kambiyyonun kontrolü ve ihracatın kısıtlanmasıyla ilgili bütün yasal düzenlemeleri destekliyordu. Hatta ilke olarak karşı olmasına rağmen zaman zaman propagandalarında bir miktar dozajı kaçırarak ithal mallarının boykotuna varacak açıklamalarda bulunuyordu.

Gümrüklerin yükseltilmesi, kambiyyonunun devletçe denetlenmesi, ithal mallarının yerine yerli malların tercihi ve israfın men edilmesi, tüccar zihniyetli liberal ekonomi yanlılarının hoşuna gitmiyordu. Hele Hükümet'in 1931 de başlattığı ithalata kota uygulaması ve 1932 den itibaren benimsenen dış ticarete takas usulü, (malımızı alan ülkelerin mallarını alma) tepkinin bir miktar daha artmasına sebep oldu. Bundan dolayı bazı gruplar yerli mallarımızın aleyhinde propagandayı başlattılar (7). Bu politika bir süre sonra yerli mallarına ithal damgası vurulması şekline dönüştü (8). Cemiyetin istekleri doğrultusunda Hükümetin aldığı kanunî tedbirler ise zaman zaman ters sonuçlar vadi. Behçet Kemal Çağlar'ın ifade ettiği gibi, bu kez ithal mallarına duyulan hayranlık Avrupa'ya giden tanıdıklardan, dönüşlerinde kendilerine bir şapka, bir kaç metre kumaş ismarlama şeklini aldı (9).

Herşeye rağmen 1929'dan 1938'e kadar olan dönem içerisinde Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin önderliğinde Türkiye ekonomik sahada maddi ve manevi bir dönüm noktası oluşturmayı başardı. Çünkü 1929'dan önce memlekette tasarruf ve yerli malı şuuru yerleşmemiş olduğu gibi bu tür propagandalar garip bir hevesin uzantısı olarak görülüyordu. Ama cemiyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra tasarruf ve yerli malı politikası, halk arasında önemli ölçüde benimsendi. Buna paralel olarak ülkede ekonomik istikrarın sağlanması yolunda şuurlu bir gelişme görüldü. Yatırım miktarı arttı. Sanayide büyüme hızı 1923-29 döneminde ortalama % 8,5 ten 1930-32 döneminde % 14,8'e, 1933- 39 döneminde % 10,2 ye yükseldi. Millî gelirden yatırıma ayrılan pay 1923-1929 döneminde % 9,1 den, 1930-32 döneminde % 9,7 ye ve 1933-39 döneminde % 10,7 ye ulaştı. Buna karşılık millî gelirden ithalata ayrılan pay 1923-29 dönemindeki % 14,5 den 1933-39 döneminde % 6,6 ya düştü (10). Böylece bilhassa sanayileşmiş liberalist dünya devletleri, tarihlerinin en ağır ekonomik bu-

7) Bazı örnek olaylar için bak, Yunus Nadi "İhraç Mallarımızın Kontrolü" Cumhuriyet, 15.10.1937; Kurun, 1.8.1935.

8) Kurun, 1.12.1935.

9) Ulus, 14.12.1936.

10) Geniş bilgi için bak. Bulutay T., Tezel Y.S, Yıldırım, N. A.g.e., Tablo 8. 2.C, 8.3.A,9.3, ve 9.5.

nalımlarından birini yaşarlarken cemiyetinde müsbet propagandaları sonucunda Türkiye sanayileşme ve büyüme politikasını devam ettirmeyi başardı. Uygulanan politika ve yapılan telkinlerin sonucunda yerli malına karşı duyulan talep o derece arttı ki, bunu karşılayabilmek için bir taraftan mevcut fabrikaların kapasiteleri arttırıldı; diğer taraftan tasarruf politikasının sonucunda temin edilen sermayenin de katkısıyla o zamana kadar Türkiye'de üretimi yapılamayan malların üretilmesi için yeni bir sanayileşme hamlesi başlatıldı (11).

Cemiyet gelecek için de yeni hedefler tespit etti. Bu hedeflerin belli balıları şunlardı:

- 1- Gittikçe genişlemekte ve yayılmakta olan milli ziraat ve sanayiimizin mahsulat ve mamulatına karşı halkın ilgisini arttırmak,
- 2- Milli bir tüketim politikası oluşturmak ve onu yeni hedeflere doğru kanalize etmek.
- 3- rectici ve tüketici arasında irtibat kurmak.
- 4- Tüketicinin istek ve arzularını üreticilere iletmek, üreticilerin mallarını geniş halk kitlelerine tanıtmaq ve böylelikle i pazarlarımızın genişlemesine yardımcı olmak (12).

Ancak 1934' ten sonra 1929 Dünya ekonomik bunalımının etkisini kaybetmesi ve tasarruf ve yerli malı konusunun da halk arasında genel olarak benimsenmesinden sonra cemiyetn faaliyet sahasını değıtirmesi konusundaki talepler arttı. Bunun yanısıra 2. Dünya savaşı ari-fesinin gerginliği, Boğazlar, Hatay v.b. gibi meselelerinin arda arda gelmesi, başta Hükümet olmak üzere cemiyeti destekleyen bazı kamu kuruluşlarının cemiyete sağladıkları desteğin zamanla azalmasına sebep oldu. Hele 10.11.1938 de fahri başkanı Atatürk'ün ebediyete intikal etmesi, cemiyeti bir lde ksz bıraktı. Bunun sonucunda cemiyet 1939'daki 5. büyük kurultayının ardından 12.6.1939 da adını "Milli Ekonomi ve Arttırma Kurumu" olarak değiştirdi (13).

Milli Ekonomi ve Arttırma Kurumu 18.1.1955 'de, 1929'daki kuruluşunun amaç ve hedeflerini muhafaza etmek kaydıyla 17.7.1939 da Ankara'da kurulmuş olan "Türk iktisat Ce-

11) Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Genel sekreteri Rahmi Köken'in "Cumhuriyet'in 14. Yıl Dönümü Münasebetiyle Radyoda Yaptığı Konuşma" Ulusal Ekonomi ve Arttırma, N. 12, Birinci kânun 1937.

12) "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu Kongresi", İktisat ve Tasarruf N. 6. Haziran 1935; Ulus 25.4.1935 Köken, adı geçen radyo konuşması.

13) Serin Nejdet-ađlar Mevlüt, " Türkiye Ekonomi Kurumu 50 Yaında", Milliyet, 12.12. 1979; Aysan A.g.e., s. 67.

miyeti ⁽¹⁴⁾ ile birleşti. Bu birleşmeden bugün de faaliyetini devam ettiren "Türkiye Ekonomi Kurumu" meydana geldi. Türkiye Ekonomi Kurumu, meydana geldiği günden, günümüze kadar bir bilimsel kuruluş olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

14) Aslında bu cemiyet 9.2.1931 de İstanbul'da kurulan " Türk İktisatçılar Cemiyeti"nin bir devamı niteliğindedir. Türk İktisatçılar Cemiyeti'nin kurucuları arasında İktisatçı Dr. Nizamettin Ali (Sav), İktisatçı Muhsin Ethem (Ete), Yüksek Ticaret Okulu Öğretmeni Prof. Rüştü Bey, Prof. Münir Bey, İstanbul Bölgesi Ticaret Müdürü Naim Bey, Asim Süreyya, Sami Nuri, Mithat Karagül gibi isimler yer almaktadır. Bak " Türk İktisatçılar Cemiyeti " Cumhuriyet 9.-10.2.1931. Ancak bu cemiyetin kurulması ve faaliyetlerinde önemli rolü olan İktisatçı Muhsin Ethem (Ete)'nin Ankara'ya tayin olmasından sonra İstanbul'daki cemiyet etkinliğini önemli ölçüde kaybetti. Bu sebeple Türk İktisatçılar Cemiyeti'ne yakın bir amaçla 7.7.1939'da Ankara'da " Türk İktisat Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyetin gayesi nizamnamesinin 2. maddesine göre şöyle izah edilmektedir: " İktisat ilmi ve bununla alakalı mevzular ve meseller hakkında azalar arasında fikir teatisini ve İktisat ilminin Türkiye'de terakkisini temindir. Cemiyet ilmi müzakereler ve konferanslar tertip eder. Mecmua ve risaleler neşreder. İlmî eserlerin neşrine tavasut (aracılık) eder" Bu maddeden de anlaşıldığı üzere cemiyet tamamen ilmî bir gaye ile kurulmuştur. Bu sebeple nizamnamenin 4. maddesinde cemiyete üye olmak için:

- a) İktisadî ilimlerden birini tedris etmek veya tedris etmiş olmak,
- b) İktisadî eserleri telif ve tercüme etmek,
- c) Yüksek İktisat tahsili yapmış olmak,
- d) Devlet teşkilatında veya özel teşekküllerde İktisadî konularla ilgili bir vazife yapmış ya da yapıyor olmak" şartları aranmaktadır.

KAYNAKLAR (1)

A-RESMÎ YAYINLAR

1938-1939 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümen Mazbatası,
T.B.M.M. Mat. Ankara 1938-1939.

Düstur, Devre 3. 1924-1938 arası

Ticaret Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve 50 Yıl, Ankara 1973.

T.B.M.M. Encümen Rüznamesi 1930-1939.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi 3,4 ve 5.dönem

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin
50 Yılı, 1973.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Fiat İstatistikleri, (1933,1943), Ankara 1944.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı (1930-1931), C.4, Neş. N.14.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı (1931-1932), C.5, Neş. N.21.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı (1935-1936), C.8, Neş. N.88.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı (1937-1938), C.10

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı (1938-1939), C.11

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı (1941-1942), C.12 Yay.N.194.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Mali İstatistikler (1926-1940), Neş. N. 183.
İstanbul 1942.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Sanayi İstatistikleri, (1932-1939), Neş. N. 156
Ankara 1941.

T.C.Devlet Yıllığı , (1928-1929) Matbuat Umum Müdürlüğü Yay. İstanbul, 1929.

T.C. Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi, Türkiye Milli Geliri, Ankara 1937.

T.C.İstatistik Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Tarım, Ankara 1942.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 50 Yılda Türk Sanayii, Ankara 1973.

T.C.İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı (1932-1933) S. 18, İzmir 1934.

T.C. Sicilli Kavanin C.5-21, 1929-1940

1) Alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

B. SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

	Taranan Yıllar
Akşam	1929-1938
Babalık	1929-1938 (2)
Cumhuriyet	1929-1939
Hakimiyeti Milliye	1929-1939 (3)
Milliyet	1929-1935
Tan	1935-1939
Vakit.....	1929-1939 (4)

2- Dergi ve Mecnualar

	Taranan Yıllar
Ayın Tarihi	1929-1940
Çığır	1933-1938
Çukurovada Memleket	1929-1932
Halk	1929-1931
İctihad	1930-1931
İktisadî Yürüyüş	1939-1940
İktisadiyat Mecmuası	1916-1917
İktisat ve Tasarruf (Ulusal Ekonomi ve Arttırma)	1931-1939
İlk Öğretim.....	1938-1940
Kadro.....	1932-1934
Karınca.....	1934-1939

2) Bazı sayıları koleksiyonlarda eksik olduğundan görülmemiştir.

3) Hakimiyeti Milliye 1934'ten sonra "Ulus" olarak yayınına devam etmiştir. Bu yıllar arasında bir kaç sayısı da "Kızılay" olarak çıkmıştır.

4) Vakit Gazetesi 1934'ten sonra "Kurun" olarak yayın hayatını sürdürmüştür.

Kaynak.....	1933-1936
Kooperatif.....	1930-1939
Mühit.....	1929-1932
Mülkiye.....	1931-1935
Sosyal Bilgiler	1936-1939
T.B.M.M. Kavanin Mecmuası.....	1929-1940
T.B.M.M. Tutanak Dergisi.....	T.B.M.M.'nin 3, 4 ve 5. dönemi
T.C. İktisat Vekaleti Türkofisi Aylık Bülteni	1937-1939
T.C.İstanbul Şehremini Mecmuası, S.68	Nisan 1930
T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası.....	1929-1939
T.C. Ticaret Vekaleti Enformasyon Bülteni	1937-1939
T.C. Ticaret Vekaleti Konjonktür	1940-1941
Türk Yurdu.....	1916-1917ve 1929- 1931
Ülkü.....	1933-1940
Uyanış - Servetifünun	1929-1939
Varlık.....	1929-1940
Yeni Türk.....	1930-1939
Yücel.....	1930-1939

C KİTAPLAR

Afetinan, A., Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, İstanbul 1931.

Afetinan, A., Mustafa Kemal Atatürk'den Yazdıklarım, Ankara 1969.

Afetinan, A., Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933,
Ankara 1972.

Afetinan, A., Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936,
Ankara 1973.

Afetinan, A., Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara 1988.

- Afetinan, A., İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat- 4 Mart 1923); Ankara 1989.
- Akbank, Ak İktisat Ansiklopedisi, C.2.
- Akcura, Yusuf, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, Ankara 1974.
- Alanay, Tevfik, Türkiye'de Döviz Kontrolü ve Millî Parayı Koruma, İstanbul 1937.
- Ali Haydar Mithat, Mithat Paşa'nın Hayatı Siyasisi, İstanbul (tarihsiz).
- A.Ü.S.B.F. ve Türkiye Ekonomi Kurumu, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982.
- Aral, İsmail, Hükümet Programları, 1920-1965, İstanbul 1968.
- Anburnu, Kemal, Atatürk'ün Ekonomi Üzerindeki Düşünceleri, Ankara 1973.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Söylev ve Demeçler, Yay, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989.
- Avcıoğlu, Doğan, Türkiye'nin Düzeni, Ankara 1968
- Aysan, Mustafa, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Kırklareli 1981,
- Aydemir, Şevket Süreyya, Cihan iktisadiyatında Türkiye, Ankara 1931.
- Aydemir, Şevket Süreyya, Mektep Kooperatifçiliği ve Tasarruf Terbiyesi, Ankara 1932.
- Aydemir, Şevket Süreyya, Halk İçin İktisat Bilgisi, Ankara 1938.
- Aydemir, Şevket Süreyya, Türkiye Ekonomisi, Ankara 1940.
- Aydemir, Şevket Süreyya, İkinci Adam, C.1, İstanbul 1966.
- Aydemir, Şevket Süreyya, Suyu Arayan Adam, İstanbul 1974.
- Aydemir, Şevket Süreyya, Tek Adam C.3, İstanbul 1981.
- Aydemir, Şevket Süreyya, İnkılâp ve Kadro, İstanbul 1986.
- Başar, Ahmet Hamdi, İktisadi Devletçilik, İstanbul 1931.
- Başar, Ahmet Hamdi, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, Ankara 1981.
- Bilâ, Hikmet, C.H.P. Tarihi (1919-1979); Ankara 1979.
- Birkan, Selahattin, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul 1950.
- Boratav, Korkud, Türkiye'de Devletçilik, 1. bs. 1974; 2 bs. Ankara 1982.

- Bulutay, T - Tezel, Y.S. - Yıldırım N, Türkiye Millî Geliri (1923-1948), Ankara 1974.
- Cihan, Duru, Kemal Turan, Abdurrahman Öngeoğlu, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, 1. kitap, Ankara 1982.
- Corios. (Haz) T.C. Sicilli Kavanin, 1-34. Ciltlere Ait Umumi Fihrist, İstanbul 1955
- Cumhuriyet Halk Partisi, Büyük Kongre Zabıtları, İstanbul 1931.
- Cumhuriyet Halk Partisi, Nizamnamesi ve Programı, Ankara 1931.
- Cumhuriyet Halk Partisi, Tüzük ve Programı, Ankara 1935.
- Cumhuriyet Halk Partisi, Dördüncü Büyük Kongre Zabıtları, Ankara 1935.
- Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet'in 10. Yılı, Ankara 1933.
- Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet'in 15. Yılı, Ankara 1938.
- Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet'in 16. Yılı, İstanbul 1939.
- Derin, Haldun, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul 1940.
- Derbil, Süheyl, Devletçilik (C.H.P. Konferanslar Serisi), Ankara 1939.
- Effimianides, Yorgaki, Cihan İktisadî Buhranı Önünde Türkiye C. 1-2, İstanbul 1935-1936.
- Eldem, Vedat, Osmanlı İmparatorluğunun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik, Ankara 1970.
- Ergüven, Ekrem, (Der.), Şükrü Kaya, Sözleri ve Yazıları, (1927-1937), İstanbul 1937.
- Ete, Muhlis, Münakalat, İstanbul 1938.
- Faroz, Ahmad, İttihatçilikten Kemalizme, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul 1985.
- Fenmen, Refik, Mithat Paşa'nın İktisadi İcraatı, Ankara 1942.
- Fındıkoğlu, Z. Fahri, Türkiye'de Kooperatifçilik, İstanbul 1953.
- Goloğlu, Mahmut, Tek Parti Cumhuriyeti (1931-1938), Ankara 1974
- Graw, J.G, Turbulen, Era: A Diplomatic Record of Forty Years (1904-1945); Boston 1952.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, Türkiye'de Ziraat Buhranı, Ankara 1936.
- Herslag Z.-. An Economy in Transtion, The Hauge 1958
- Herslag Z, Turkey The Challenge of Growth, Leiden 1968.
- İ. İnönü'nün Siyasî ve İctimai Nutukları (1920-1933); Ankara Başvekalet Mat. 1933.
- İbrahim Hilmi, İktisat Bilgisi Milli İktisat Milli Tasarruf, İstanbul 1930.
- İhsan Abidin, Anadolu Ziraatı ve Yetiştirme Vaziyeti, C.2, İstanbul 1928.

- İleri, Suphi Nuri, Günün İktisadi İşleri, İstanbul 1934.
- İloğlu, Asım Süreyya, Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluş ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış, Ankara 1974.
- İnönü, İsmet, Hatıralar, İstanbul 1987.
- İssawic, The Economic History Of Turkey (1800-1914); Chicago 1980.
- İstanbul Millî Sanayi Birliği, Yerli Malı, İstanbul 1938.
- Karaosmanoglu, Yakup Kadri, Politikada 45 Yıl, İstanbul 1984.
- Karpat, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul 1967.
- Karal, Enver Ziya, Selim III'ün Hattı Humayunları, Nizami Cedit, Ankara 1974.
- Kandemir, F., Serbest Fırka; Nasıl Kuruldu-Nasıl Kapatıldı, İstanbul 1955.
- Keyder, Çağlar, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929); Ankara 1982.
- Keyder, Çağlar, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İstanbul 1990.
- Kocatürk, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara 1983.
- Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara 1984.
- Köklü, Aziz, Türkiye'de Para Meseleleri; (1915-1946) Devresinde Para Siyasetimiz ve Paramızın Kıymeti, Ankara 1947.
- Kuruç, Bilsay, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Ankara 1987.
- Kuruç, Bilsay, Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, Ankara 1988.
- Kurdakul, Necdet, Ticari Antlaşmalar ve Kapitülasyonlar, İstanbul 1981.
- Kutay Cemal, (Haz.), Celâl Bayar, C. 2-3, İstanbul 1939-1940.
- Kutay Cemal, (Haz.), Celâl Bayar, Üç Devirde Bir Adam, Fethi Okyar, İstanbul 1980.
- Kutay Cemal, (Haz.), Celâl Bayar, Üç Devirden Hakikatler, İstanbul 1982.
- Kütükoğlu, Mubahat, Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri, Ankara 1974.
- Mardin, Şerif, The Genesis of Ottoman Thought, Princeton 1962.
- Mardin, Şerif, Türkiye'de İktisadi Düşünce'nin Gelişimi (1938-1918); Ankara 1962 (teksir)
- Melzig, Herbert, İnönü Diyor ki, İstanbul 1946.
- Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara 1929.
- Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti 1930 Senesi Sanayi Kongresi Raporlar, Kararlar, Ankara 1930.

- Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Hesabını Bilenin Defteri, Ankara 1931.
- Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1931 Birinci Ziraat Kongresi Raporları C.1-2, Ankara 1932.
- Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 10. Yıl İktisat Sergisi Kılavuzu, 29. Birinciteşrin, 1933.
- Müderrişoğlu, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara 1981.
- Okyar, Osman - Nalbantoğlu, Ünal (Ed), Türkiye İktisat Tarihi Semineri; Metinler Tartışmalar, Ankara 1975.
- Osman Nuri, Mecelleyi Umuru Belediye, İstanbul 1922.
- Ökçün, Gündüz, Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir, Haberler, Belgeler, Yorumlar, Ankara 1968.
- Ökçün, Gündüz, Osmanlı Sanayii; 1913,1915 Yılları Sanayi İstatistikleri, İstanbul 1984.
- Önsoy, Rifat, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme, Ankara 1988.
- Öney, A., İktisadî ve Ticari Terimler Sözlüğü, Ankara, 1978.
- Özbek, Sait Emin, Tasarruf; Ekonomi İlimindeki Yeri, Türkiye'de Tasarruf Hareketleri, Ankara 1937.
- Öztürk, Kâzım, Atatürk'ün T.B.M.M.'deki Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları, C.2, Ankara, 1986.
- Rozaliyev, Y.N., Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri, (1923-1960); Ankara 1978.
- Rosen R.S, Turkey Labor in Developing Countries, Berkley, 1962.
- Samili Zade Adil, İktisadî İstiklâl, Memleketimizin İktisadî Hastalıkları ve Tedavi Çareleri, İstanbul 1930.
- Sarol, Mükerrrem, Bozdağ İsmet(Haz.), 100 Yaşında Celâl Bayar'a Armağan, İstanbul 1982.
- Sav, Nizamettin Ali, Siyasi İktisadî ve Türk Sanayii, İzmit 1950.
- Serin, Nejdett, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Ankara 1963.
- Sertel, Zekerya, Hatırladıklarım (1905-1950); İstanbul 1968.
- Steinhaus, K., Atatürk Devrimi Sosyolojisi, Çev. M. Akkaş, İstanbul 1973.
- Şahingiray, Özel, (Haz.), Celâl Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, (1920-1960); Ankara 1988.
- Şakır, Mithad, Millî İktisada Doğru, Ankara 1931.
- Şanda, Hüseyin Avni - Güleriyüz Halit, Türkiye'de Sanayiinin İnkişafı, İstanbul 1937.
- T.C.Ziraat bankası, Atatürk'ün Millî Ekonomi Üzerindeki Düşünceleri, Ankara 1973.

- T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Cumhuriyetin 10. Yıl Dönümü Fevkelade Nushası, İstanbul 1933.
- Tekeli, İlhan - İlkin Selim, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Ankara 1977.
- Tekeli, İlhan - İlkin Selim, Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara 1981.
- Tekeli, İlhan - İlkin Selim, Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara 1982.
- Tezel, Yahya, S. Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950); Ankara 1986.
- Thornburg, Max Weston, Turkey en Economic Appraisal, New York 1949.
- Toprak, Zafer, Türkiye'de Millî İktisat, Ankara 1982.
- Tökin, İsmail Hüsrev, Türkiye'de Köy İktisadiyeti, Ankara 1934.
- Tökin, İsmail Hüsrev, Türkiye'de Sanayii, C.1, Ankara 1946.
- Tökin, İsmail Hüsrev, Rakamlarla Türkiye C.2, Ankara 1949.
- Tör, Vedat Nedim, Yıllar Böyle Geçti, Milliyet Yay. 1976.
- Tör, Vedat Nedim, Kemalizmin Dramı, İstanbul 1983.
- Trask, R.R, The United States Response to Turkish Nationalism and Reform (1914-1939); Minneapolis 1971.
- Tunaya, Tarik Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, (1859-1952), İstanbul 1952.
- Tunaya, Tarik Zafer, Siyasal Partiler, C.3, İstanbul 1989.
- Tural M. Akif, Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celâl Bayar, Ankara 1987.
- Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi, 1981.
- Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, İstanbul 1946.
- Türkiye İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildiriler, Tartışmalar, (17-22 Mayıs 1981); Ankara 1984.
- Türkdoğan, Orhan, Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri, İstanbul 1982.
- Türkiye Ekonomi Bibliyografyası, Ankara 1969.
- Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu, Türkiye Ekonomisi (Halk İçin İktisadi Bilgiler II) Ankara 1940.

Uran, Hilmi, Hatıralarım, Ankara 1959.

Us, Asım, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, İstanbul 1964.

Us, Asım, 1930-1950 Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları, İstanbul 1966.

Üçok, Faik, Teşvik-i Sanayi Kanunu, Ankara 1938.

Yapı Kredi Bankası, Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, 8-9 Haziran 1981, İstanbul 1982.

Yalman, Ahmet Emin, Turkey In the World War, Yale 1930.

Yalman, Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim ve İşittiklerim, C.3, (1922-1944), İstanbul 1970.

Yaşa, Memduh, İktisadi Meselelerimiz, İstanbul 1966.

Yetkin, Çetin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, İstanbul 1982.

Yetkin, Çetin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945); Altın Kitaplar yay, 1983.

Yusuf Kemal, (Neş.), Layiha-i Tatarcıkzade Abdullah Molla Efendi, İstanbul 1914.

D- MAKALELER

A. Emrullah, "Millî Sanayi Numune Sergisi", Hakimiyeti Milliye, 19.4.1930.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Türk Parasının Kıymetini Mutlaka Yükseltmek Hayat Şartımızdır", Cumhuriyet, 15.12.1929.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Şuurlu Tasarruf", Cumhuriyet, 17.12.1929.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Devlet Bankası", Cumhuriyet, 12.11.1930.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Hakiki Tasarruf", Cumhuriyet, 1.12.1930.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Vatandaş Millî İktisat Haftasındayız", Cumhuriyet, 12.12.1930.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Buhrana Karşı Fevkelade Tedbirler", Cumhuriyet, 11.2.1931.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Ankara Sanayi Münasebetiyle", Cumhuriyet, 14.4.1931.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Ankara İkinci Sanayi Sergisi", Cumhuriyet, 22.4.1931.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Sanayi Sergisinde Alınan Dersler", Cumhuriyet, 2.5.1931.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Peşte Sergisinde Türkiye Cumhuriyeti", Cumhuriyet, 1.6.1931.

Abaloğlu, Yunus Nadi, "Budapeşte Sergisine İştirak Ediyoruz", Cumhuriyet, 10.12.1931.

- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Millî Hafta, İktisat ve Tasarruf", Cumhuriyet, 12.12.1931.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Yeni Bir Eser, Ankara'da Sergi Evi Binası", Cumhuriyet, 18.4.1933.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Sergiler ve Sanayi Binaları", Cumhuriyet, 13.7.1933.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Millî İktisatta Ev Sanayi", Cumhuriyet, 4.8.1933.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Bir Sergi Bir Mektep", İktisat ve Tasarruf N.1 Birinci kanun 1933.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Ulusal Ekonominin Bilanço Haftası", Cumhuriyet, 13.12.1935.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Ankara'da Kurulacak El ve Ev İşleri sergisine Hazırlanıyoruz", Cumhuriyet, 8.9.1936.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Tasarruf Haftası Münasebetiyle Fert ve Cemiyet", Cumhuriyet, 12.12.1936.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Ankara'da Açılan Beynelmilel Kömür Sergisi", Cumhuriyet, 3.5.1937.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "İhraç Mallarımızın Kontrolü", Cumhuriyet, 15.10.1937.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Yüzelli Milyon Marklık Alman Kredisi", Cumhuriyet, 9.10.1938.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Millî Ekonominin Terakki Safhaları", Cumhuriyet, 16.12.1938.
- Ahmet Cevat, "İktisadi İnkişafın Amillerine Dair Tasarrufun Muhtelif Şekilleri", Muhit, N.17 Mart 1930
- Aka Gündüz, "Ankara Sanayi Sergisi", Cumhuriyet, 6.5.1932.
- Aka Gündüz, "Suç Hep Başkasında", İktisat ve Tasarruf, N.9, Ağustos, 1934.
- Alanay S. Tevfik, "Türkiye'nin Para Siyaseti", İ.T.S.O.M., N.11, İkinci teşrin 1938.
- Alaaddin Cemil, "Bizde Ecnebi Bankaları", Ayın Tarihi, S.68-71 1929-1930.
- Alaaddin Cemil, "Memleket Tasarruf Paralarından Nasıl İstifade Eder," Cumhuriyet, 17 Kânunısani 1934.
- Ali Süreyya, "Bütçe Tasarruflarının İlmi Esasları Nelerdir", Cumhuriyet, 14.7.1931.
- Ali Süreyya, "Bizde Buhranın Tesirleri", Cumhuriyet, 18.4.1932.
- Ali Süreyya, "Ankara Sergisinde", Cumhuriyet, 6.5.1932.
- Ali Süreyya, "Millî Sanayimiz", Cumhuriyet, 14.5.1932.
- Ali Rıza Seyfi, "Yerli Mallarımızı Kullanacağız", İ.T.S.O.M., N.1, Kânunısani 1930.

- Ali Rıza, "Cumhuriyetin On Yılına Bir Bakış", Yeni Türk, N.16-17, Kânunievvel 1933, Kânunusani 1934.
- Alpar, Cem, "Kadro Hareketi İçinde Türk Devrimi ve Kemalizm", Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara 1984.
- Apaydın Zekai "Ulusal Arttırma İş", İktisat ve Tasarruf, N.4, Nisan 1935.
- Aruoba, Çelik, "Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikaları", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982.
- Atay, Falih Rıfki, "Bu Hafta", Hakimiyeti Milliye, 14.12.1931.
- Atay, Falih Rıfki, "Son Sergi", İktisat ve Tasarruf, N.7, Haziran 1932.
- Atay, Falih Rıfki, "Parolamız", İktisat ve Tasarruf, N.5, Nisan 1933
- Atay, Falih Rıfki, "Sergide", Ulus, 4.11.1936.
- Aydemir, Şevket Süreyya, "Tasarruf Terbiyesi", Babalık, 19.12.1931.
- Aydemir, Şevket Süreyya, "Türkiye'nin İktisadî Mıntıkalara Bölünmesi Rasyonalleşme", Kadro, C.2, S.15, Mart 1933.
- Aydemir, Şevket Süreyya, "İktisadi Devletçilik", Kadro, C.2,S.17, Mayıs 1933.
- Aydemir, Şevket Süreyya, "Programlı Devletçilik", Kadro, C.3, S.34, Teşrinievvel 1934.
- Aydemir, Şevket Süreyya, "Cumhuriyetin İktisadi Sahadaki Başarıları", Varlık, C.9,S.153, 15 Kasım 1939.
- Aydoslu, Sait, "İktisat ve Tasarruf", Karınca, S.1-4, Haziran-Eylül 1934.
- Barkan, Ömer, "Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları", Siyasal Bilgiler, S.73, Nisan 1937.
- Başer, Ahmet Hamdi, "Hatıralarım, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar", Barış Dünyası, 1966-1967.
- Başer, Ahmet Hamdi, "Buhran Nedir", Kooperatif, C.1, N.1, Haziran 1932.
- Başer, Ahmet Hamdi, "Altın ve Para Meselesi", Kooperatif, C.2, N.15, Ağustos 1933.
- Başer, Ahmet Hamdi, "Türk Devletçiliği", Kooperatif, C. 1, N. 11, Nisan 1933.
- Başer, Ahmet Hamdi, "Altına Hücum", Kooperatif, C.1, N.12, Mayıs 1933.
- Başer, Ahmet Hamdi, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", Kooperatif, C.2, N.19, Birincikânun 1933.

Başer, Ahmet Hamdi, "İktisadi Devletçilik Hakkında Konferans", Kooperatif, C.1, N.10, Mart 1933.

Bayar, Celâl, "Ekonomi Siyasetimizin Ana Çizgileri", Çığır, 3 Mart 1935.

Bayar, Celâl, "Türkiye'de Tutum ve Arttırma", Çığır, S.25, Sonkânun 1935.

Bayar, Celâl, "İlk Kömür Sergimiz", İ.T.S.O.M., N.5, Mayıs 1937.

Bayar, Celâl, "Millî Ekonomimizin Yeni Bilançosu", Çığır, C.4, S.46, İkincikanun 1937.

Boratav, Korkut, "1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi", Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu, İstanbul 1977.

"Böylemi Tasarruf Edilecek", İctihad, S.289, 15 Kânunisani, 1930.

Burhan Asaf, "Bu Yılın sergisi" İktisat ve Tasarruf, İkinci teşrin- Son kânun 1934.

Burhan Asaf, "Devletçilik Nedir?", Kooperatif, C.1, N.8, Kânunisani 1933.

Burhan Asaf, "Elmaların Filmi", İktisat ve Tasarruf, N.1, Haziran 1933.

"Cemiyetin Beyannamesi", Hakimiyeti Milliye, 23.11.1931.

Clark E., "Osmanlı Sanayi Devrimi", Çev. Y. Cezar, B.T.T.D, C.14, S.82-84, 1976.

Conker, Orhan, "El İşleri Sergisi Dolayısıyla", Ulus, 31.10.1936.

Çağlayan, Toper, "Osmanlı Dış Borçlarının Neden ve Sonuçları", (1854-1923); Maliye Dergisi, S.417, Eylül-Ekim 1980.

Çelebican, Gürgân, "Atatürk Döneminde Para Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi" Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982.

Daver, Bülent, "Atatürk'ün İktisadi Görüşleri", Türk Kültürü, S.121, 1972.

Daver, Abidin, "Ucuz Yaşamının Sırrı", İktisat ve Tasarruf, N.1, Eylül 1932.

Daver, Abidin, "Altıncı yerli Mallar Sergisi Açılırken", Cumhuriyet, 17.4.1934.

Daver, Abidin, "Kumbaranın Yarattığı Mucize", Cumhuriyet, 31.10.1935.

Daver, Abidin, "Kömür Sergisinde", Cumhuriyet, 6.5.1937.

Daver, Abidin, "Dokuzuncu Yerli Malalr sergisi", Cumhuriyet, 28.7.1937.

Defterdar Şerif Efendi'nin Lahiyası", T.O.E.M., sene 7.

"Devletçilik Vafımız; İktisat Vekili Celâl Bayar'ın Sanayi Politikamız Hakkındaki Beyanatı", Yeni Türk Mecmuası, C.1, N.21-22, Nisan-Mayıs 1934.

Dokakizade Feridun, "On Bir Yıllık Cumhuriyet", Yeni Türk, N. 26, Eylül - Teşrinievvel, 1934.

Ertem, Rıza, "Milli İktisat ve Tasarruf", Cumhuriyet'in 16. yılı, Hitabeler-Konferanslar, İstanbul 1939.

Ertuğ, Refik Hasan, "Koperatifçilikte İmtiyaz ve Himaye Meseleleri", Siyasal Bilgiler, S.61, Nisan 1936.

Ertuğ, Refik, "Kredi ve Para Ticaretinin Kontrolü", Siyasal Bilgiler, S.66, Eylül 1936.

Esmer, Ahmet Şükrü, "Tasarruf", Milliyet, 14.12.1931.

Ethem Muhlis, "İktisadi Teşkilatlanma", Ülkü, C.1, Kasım 1935.

F.G., "İktisadi Hareket", Cumhuriyet, 4.11.1937.

Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, "İktisadi Devletçilik Terbiyesi", Yeni Türk, S.51, Mart 1937.

Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, "İktisadi Türkçülük ve İktisadi Meclis Meselesi", Türk Yurdu, S.255, Nisan 1956.

Fikri Hilmi, "Anadolu Dügünleri", İktisat ve Tasarruf, N.8., Temmuz 1933.

"Fikir İlerliyor", İktisat ve Tasarruf, N.3, Şubat 1932.

Giz, Adnan, "1863 İstanbul Sergisi", İ.S.O.D., S.28, 15 Haziran 1968.

Giz, Adnan, "Dünya Sergilerinde Türk Mamülleri", İ.S.O.D., S.8, 15 Ağustos 1967.

Günöz, Ziya, "Tasarruf ve Yerli Malı Haftası", Kaynak, S.47, 19.12.1936.

Güntekin, Reşat Nuri, "Tasarruf Haftasının Sonu", Tan, 19.12.1938.

Günçe, Ergin, "Türkiye'de Planlamanın Tarihçesi", Mimarlık Dergisi, 72/11.

Günay, Behçet, "Ucuzluk", Ülkü, C.6, Kasım 1935.

H.Z., "Türkiye ve Türkleri Amerika ve Amerikalılar Kadar Zengin Yapmak Kabildir", Cumhuriyet, 1.7.1929.

Hallossy, M., "10. Yıl İktisat Sergisi Beyanatu", İktisat ve Tasarruf, N.1, Birinci kânun 1933.

Hatipoğlu, Zeyyat, "Tarım ve Endrüstri İlişkileri", Cumhuriyetin 50. Yılı Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Ankara 1975.

Hatipoğlu Şevket Raşit, "Milli İktisadımızda Bütünlük", Ülkü, S.18, Haziran 1942.

"Hanımlarımız ve Milli İktisat", Milliyet, 9.9.1934.

Hakkı Nezihi "Memleketimizde İlk Sanayi Sergisi", 1279. (1863), İ.T.S.O.M., N.7, Temmuz 1930.

Hasan Fehmi, "Köylerimizin Tarihinden", Hakimiyeti Milliye, 11.12.1931.

Hiç, Mükerrerem, "50 Yıl Boyunca Muhtelif Dönemlerde Uygulanan Ekonomik Gelişme Stratejileri ve Millî Gelir Artışları", İ.Ü.İ.F.M., C.30, N.1-4, Ekim 1970-Eylül 1971.

Hiç, Mükerrerem, "Atatürk'ün Devletçilik Rejimi", İ.Ü.İ.F.M., C.39, S.1-4, Temmuz 1980-Eylül 1981.

Hiç, Mükerrerem, "Atatürk'ün İktisadi Alandaki Görüş ve Politikaları", Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret borsaları Birliği, 1981.

Hüseyin Kadri, "Millî iktisat", İctihad, N.275, 15 Haziran 1929.

İffet Halim, "İktisat ve Tasarruf Yolunda", Babalık, 9.12.1931.

İffet Halim, "Üçüncü Sanayi Sergisinde Kadın Cemiyetleri ve Kadın", Hakimiyeti Milliye, 10.5.1932.

İffet Halim, "İktisatta Kadın", Hakimiyeti Milliye, 17.12.1933

İlkin, Akın, "Türkiye'de Sanayi Politikası", (1923-1973); İ.Ü.İ.F.M. C.30, N. 4, Ekim 1970-Eylül 1971.

İlkin, Akın, "Atatürk Döneminde Sanayi Polotikası", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı Kredi Bankası Atatürk Yılı Armağanı, İstanbul 1982.

İlkin, Selim, "Türkiye'de Merkez Bankası Fikrinin Gelişmesi", Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ankara 1975.

İlkin, Selim, "Birinci Sanayi Planının Hazırlanmasında Sovyet Uzmanlarının Rolü", O.D.T.Ü., Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II. (1979-1980); Özel Sayısı, Ankara 1981.

İlkin, Selim, "Birinci Sanayi Planı Döneminde A.B.D.'li Uzmanlara Hazırlatılan Türkiye'nin İktisadın Bakamından Umumi Bir Tetkiki ... Adlı Rapor", Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı Kredi Bankası Atatürk Yılı Armağanı, 1982.

İnönü, İsmet, "Firkamızın Devletçilik Vastı", Kadro, C.2. S.22 Teşrinievvel 1933.

İsmail Habib, "İthalattan İbret", Çukurova'da Memleket, S.13-15, Nisan 1930.

İsmail Habib, "Tasarruf ve Kadın", Çukurova'da Memleket, S.15 - 28, 1930.

İsmail Hakkı, "Osmanlı Borçları", Ayın Tarihi, C.27, S.74, Mayıs 1930.

- K.Ö., "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", Hakimiyeti Milliye, 18.6.1932.
- Kadri Kemal, "Sanayi Sergisi", Vakit, 7-8.11.1934.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, "Buhran karşısında", Hakimiyeti Milliye, 4.11.1931.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, "Millî Tasarruf ve Halk Edebiyatı", Kadro, C.1, Şubat 1932.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, "Buhran Karşısında", Hakimiyeti Milliye, 4.11.1931.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, "Millî Tasarruf ve Halk Edebiyatı", Kadro, C.1, S.2, Şubat 1932.
- Kautes, "İstihsalatı, Milliyeyi Arttırmak Meselesi" İktisadiyat Mecmuası, S. 57, Haziran 1333.
- Kaynar, Halis, "Kalkınma ve Kredi", Siyasal Bilgiler, S. 74, Mayıs 1937.
- Kazgan, Gülten, "Türk Ekonomisinde 1927-1935 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütleşmeler", Atatürk döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu, İstanbul, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği, 1977.
- Keyder Çağlar, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türk Tüccarının Millileşmesi", O.D.T.Ü., Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II. 1979-1980, Özel Sayısı Ankara 1981.
- "Klirin ve Tediye Anlaşmaları", Siyasal Bilgiler, S.68, İkinci teşrin 1936.
- Kös, "Tasarruf ve Yerli Malı Haftası ve Tasarruf İş'i", Kooperatif C.2, N.19, Birinci kânun 1933.
- Köymen, Nusret Kemal, "Bizim Planımız", Ülkü, C.3, S.13, Mart 1934.
- Kurum, Uğur, "1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayii ve Sanayi Politikaları", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982.
- Kurmuş, Orhan, "1916 ve 1929 Gümrük Tarifeleri Üzerine Bazı Gözlemler", O.D.T.Ü., Gelişme Dergisi, Özel Sayısı, Ankara 1978.
- "Leipzig Sergisinde Türk Sesi", Kadro, C.1, S.3, Mart 1932.
- Lorenz, J. ve Berhem, F., "Türkiye'de Hayat Pahalılığı ve Geçinme Seviyesini Yükseltme Çareleri", Ticaret Vekaleti Konjonktür, Seri A, N.3, Mart 1940.
- M.Aysel, "Konya'da Bu Sene Açılacak Yerli Mallar Sergisi", Cumhuriyet, 28.4.1935.
- M.Nermi, "Tasarruf ve İş politikası", Babalık, 16 Kânunievvel 1931.
- M. Aziz, "Viyana Türk Sanayi Sergisi Büyük Merasimle Açıldı", Cumhuriyet, 23 Kânunısanı 1932.

- M. Hamit, "Yerli mallarımızın Revacı İçin En Kısa Yol" Babalık, 19.Şevval 1347 (H.)
- Mediha Baysal "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Haftası", Uyanış, Servetifünun C.83/19. N. 2156/471, 16 Birincikanun 1937.
- Mediha Muzaffer, "Evlenme Adetlerimiz", İktisat ve Tasarruf, N.9, Ağustos 1933.
- Mekki Sait, "Ankara Sanayi Sergisi", Cumhuriyet, 14.11.1934.
- Mısıroğlu Kemal - Karabekiroğlu Deniz, "1929 Bahrını ve Harcama Politikaları", Maliye Dergisi Atatürk Özel Sayısı, Ekim 1981.
- "Milli Vazifelerimiz Etrafında Ocaklılar", Türk Yurdu, S.12,14/206-208, Şubat 1929.
- "Milli Finans-Müvazeneli Bütçe", İktisat Vekaleti Türkofisi Aylık Bülteni, S.15, Ağustos 1938.
- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Mühim Bir İçtima Yapıyor", Hakimiyeti Milliye, 23.11.1931.
- "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin İki Senede Gördüğü İşler", Hakimiyeti Milliye, 30.4.1933.
- "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Kongresi", Hakimiyet-i Milliye, Cumhuriyet, Milliyet, Vakit, 1.5.1933; İktisat ve Tasarruf N.6, Mayıs 1933.
- "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", İktisat ve Tasarruf, N.9, Ağustos 1934.
- "Milli Tasarruf", Hakimiyeti Milliye, 24.12.1929.
- "Milli Tasarruf", Hakimiyeti Milliye, 27.12.1929.
- "Milli Para, Milli iktisat, Milli Tasarruf", Hakimiyeti Milliye, 15.12.1931.
- Muhittin, "Ziraat Kongresi İntibaları", Cumhuriyet, 25.1.1931.
- Muhlis Etem, "Tasarruf ve Yerli Malı Meselesi", Varlık, S.13-15 Kânunisanı 1934.
- Mümtaz Faik, "Sermaye Yaratırken", Milliyet, 15.12.1934.
- Nadir Nadi, "Milli Tasarruf Haftası", Cumhuriyet, 13.12.1938.
- Nebile T. Rüştü, Milli İktisat ve Tasarruf - Türk Kadının Bu Hareketteki Mevkii, Hakimiyeti Milliye, 2.3.1930.
- Neşat Halil, "Sanayi Kongresi", Hakimiyeti Milliye, 5.5.1936.
- Nizamettin Ali "Yerli Malı", Cumhuriyet, 16.12.1931.

- Okyar, Osman, "Mixed Economy In Turkey (1930-1975)", Turkey's and Other Countries Experience with the Mixed Economy, İ.Ü.İ.F. Yay. İstanbul 1979.
- Okyar, Osman, "Atatürk ve Ekonomi", Atatürk'ün Miliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı, Ankara 1982.
- Ökçün, Gündüz, "Teşviki Sanayi Kanun-i Muvakkatı 1913", A.Ü.S.B.F.M., C.30, N.1-4, Mart-Aralık 1975.
- Ölçen, Ali Nejat, 1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982.
- Önay, Şerif "Bizde Arttırma Hareketi ve Uluslararası Durum", Ulusal Ekonomi ve Arttırma N.8, Ağustos 1936.
- Önsoy, Rifat, "Atatürk ve Yeni Türkiye'nin İktisadi Sistemi", Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, Ankara 1973.
- Önsoy, Rifat, "Osmanlı İmparatorluğunun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)" T.T.K. Belleten, N.185, Ankara 1983.
- Önsoy, Rifat, "Tanzimat Döneminde İktisadi Düşüncenin Teşekkül", Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri, Ankara 13-14 Mart 1985.
- Ören, Rahmi "Memleketimizde ve Fransa'da Altın ve Gümüş Hakkındaki Hükümler", Siyasal Bilgiler, S.75 Haziran 1937.
- Ören, Rahmi, "Türkiye'de Döviz Takyidatı ve Tarihçesi" Siyasi İlimler (Mülkiye), N. 8, Birinci kanun 1937.
- Öymen, Hivzirrahman Raşit, "Milli Ekonomi ve Yerli Malı Haftası", İlk Öğretim, C.2, N.30, 18 Birinci Kânun 1939.
- Özalp, Kazım, "Milli Tasarruf Bir Memleket Meselesidir", Cumhuriyet, 21.12.1929.
- Özbek, Sait Emin, "Tasarruf Sandıkları ve Posta Tasarruf sandıkları", Varlık, N 104. 105, 108, Senteşrin 1937-Sonkânun 1938.
- Özgürel, Hamdi "Cumhuriyet Maliyesine Bir Bakış, Cumhuriyet'in 16. Yılı, Hitabeler-Konferanslar, İstanbul 1939.
- Peker, Recep, "Ulusal Ekonomi İşleri Yalnız Devlet Tedbirleriyle Başarılmaz", Milliyet, 15.12.1934.
- Sadri Ertem, "Sergi Evi", Vakıf, N.6043.
- Sadık, Necmettin "Buhran Sebepleri ve Türkiye'de Devletçilik", Ülkü, C.5, Ağustos, 1934.

- Saridal, M. Vehbi, "1930 İktisat Senesine Girerken", İ.T.S.O.M., N.1, Kanunı sanı 1930.
- Saridal, M. Vehbi, "1930 Senesi Sanayi Kongresi", İ.T.S.O.M., N.3 Mart 1930.
- Saridal, M. Vehbi, "1930 Sanayi Kongresi Muvaffak Olmuş Bir Eserdir", İ.T.S.O.M., N. 4, Nisan 1930.
- Saridal, M. Vehbi, "Tasarruf Sandıkları Hakkında 1711 Numaralı Yeni Kanun ve İktisadi Ehemmiyeti", İ.T.S.O.M., N.7, Temmuz 1930.
- Saridal, M. Vehbi, "Ziraat Kongresi", İ.T.S.O.M, N.8, Ağustos 1930.
- Saridal, M. Vehbi, "Birinci Ziraat Kongresi", İ.T.S.O.M., N.12, Kanuni evvel 1930.
- Saridal, M. Vehbi, "Sergi ve Panayir Tabirleri", İ.T.S.O.M, N.6, Haziran, 1934.
- Saridal, M. Vehbi, "İstanbul'da Kurulması Lazım Bir Müessese İstanbul Panayırı", İ.T.S.O.M., N.8, Ağustos 1934.
- Saridal, M. Vehbi, "Hayatın Ucuzlatılması Yolunda", İ.T.S.O.M., N.3, Mart, 1935.
- Saridal, M. Vehbi, "Ulusal İnkılâbımız ve İnkılâbımızdaki Ekonomik Değişime Bir Bakış", İ.T.S.O.M., N.2, Şubat 1936.
- Saridal, M. Vehbi, "Ulusal Ekonomi ve Arttırma", İ.T.S.O.M., N.1, İkinci kânun 1938.
- Sarç, Ömer Celâl, "Tanzimat ve Sanayimiz", Tanzimat, C.1, İstanbul 1940.
- Sarç, Ömer Celâl, "50 Yıllık Cumhuriyet Döneminde Ekonomik ve Sosyal Bünyedeki Başlıca Değişmeler", İ.U.I.P.M; C.30, N.1,4, Ekim 1970-Eylül 1971.
- Sarç, Ömer Celâl, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Ekonomisi", Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk, İstanbul 1981.
- Schacht, "İktisadi Harp Bitirilmelidir", Servetifünün, 33/19. N.2162/477, 27. İkinci kânun 1938.
- Serin, Nejdēt, "1923 den Bu Yana Türkiye'nin Sanayileşme Siyaseti", A.Ü.S.B.F.M., Hazi-
ran 1965.
- Serin, Nejdēt - Çağlar Mevlüt, "Türkiye Ekonomi Kurumu 50 Yaşında", Milliyet,
12.12.1979.
- Seyfi Cenap, "Millî Mallarımızın Himayesi", İ.T.S.O.M., N.4, Nisan 1929.
- Seyfi Cenap, "1929 Senesinde Para Piyasası", İ.T.S.O.M., N.2, Şubat 1930.
- Seyfi Cenap, "Sanayimizin ve İnkişafı Seyri", İ.T.S.O.M., N.6, Haziran 1934.
- Soydan, Mahmut, "Mali Vaziyetimiz", Hakimiyeti Milliye, 8.11.1929.

Soydan, Mahmut, "Kalk Borusu", Hakimiyeti Milliye, 13.12.1929.

Soydan, Mahmut, "Sözden İşe", Hakimiyeti Milliye, 22.12.1929.

Soydan, Mahmut, "Millî Tasarrufu Koruma ve Kuvvetlendirme Tedbirleri", İktisat ve Tasarruf, N.7, Haziran 1934.

Sungu, İhsan, "Tasarrufun Terbiye Mektebi ve Aile Bakımından İzahı", Kızılay, 16.12.1936.

Sungu, İhsan, "Tasarruf Terbiyesi", Varlık, C.4, S.84., İkinci kânun 1937.

Süleyman Namık, "Peşte Sergisinde Türk Pavyonu Muvafık Olmuştur", Cumhuriyet, 25.5.1931.

Şükûfe Nihal, "Ekonomi Haftalarından Sonra", Yeni Türk, S.39, Mart, 1936.

Talat, Orhan, "Türkiye, Sanayi Yapısı ve Sorunları", İktisat Kongresi Sanayi Komisyonu Tebliğler, 2-7 Kasım, İzmir 1981.

"Tasarruf Ne Demektir", İktisat ve Tasarruf, N.1, Birinci kânun 1931.

Tekin Alp, "Mecmuamızın Mesleği; Millî İktisada Doğru", İktisadiyat Mecmuası" S.1, 8 Şubat 1331.

Tekin Alp, "Yeni Gümrük Tarifesi," İktisadiyat Mecmuası", S.28, 15 Eylül 1332.

Tekin Alp, "İttihat ve Terakki Fırkasının İktisadi Faaliyetleri", İktisadiyat Mecmuası, S.30, 7 Teşrinî evvel 1332

Tekin Alp, "İktisadi İnkulâb", İktisadiyat Mecmuası, S.14, Eylül 1333.

Tokgöz, Erdinç, "Atatürk'ün Tasarruf Politikası", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982.

Tökin, İsmail Hüsrev, "Türk Köyünde Borçlanma", Kadro, C.1, S.1, Mart 1932.

Tökin, İsmail Hüsrev, "İç Pazar Meselesi", Kadro, C.3, S.33, Eylül 1934.

Tökin, İsmail Hüsrev, "Türkiye'de Endrüstrileşmenin Milli Hususiyetleri", Varlık, C.7, S.143, 15.6.1939.

Tökin, İsmail Hüsrev, "Türkiye'de Hayat Pahalılığı Meselesi", Varlık, C.10, S.146, 1 Ağustos 1939.

Tör, Vedat Nedim, "Günün parolası", İktisat Programı", Cumhuriyet, 12.1.1930.

Tör, Vedat Nedim, "Geniş Bir Tasarruf Seferbirliğine Muhtacız", Hakimiyeti Milliye, 27.10.1930

Tör, Vedat Nedim, "Sergi Mevhumunun Zaferi", Sergi ve Kongre, 25.4.1930.

- Tör, Vedat Nedim, "Planlı İktisat", Milliyet, 26.5.1930.
- Tör, Vedat Nedim, "Niçin Yerli Malı", Cumhuriyet, 16.12.1931.
- Tör, Vedat Nedim, "Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kuvvetine İnanmak Gerekir", Kadro, C.2, S.15, Mart 1933
- Tör, Vedat Nedim, "Türk Devletçiliği İktibas Devletçiliği Değildir", Kadro, C.2, S.17, Mayıs 1933.
- Tör, Vedat Nedim, "Sanayi Planından Sonra Ziraat Planı", Kadro, C.3, S.35-36 İlk kânun-Sonkânun 1934-1935.
- Töre, Nahit, "Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkileri Politikası", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982.
- Türkkan, Erdal, "Yeni Türkiye'de İktisadi Gelişmenin Sosyo-Kültürel Sorunları", Atatürk ve Kültür, Ankara 1982.
- Türkdoğan, Orhan, "C.H.P.'de Devletçilik Anlayışının Doğuşu ve Gelişmesi", Millî Eğitim ve Kültür, S.2, Mart 1979.
- Türk, İ. "Cumhuriyet Devrinde Teşvik Tedbirleri ve Geleceği", Cumhuriyet'in 50. Yılı Sanayileşme Sorunları Semineri, Ankara 1975.
- "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu Kongresi", İktisat ve Tasarruf, N.6, Haziran 1935; Ayın Tarihi, Mayıs 1935; Ulus 24-25.4.1935.
- "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu Kongresi Toplandı", Ulus, 22.5.1937; Ayın Tarihi, Haziran 1937.
- Us, Asim, "Kömür Sergisi", Kurun, 28.4.1937.
- Us, Asim, "Kontenjan Sisteminin Sonu", Kurun, 2.6.1937.
- Us, Asim, "Ekonomide İstikrarı Bulduk", Kurun, 16.7.1937.
- Ülken Yüksel, "Türkiye'de Devletçilik Siyaseti ve Günümüze Kadar Süren Devletçilik Siyaseti Tartışması", Mustafa Kemal'i Anlamak, Ankara 1981.
- Ünal, Kemal, "Küçük Sanatlar Kongresi", Ulus, 31.11.1936.
- Yalman, A.Emin, "Yerli Malı Tayyareler", Tan, 24.7.1938.
- Yaşar, Nabı, "İki Arsiulusal Panayır", Ulus, 29.9.1935.
- Yaşar, Nabı, "Devlet Sanayi ve Hususi Teşebbüs, Varlık, C.7, 1.7.1939.
- "Yerli Mallar ve Tasarruf Hakkında Miting", Mülkiye, C.1, N. 10, 1932.

"Yerli Mallarımız Hakkında Bir Mektup", İ.T.S.O.M., N.1, Kânunisani 1929.

"Yerli Malı", İktisat ve Tasarruf, N.4, Nisan 1935.

Yusuf Kemal, "Carwes'e Göre Milli İktisad", İktisadiyat Mecmuası, S.39, 12 Kânunı evvel 1332.

Yücekök, A., "Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu 1838 Ticaret Sözleşmesi", A.Ü.S.B.F.M., C.23 S.1. Ankara 1969.

Zarakolu, Avni, "1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tebbirleri", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara 1982.

Zeki Mesut, "Tasarrufun Manası", Hakimiyeti Milliye, 19.12.1933

Zeki Mesut, "Müsbet İş", Hakimiyeti Milliye, 4.5.1932.

Ziya Gökalp, "Millet Nedir; Milli İktisat Neden İbarettir", İktisadiyat Mecmuası, S.1, 8 Şubat 1331.

Ziya Gökalp, "Millî İktisat Nasıl Vücuda Gelir", İktisadiyat Mecmuası, S.35, 24 Teşkirisanı 1332.

BELGELER

B. M. M. 12 Kanunuevvel
929 Perşembe günü Kâ-
zım Paşa Hazretlerinin
riyasetlerinde toplanmıştır. Başvekil
İsmet Paşa Hazretleri milli para
milli iktisat ve milli tasarruf hak-
kında çok mühim bir nutuk irat
buyumuşlardır.

Nutuk T. B. M. Meclisinde müte-
addit defalar heyecanla ve umumî
tasviple alkışlanmış ve hükûmetin
tedbirlerine müteffikane itimat edil-
miştir.

Başvekil Pş. Hz. milli paranın
kıymeti ve sağlamlığı hakkında
müdellet tafsilât vermişler ve milli
parayı muhafaza edenlerin asla
kaybetmeyeceklerini ve belâhâş
kazanacaklarını temin etmişlerdir.

Bütün meb'uslar pek ziyade
memnun olmuşlardır. Herkes milli
paranın muzaferiyeti için milletçe
milli tasarrufa riayet edilmesine
karar vermiştir.

Başvekilimizin nutku :

Milletin çok saygı değer vekilleri!
Millî para üzerine düşündüklerimi-
zi milletin büyük Meclisine söyle-
mek için müsaade isterim. Çıktığın-
dan beri millî para, her sene nihâ-
yetinde bir miktar tenezzül kaydet-
miştir. Son beş altı senelik tenezz-
zülün sebepleri şunlardır: Bir çok
seneler kapalı, mahrumiyet içinde
kalmış memleket sulh ile nefes al-

dıktan sonra birçok ihtiyaçlarını
hariften tedarik etmek mecburiye-
tinde kaldı. Hazır yiyen geçmiş asır-
ların kötti mirası olarak, açık bütçe
ile memleket idare etmeğe çalışmak,
abşılmış bir hastalık. Sonra üst üs-
te birkaç yıl verimsiz ve kısır geç-
ti. Bunların hepsinden mühlüm olmak
üzre, daha doğrusu bunların hepsi-
ne asıl sebep olarak memleketle
millî iktisadın kıl yeti gibi bir dü-
şünce vatandaşın ve cemiyetin fik-
rinde yer tutmamıştı .

Geçen senelerin sebeplerini, bu
suretle hülasa edebilirim.

İçinde bulunduğumuz senenin
muhabese-i şudur: Bizim için
çok ağır ve zahmetli sayılacak
didimlerden sonra devlet idare-
sinde açık bütçe belâsı bertaraf
edilmiştir. Güç kazanılan bu iyi-
liği zikrederken bilhassa kayıtlı
etmeliyim ki açık bütçe tehlikesi
artık iyi doktorların takayyül ve
nazareti altında nüksetmeyecek
bir hastalık değil, her idare ada-
minın, her vatandaşın önüne, gö-
rünerek gelir bir mikrop olmuş-
tur. Atide hiç bir zaman bu mik-
rop dünyemize müessir olmayı-
caktır. İktisat ve istihsalimize
esaslı olarak iyi tesir eden bir
müessir de, şimdiye kadar vatan-
da bütün teşkilâtı ve kanunlarla
en son ilim esaslarına müstahil

Sayfa: 70

bir devletin ve içtimai varlığın kurulumuş olmasıdır. Dahili ve harici politika istikrar ve emniyet havası, iktisadi inkişafa temel olacak amillerdendir. Bu müesseselerin semerelerini her sene istihsaluza gösterdiği artıma ile hissetmiş bulunuyoruz. İktisadi kıtlayeti endişesi bütün zihinlerde belirmiştir. Henüz duygu halinde bulunan bu endişenin umumî hayata yapacağı, yapması lazım olan tesirleri henüz tatbik etmeğe başlanmamış değildir. Şimdi bu sene için harici borçların tediyesine başlanmıştır. Bu seneki tediyeler için daha evelden ihtiyacı ve lazımlık bulunmak sayesinde harici tedive menfi tesirini madeten fazla hissettirdi denilemez. Fakat bu bir amildir ki her sene mevcut ve müessir olacaktır, ve bunun tesiri diğer tedbirlerle muvazeneye getirilmek lazım gelecektir. Diğer taraftan burcu tanımak, bir mukaveleyi müstakimane tatbik etmeğe çalışmak, emniyet ve itibara müsabet tesir eder avamilden addolunmak tabiidir.

Yeni Gümrük tarifeshin tatbiki vesilesile bazı tüccarın isabetsiz telaşından bu kürsüde daha evvel bahsetmişim. Bu telaş yüzünden az zamanda memlekete yığılmış olan malların tesiri son haftalarda menfi olarak pek ziyade göze çarpmıştır.

Menfi tesiratin hepsinden mül-

grişmemek, doğru tartının ilk mizanıdır. Bu mizyas, hayatta kazandığı ile geçilen kanaatkârı ve alınmış terle mütemadiyen kazancını arttırmağa çabalyan çalışkanı ve terakki edeni yaratır.

Millî paramın altına nazaran sabit bir kıymet alması bütün kuvvetimizle zımana çalışacağımız, varmağa çalıştığımız hedeftir.

Millî paramın düşürülerek ortadan kaldırılması değil, millî paramın daha ziyade kıymetlendirilerek altına bağlanması bizim bütün gayret ve kuvvetimizi sarfettiğimiz başlıca hedeftir. Bedava kazançları

icrâ bunun aksını vatanında söyleyenlere ve yayanlara, Türk milletinin bütün kuvveti, bir birinden müessir işi can yakıcı ceza tatbik edecegiz. Cezanın birisi millî paramı kıymetlendirerek pek sevdiikleri bedava kazançlarını temelinden mahveylemektedir. İkinci ceza her cürmü gördükçe mücerimi kanuna teslim etmektir. Bir şahsın emniyetine ve servetine kastedenin cezası düşünülürse bütün vatandaşların ceplerindekine, yuvalarındaki ne kastedenin cezası elbette tasavvur edilemeyecek kadar ağır olacaktır.

Millî parayı kıymetlendirmek ve tutmak için türlü tedakârlarla hesapsız döviz tedarik edip satmak düşündüğümüz tedbirlerden değildir. Birçok memlekelerde birkaç kerre tecrübe edilmiş olan bu usulün sakatlığı tereddüt götürmez bir bedahettir. Bizim düşündüğümüz başlıca tedbir, bütçe muvazenesi

gibi bütün memleketin tediyeye muvazenesinde açılan kurtulmaktır. Bu memleket devlet mubayaatı, vatandaş sarfıyat ve memleketin inkişafı için harice çıkarmağa mecbur olduğu paralar kadar, laakal o kadar, harice mal ve sany satmak yani istihsal etmek lazımdır, buna mecburdur.

Size nazariyatta ifadesi en kolay, bilfiil tahakkuk ettirilmesi bu asrın insanlarının ve cemiyetlerinin başlıca meğalesi olan bir mevzudan bahsettim. Bu mevzu hemen bütün dünyanın başlıca müşterek derdidir.

Vaktile hükümetlerde bütçe muvazenesi de bu zaviyeden görüldü, yeni devletin bütün ihtiyaçları evvela tesbit olunur sonra bu ihtiyaçları karşılayacak menbalar aranır.

Yer yüzünde et'ân bu usulü takip edebilen hükûmet kaldı mı? Bunu bilmiyorum. Bizim evl bildiğimiz şey, bütçe muvazenesi için evvela devletin menbalarını, gelirini hesap etmek ve ihtiyaçlarını bu gelirle hesabı içinde kısıp çerçevelemektir. Umumi servetin artması ile imkân bulduktan sonradır ki yeni ihtiyaçlar için masraf açabılıyoruz. Bütçe açığının bütün keşmekeşlerinden ve derlerinden bu usulle kurtulduk.

Fakat asıl hayrete şayan olan netice, bugünkü ahval ve şerait içinde, devletin ihtiyaçlarının en evli, en çok, bu usul sayesinde temin olunabilmesidir. O halde iktisadi açığı kapamak için, iktisadi inkişafı temin etmek için de bu usulü fâtibk edecegiz. Bu memleket

Sayfa: 72.

bütün vatandaşların her vasıta ile kazanıp harice mal ve saay olarak gönderdiği kıymetten daha fazla, haricîten kıymet almıyacaktır. Devletin ve milletin bütün uzuvlarının harice tediye ettiği, bütün vatandaşların harice satışı suay ve malın bedelini aşmayacaktır. Memleketin resmi ve hususî bütün ihtiyaçları ve bütün inkişaf arzuları kendi istisnaları ile karşılanmaktadır. Haricîten daha çok, daha pahalı, vesait tedariki, ondan evvel daha fazla kazanıp elde satılacak daha çok kıymet bulundurmağa bağlı tutulacaktır.

Bu esaslara göre size bugün yaptıklarımızı ve yarın yapacağlarımızı arz edeyim. Bütün Vekâletlerin bütçeleri dahilinde haricîten tedarik etmeğe mecbur oldukları, henüz sarf olunmuş ihtiyaçlarını derhal tevkiif ettik. Bütün memlekette hususî idarelerde ve belediyelerde, tasavvur edilip henüz bir mukaveleye bağlanmamış olan, harici masrafları kâmilten durdurduk. Yani, bir liranın harice çıkarılması için İcra Vekilleri Heyetinden müsaade almak lâzım gelecektir.

Eğer mülahazatımız ve tedbirlerimiz tasvibinize mazhar olursa bu aldığımız tedbirler devletin bütün resmi memurları için yeniden kuvvetlenmiş bir emirdir. Bu emrin şuurla ve samimiyetle tatbikine yaradım ve dikkat etmelerini huzurunuzda bir daha devletin bütün teşkilâtının bütün memurlarından talep ederim.

Hemen yarısı sarf olunmuş bir

bütçenin ikinci devresi için aldığımız bu tedbirlerin tesiri mühim olacaktır. Bahusus ki haricî tediye için hazır bulunan son taksitinden başka bir tediye, boretu bu sene için kalmamış gibidir. Fakat bu tedbirin asıl tesiri, mühim tesiri gelecektir. Büyük Millet yade görülecektir. Büyük Millet Meclisinin yeni bütçesini tatbik etmek bize nasip olursa, sene başı ilk işimiz bütün Vekâletlere ve bütün teşkilâtlara döviz bütçesi teliği etmek olacaktır.

Bu senelerden mukavelelerle devredilecek tediye başta, tediye ettigimizden daha fazla gelir temin edecek işler onun arkasında olacaktır. Bunların haricinde herhangi bir haricî tediye Heyeti Vekâletinde evvela tetkik edilmek icap edecektir. Semereli işlerin dövizleri de tabii Hırcan Vekâletinin kararları tatbik olunabilecektir. Gelecek sene için bu tedbirin tesiri ne kadar mühim olacaktır tasavvur etmek müşkül değildir.

Etendiller;

Şimdi iktisadi açığın girift olan, güç olan asıl millî kısmına gelliyorum. Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbaına yani istisnalarına kıfiyet etmek endişesi : İşte asıl büyük tedbir budur : Millet kendi istisnalarından fazla sarfetmeyecek, kanaatkâr bir hayatı girmek mecburiyetindedir. Size yakında millî tasarrufu daha ince ve isabetli mülaazaya yarıyacak bazı rakamlar getireceğiz.

Fakat ehemmiyetsiz bir misal

olmak üzere şimdî haber verelim ki bu memlekette sene beş milyon liralık kahve ve iki milyon liralık çay içilmektedir. Geniş ormanlarla meşhur, henüz demiryolu uğrağı olmayan bir şehrimizde elektrik tesisatı için lâzım olan direkleri demir olarak harice ismarlamışlardır.

Eğer istisnalarımız kıfiyet etmiyorsa ve çalısınan vatandaşlar emekle kahve arasında muhayyer kalacaksa onun kahveyi tercih edip dermansız düşmemesi için gülmüştü yettiği kadar kulâna bağtıracıydı. Güzel lavanta sürmüş ince ipeklikler içinde Türk kızlarının eliz ve cıgırlı çürümüş bir hale gelmesine muvafakat etmiyebiliriz. Anadolu dağlarının sarı çimleri, Anadoluluların takarak gülbüz vücutları cephaneciler taşıyan anaları gibi kızlarımızın sağlamlıktan ve yerli ipeklerle dâğı çiçeği kokusunu dalgalandırarak her şeyden evvel kuvvetleri, kanaatkârlıkları, tasarrufları ile kendi yuvalarını yıkılmaz kaleler gibi sağlamlaştırılmaları isteyeceğiz. Millî tasarruftan bahsederken evvela kızlarımızın vazifelerinden bahsetmem peş tabiidir. Çünkü bir yuvaya millî tasarruf ve kanaatkârlık bir defa - kadının dikkati ve tehayyüdü ile - yerleştikten sonra erkeğin buna mukavemet edebilmesi madeten müşkül olacaktır. Bin belaya karşı koyan bin müsibet ezip yemek ile meydana çıkan millî mevcudiyet mahza millî malşeti tanzim edememek yüzünden tehlikeye düşürülmüştür.

Aklı eren bütün vatandaşların

şuurunu uyandırmak ve bu uğurda devletin bütün kuvvetlerini harekete getirmek kat'i kararımızdır.

Nazik bir mevzuunu bütün taraflarını anlatmış olmak için şunu ilâve etmeliyim ki sözlerimde mukavvelâtin tibarını sarsacak ve vatandaşlara haricî mallara karşı ecbri ve telkinî boykot ilan edecek bir muvaka yoktur. Böyle teşebbüslere şimdiden kadar olduğu gibi bundan sonra da asla müsaade etmiyacağız. Bilinmelidir ki milletlerin münasebetlerini tanzim eden muahedeler milletler arasında alış veriş temin ettiği için millî kazancı da temin edecek olan başlıca çaredir. Devletin ihtiyaz edeceği tedbirler medenî bir devletin hukuku dahilinde bulunan tedbirlerden ahiyordur. Millî tasarruf yerli mal istihlakı gibi tedbirleri şuurlu, yaşamak isteyen her müstakıl millet düşünüklerinden, yarıktan seçiyoruz. Kezâlik millî iktisat muvazenesinin sâmini arzularından ihtikârları ve dahilde fiat muvazenesinin lehlerine ihlâli için limit çıkarmak istiyebilecekleri umduklarından mahrum etmeğe çalışmak mühim bir meşgalemiz olacaktır.

Millî iktisadî kıfiyetsiz olarak hayat sürükleyen millet, cıgırlarını mütemadiyen kemirerek kendini yiyen bir vücut halindedir. Yaşamak kudreti, her ölçüde aşacak kadar sağlamlık ve temelli olan Türk milletini kendi kendini yemek yüzüne asla düşülmüştür. Bu uğurda Büyük Millet Meclisinin alabileceği tedbirler ve memleket-

ten talep ederse isteyeceği fedakârlıklara, feragatlere ancak ahmaklar hükümeti edebilir.

İşte Efendiler, millî parada iktisadî kıfayeti amilî üzerinde düşünükleriniz ve kararlarınız bunlardan ibarettir. Bu seneki buhrana geçiş bir anıl olun fazla stok it-hall şimdiden, tesirini kaybetmeğe başladı. Son iki aydaki iktisatı hem senenin aynı aylarına nisbetle hemen yarıya yakın derecesinde düşmüştür.

Devlet bankasının tesisine ve mahiyetine dair bazı malmatı da şimdiden vermediği faydalı görüyorum. Bu bankanın sermayesi şimdiki millî para üzerine vücudı getirilecektir.

Bu bankanın bütün vatandaşların emniyetine, Büyük Millet Meclisinden çıkacak hususî bir kanuna istinat edeceği, sermayesine milletin ihtiyarî olarak iştiraki için aksiyonların arz edilmesi musammendir.

Bankanın vazifeleri kanunla tayin ve ilân olunacaktır. Fakat anılanlar tabii görünü, hayale kupanlar hayret etsin, şimdiden söylüyelim ki bankanın ilân olunmuş ilk vazifeleri arasında millî paranın altın üzerinden tesbiti kaydı bulunmamaktadır. Altın üzerinden millî paranın tesbiti bütün, devlet mübayaatında, millî iktisadiyat ve bütün vatandaşların tasarruflarında düşündüğümüz tedbirlerin neticesi olarak yapılacaktır. Bunu hükümet, Büyük Millet Meclisi ve bütün millet hazırlayacaktır. Bu hazırlıklar millî

lanmaktan, fakat sünmez tükenmez azmî himmetten, behemehal kazanılacak kat'î muzaferiyetten bahsolunabilir.

Büyük millî mücadelelerde zafere giden yolun başında ruhların emulyet ve bizzat kendi mevcudiyetini sağlamlığına itikat edilmesi vardır. Osmanlı İmparatorluğunun inhiyat devirlerini ve son demlerini müberriyen şey, aklı erer ve münevver geçinilenleri ve mes'uliyette bulunanların her çetin iş başında (biz bu işin hakkından geleceğiz) vehiminde olmalarıdır. Bu kanaat onların şahsî kudret ve faaliyetlerini ilk ardan kemirir. İlk müşkülât ile, her mücadelelerin tabiatından olan devir devir aksi tecelliyat derhal mağlubiyetî nefislerinde iman hali ne getirir. Her millî mücadelede hazır olan en büyük cevher yani milletin kendisi ise ilk anda onlara itimadını kaybeder, yardımını esirgerdi. Bundan daha tabii ne olabilir?

Şimdi biz size millî mücadelelerin ruhla halk idaresi adamlarının kanaatle söyleyeceğiz. Ne kadar zorlu ve çetin olursa olsun, hiç bir millî mes'elenin hali, millî şuurun ihatastı haricine çıkacak kadar muğlak ve milletin turmanıp tepesine erişemeyeceği kadar sarp değildir. Her şeyden evvel ferçe ve devletçe birbirimize güvenerek ve birbirimize yardım ederek ve dayanarak bu yeni mücadeleyi, millî para, millî iktisat, millî tasarruf mücadelesini behemehal başarmamızla itimat etmeliyiz. Kat'î neticeye varmaya kadar millî para-

nın ilerî, geri göstereceği dalgalardan asla ürkmemeliyiz, asla yılmamalıyız, asla ürkmeyeceğiz ve yılmıyacağız.

Bu kürsüden, millet vekillerinin huzurunda, kat'î kanaatla beyan ve ilân ederiz ki millî parayı muhaleza edenler asla kaybetmeyecekler behemehal kazanacaklardır.

İşte Efendiler, Büyük bir millî mes'eleyi izaha çalıştık. Bu mes'eleyle kat'î muvaffakiyetle neticelenir mi? Muhakkak görüyoruz. Eğer bu mücadeleyi bize emanet edecek iseniz, bunu itimadınızla göstermeniz rica ederiz.

İsmet Paşa Hazretlerinin beyanatları müteaddit defalar şiddetli alkışlarla karşılanmıştır.

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin beyanatlarını müteakip, Eskişehir Meb'usu Emin, ve Aksaray Meb'usu Besim Atalay Beyler söz alarak hükümetin büyük bir isabet ile giriştiği bu mücadeleye bütün millet müzabir olacağını söylemişler ve Besim Atalay B. milletî zaferden zafere götürülenlerin bu yeni mücadelede de muzafter olacaklarını kaydederek sözlerine yürü Paşam hak da, halk da, gönüller de seninle beraber diyerek bitirmiş ve şiddetle alkışlanmıştır.

Bunun üzerine araya müracaat edilmiştir. Tasnifi âra neticesinde Reis Kazım Paşa Hz. 243 reytle ve mevcudun ittifakile hükümete beyanı itimat edildiğini bildirmiştir.

Alkışlar arasında geriye gelen Başvekil Paşa Hazretleri:

— "Kat'î muvaffakiyet için zerre kadar şüphe etmeyiniz.", demiştir.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti

Nizamnamesi

MADDE 1 — Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin himayeleri altında (Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti) namile bir cemiyet teşkil edilmiştir.

MADDE 2 — Cemiyetin umumî merkezi Ankaradır.

MADDE 3 — Cemiyetin müfessisleri, Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa Hazretleri ile Büyük Millet Meclisi Reisi Vekili Trabzon Meb'usu Hasan, Sinop Meb'usu Yusuf Kemal, Erzincan Meb'usu Safet, Siirt Meb'usu Mahmut, İzmir Meb'usu ve İş Bankası Umumi Müdürü Celal, Kırklareli Meb'usu ve Himaye-i Etfal Reisi Doktor Fuat, İzmir Meb'usu Rahmi, Kocaeli Meb'usu Resit Safet, Aksaray Meb'usu Besim Alalay, Ziraat Bankası Umumi Müdürü Şükrü ve Enlak Bankası Umumi Müdürü Hakkı Safet Beylerdir.

MADDE 4 — Cemiyetin gaye ve maksadı (A) Halkı ısrarla mücadeleye, hesaplı ve tutumlu yaşamağa ve tasarrufa alıştırmak;

(B) Verli mallarınizi tanıtmak, sevdirmek ve kullandırmak;

(C) Verli mallarınizi miktarını çoğaltmağa, cinslerini iletanet, zarafet, nefaset ve sair evsafı itibarile, yabaneî münasıl mallar dereceden getirmeye, ve fiatların ucuzlatmaya çalışmak,

(D) Yerli malların sürümünü arttırmak suretleriyle milletin eyi yaşamasını temin etmektedir.

MADDE 5 — Cemiyet maksadına ermek için,

(A) Âza kaydı,

(B) Neşriyat ve konferanslar.

(C) Milli malları istihlal ve istihlak teşekküllerinin teşviki,

(D) Sergi ve büyük satış mağazaları açılmasının

tergibi

gibi vasita ve çarelere müracaat eyler.

MADDE 6 — Tercihen yerli malların kullanmağı ve hüküm geçencilere kullandırtmağı imzası altında taahhüt eden kadın erkek her fert cemiyete âza olabilir. Tercihen yerli malı kullanmak ve kullandırılmakla beraber münhasıran yerli malı istihsalı veya ticaretile meşgul olan şirketler, ticarethaneler ve müesseselerle, cemiyetin gayelerine hizmet eden sair hükmi şahıslar ve milli teşekküller de cemiyete girerler.

MADDE 7 — Cemiyete girecek âza senede bir lira aidat verir.

Toptan yirmi beş lira verenler daimî âza kalarak, her sene para vermekten vareste olurlar. Cemiyete bilfiil hizmet taahhüdünde bulunanlar idare heyetleri kararla senelik aidattan istisna edilirler.

MADDE 8 — Cemiyetin gayelerine, dileklerine karşı hareket edenler, umumî merkezin kararla cemiyetten çıkarılırlar.

MADDE 9 — Cemiyetin gayelerine en çok hizmet edenler, Umumî merkezin kararla, münasip surette taltif ve isimleri ilân olunur.

MADDE 10 — Cemiyetin bîlûmle muntchap âzaları fabrî olarak çalışırlar.

MADDE 11 — Cemiyet, kongre, umumî merkez heyeti, vilâyetler ve kazalar şube heyeti idareleri vasıtasile idare olunur.

Kongre

MADDE 12 — Kongre umumî merkez ve şubeler murahhaslarından terekkep eder.

İlk kongre 1931 nisanında toplanacaktır.

MADDE 13 — Kongrelere, umumî merkez Beş murahhas, ve şubeler, 5000 âzaya kadar birer, ve 15000 ve 15000 den yukarı âzası olanlar ikişer murahhas gönderirler; mevcut âzası beş bine balığ olmyan şubeler bulundukları vilâyet dahilinde diğer bu nevi şubelerle birleşerek âzalarının mecmuu beş bine balığ olduğu takdirde namlarına kongreye bir murahhas gönderebilirler.

MADDE 14 — Kongreler âlelâde ve fevkalâde olarak içtima eder.

Âlelâde kongre iki senede bir, nisan ayında Ankarada toplanır.

Bundan başka fevkalâde ahvalde, umumî merkez heyetinin daveti üzerine tayin edilecek mühim işleri müzakere etmek için fevkalâde olarak içtima akteedilebilir. Fevkalâde kongre âzası, ondan evvel toplanmış âlelâde kongreye intihap edilmiş olan murahhaslardır.

MADDE 15 — Kongreyi, umumî merkez heyeti reisi veya tevkil edeceği murahhas açar. Kongre açıldıktan sonra müzakereyi idare etmek için bir reis, bir ikinci reis ve iki kâtiple iki rey savcısı seçilir.

MADDE 16 — Gelmiş olan murahhasların huzurile, nisap aranılmaksızın, kongre müzakereye bağlar.

MADDE 17 — Kongre alelade içtimada aşağıdaki işleri uğraşır:

(A) Umumî merkez heyetinin vereceği hesapları ve raporu ve gelecek iki senelik bütçe lâyihasını teklif ve tasdik eder;

(B) Şubeler tarafından kongrenin toplamından lâkal on gün evvel bildirilip umumî merkez ruznameye geçirilmiş, veya kongre esnasında lâkal on murahhas tarafından müsterekce yapılacak teklifleri müzakere eder;

(C) Umumî merkez heyeti âzasını imtihan eder;

(D) İki senelik devre içinde umumî merkezde vukubulacak ihlallarda âza olmak üzere sekiz yedek âza gösterir.

MADDE 18 — Fevkâlade kongrede yalnız ruznamede gösterilen işler görüşülür.

Umumî Merkez Heyeti

MADDE 19 — İlk Umumî Merkez Heyetini müessisler teşkil eder. Ondan sonra gelecek Umumî Merkez Heyetleri kongreler tarafından ayrılacak 15 âzadan mürekkeptir.

MADDE 20 — Umumî merkez âzasının vazife müddeti iki sene, yani alelade bir kongreden onu takip edecek alelade kongreye kadar sürer. Umumî merkez heyeti âzasının tekrar intihabı caizdir.

MADDE 21 — Umumî merkez heyeti âzası içinden bir Reis bir Umumî kâtip ve bir Muhasip ayrılır.

MADDE 22 — Umumî merkez heyeti kongreye karşı mes'uldür.

MADDE 23 — Umumî merkez heyeti, cemiyyetin bütün işlerini daimî mürakabesi altında bulundurmur, ve kongreye da'vâtlı olmak iki senelik hesap ile raporu, gelecek devre bütçesini ve ruznameyi ve lüzum görürse esas nizamname tadillerini hazırlar; Ve cemiyyetin dahili işlerini yoluna koymak üzere lüzum gelen talimatları tertip eder.

Umumî merkez heyeti bütün şubelere mercedir.

MADDE 24 — Melhuz olmyan masraflar faslından sarfiyat ve bütçe maddeleri arasında münakale yapılması ve karşılığı temin olunmak şartile masraflar fasıllarına münzam tahsisat konulması, umumî merkez heyetinin kararına bağlıdır.

MADDE 25 — Umumî merkez heyeti, lâkal ayda bir defa muayyen günde ve saatlerde içtima eder. Heyet. hiç olmazsa sekiz âzaman huzurile içtima ve âzaman ekseriyetile kararlar ittilah eyler.

Reis veya umumî kâtip görecekları lüzum üzerine umumî merkez heyetini fevkâlade olarak içtima davet ederler.

MADDE 26 — Umumî merkez heyeti işigalleri çerçevesine giren işlerin her biri veya bir zümresi için daimî ve ya muvakkat encümenler teşkil edebilir.

MADDE 27 — İdare Heyeti, Umumî Merkez Heyetince kendi âzası arasından seçilen üç âza ile yine Umumî Merkez âzasından bulunan Umumî Kâtip ve muhasipten mürekkeptir.

— İdare Heyeti Umumi Merkez in işleri tasdır. Cemiyet işlerini bu nizamname ve buna müteferri talimatlara ve kararlara göre tedvir; cemiyetin menkul ve gayri medkul emvalini işbu esaslar dahilinde idare; ve cemiyet namına mukavele akte der.

MADDE 29 — İdare Heyetine Umumi Kâtip riyaset eder.

MADDE 30 — Umumi Kâtip, cemiyete müteallık her türlü alval ve hususatta cemiyetin Hükümet nezdinde ve mahakiminde nâip ve me'sul murabhasıdır; devair ve bankalarla olacak nakdi muamelelere müteallık kâğıtları ve senetleri muhasiple birlikte imza eder.

MADDE 31 — Umumi Kâtibin gayubeti halinde, Umumi Heyet, âzasından birini Umumi Kâtip Vekili intihap eder.

MADDE 32 — Muhasip cemiyetin hesap işlerini takip ve tetkik ve gördüklerini raporla idare heyetine bildirir; hesapları ve bütçe lâyhalarını hazırlar.

Şubeler Teşkilâtı

MADDE 33 — Her hangi bir mahalde cemiyetin gayesi yolunda çalışmayı derubte eden âza adedi lâkal yirmi beşi bulursa, içlerinden birini reis birini kâtip birini veznedar olarak birini reis beş kişilik bir idare heyeti teşkil etmek üzere keyfiyeti umumi merkez heyetine bildirirler ve umumi merkez in mezu miyeti üzerine mahallince kanunî muameleyi ikmal ile işe başlarlar.

MADDE 34 — Şube idare heyetleri ayda lâkal iki defa toplanırlar.

MADDE 35 — İdare heyetleri cemiyete âza kaydına, varidat teminine, cemiyetin gayelerine varmak için umumi merkez in talimatı dairesinde çalışmalar ve altı ayda bir, umumi merkeze faaliyetleri hakkında rapor gönderirler.

MADDE 36 — İdare heyetleri (13) üncü maddede mucibince kongreye gidecek murahtlıkları seçerler.

Cemiyetin emmali ve varidatı

MADDE 37 — Cemiyet, vasiyet ve başışlama ve sair suretlerle kendisine teberra edilen her türlü mah kabul eder.

MADDE 38 — Cemiyetin varidatı :
(A) Âzanın aidatından
(B) Bîlûmum teberrülerden
(C) Müteferrik hasılatları
ibaretir.

Müteferrik maddeler

MADDE 39 — Cemiyetin hesapları hazırandan hazıranâ tutulur. İlk hesap senesi 1930 mayıs sonunda kapanır.

MADDE 40 — Bu nizamnamede mezkûr bîlûmum intihaplarında infikâk eden âzanın veniden intihabı caizdir.

MADDE 41 — Aksi tasrih olunmayan yerlerde, kararlar reylerin ekseriyeti ile intihap olur. Bütün tesavisinde reisin bulunduğu taraf terehı edılır.

MADDE 42 — İntihaplar ve şalışa müteallık kararlar gizli rey ile olur.

Maamafı reisin teklifi ile ekseriyet, intihabın açık olmasını isterse, heyet o suretle karar verebilir.

MADDE 43

— Cemiyetin emellerini şahsî menfaatlerine alet ittilmaz, ettikleri ve nizamnameye uymıyanı haykette bulundukları umumî merkezce sabit olan idare heyetleri, umumî merkez kararile feshedilir, ve yerlerine yeniden âza intihap ettirilir.

MADDE 44

— Cemiyetin, umumî merkez heyetince tespit olunmuş bir alâmeti farikası vardır.

MADDE 45

— Cemiyet her sene bir haftayı tasarruf haftası yapacaktır.

Bu haftanın ilk günü İsmet Paşa Hazretlerinin 1929 senesinde Büyük Millet Meclisinde millî iktisat ve tasarruf hakkında beyanatta bulundukları 12 kâmunuevvel tarihidir.

Muvakkat madde

Cemiyetin âzası mevcut esya ve malzemesini eskiyinceye ve tükeninceye kadar kullanabilir.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin Beyannamesini ^{aynen} ^{neş}
rediyoruz Büyük İktisat Seferberliğinde Herkese Düşen Vazifeler Nedir?

Millî İktisat ve Tüccarî Cemiyetinin neşrederdiğini dünkü nüshamızda haber verdiğimiz beyannamenin suretini bugün aynen dercediyoruz:

Variants!

Türk parasının kıymetini korumak borcumuzdur.

Paralarının kıymeti sıfıra dü-

B. M. Meclisi ve Milli İktisat ve Tazarruf Cemiyeti Reisi Kâzım Paşa

şen milletlerin ne acı akibetlere uğradıklarını biliyoruz.

Otuz kırk senelik bir çalışma sayesinde biriktirdikleri paralarla ihtiyarlıklarını rahat, geçirebileceklerini, çocuklarına sermaye ve cihaz temin edebileceklerini ümit eden bir çok aile babalarının bu tasarruf edilmiş servetlerle bir okka ekmek bile alamadıklarına şahit olduk.

Bu fecuatil akitetten Türk mil-
letini korumak için daima Herisi-
ni gören hükümetimiz arası gel-
dikçe her lüzumlu tedbiri almakta
gecikmiyor.

İşte "Memleket iktisadiyatını koruma kararname", bu lüzumlu tedbirlerin en ehemmiyetlisidir. Eğer hükümetimiz böyle bir tedbir almasaydı ithalatımızla ihracatımız arasındaki müzmin açık devam edegelseydi Türk parasının kıymetini korumak kabil olmayacaktı. İngiliz lirası bile bu yüzden düştü. Aynı tehlike karşısında bul-

Sonny'nin Vatandaşlar!

"Türkiye mah., devletin himayesi ve halkın reğbetine hak kazanımlıdır. Bunu temin etmek sizin borcunuzdur,

"Türkiye malı, sağlam, ve ucuz
iyi olmalıdır.

Bunun aksi, devletin himayesi-
ne ve halkın rağbetine karşı küf-
ran olur.

Türk sanayicisinin de bu istisat seferberliğinde üstüne düşen vaziyfeleri şuurla, iymarla bilgi ile başaracağından eminiz.

Tacir Vatandaşlar!

İhtikâr hiyanettir. Fazla kazanç
hırsıyla fiyatları yükseltmek en çir
kin bir bozgunculuk olur. Devletin
ve milletin el, ele yürütmesi iyecebet
tiği bir devirde tacir vatandaşları
mızın ellerini ellerimizin içinde
görmek isteriz.

Ihracat tacirlerimize de mühim vaziyetler düğüyor.

Dünya piyasalarında Türk malı
sünlünün kıymetini, rekabet kabili-
yetini yükseltmek ve Türk parası-
nı korumak şarttır.

Vatandaşlar!

Gerek devlet, gerekse aile hilt-
cesine "Tasaruf," da devrin en ün
şarlarından biridir.

Her Türk ailesi hesaplı yaşamalıdır, az bile olsa fakat muntazam bir tarzda para biriktirmeyi ve bu biriktirilen paraları millî bankalarımıza yatırıp bir tasarruf hesabı açtırmağı ve bu suretle faizinden istifade etmeyi kendisine ve milletine karşı bir vaziyfe bilmelidir.

Milli kurtuluş çözümlerinde millete ilk hedefimiz: "Ak Deniz.. diye hitap eden büyük ses, bu gün de ilk hedefimiz: "Müstakil millet iktisadlığı.. diye yeni bir gaye gösteriyor..

Aynı cihaza karşısında bulun-
nan bütün devletler aynı tedbirleri
almak mecburiyetinde kalıyor-
lar. Demek ki hükümetimiz, kendi
sine düşen vaziyeyi yapmıştır.
Şimdi sıra vatandaşların. Bu ikti-
sat seferberliğinde her vatandaş,
üstüne düşen vaziyeyi bilmelidir.

Cumhuriyetimizin iki seneden-
beri her vasıttan istifade ederek
halk arasında yaymak istediği şiar
lar bugün hepimize bir vatan bor-
cu oldu.

"Her Türk Türkiye malı kullan-
malı, şiarı artık her Türkün Amen
tüsü olmalıdır. Memleketimizde
yetişen ve yapılan yerli malları-
mızı kullanmak, artık bir zaruret
halini aldı. Türk parasının kıymeti
ni korumak her türk vatandaşının
kesesini alâkadar eden bir iştir. O
halde bu gayeye varmak için yerli
malı kullanmak ta her Türk vatan-
daşının yalnız millî değil aynı za-
manda şahsî menfaati iycalıdır.

Nerde kaldı ki, siyasi ve iktisa-
dî istiklalimiz de bunu emretmek-
tedir. Milletinin istiklâlini her ge-
yin üstünde tutmasını bilen Türk
vatandaşının bu iktisadî seferber-
likte üstüne düşen vaziyeyi yapa-
cağına da şüphemiz yoktur. Bu ye-

ri için daha müsaait bir anlama ve
yayılma zemini hazırlamıştır. Ame-
rika şimdi adeta bir nevi anket
yapmaktadır. Bu anket neticesin-
de ehemmiyetli bir kerre daha anla-
şılacak olan beymelmül tesanüt
zaruretinin Amerika'ya, Avru-
pa işleri ile daha yakından alâka-
dar kılacağına şüphemiz yoktur.

Zeki MESUT.

İhtiyatlı Milliyet

24 Teşrinisani 1931 No 3722

Bu sesin arkasından gitmiş
borcumuzdur.

Bu sesin arkasından pidesini
Büyük Millet Meclisi

ve

Millî İktisat ve Tescarat Cemiyeti
Raid.

A. Kâzım

Tesliha Mütarekesi

**Cemiyeti Akram'ın Teklifine
Cevabımız.**

Hariciye vekâletimiz tarafından tes-
liha mütarekesi hakkında Cemiyet ak-

Hariciye Vekili Tevlik Kaptı B.
yanı kâtili umumiliğine gönderilen ce-
vabın metni aşağıdadır:

(Devamı 2 inci sayıfada.)

Ulusal ekonomi ve arttırma kurumunun kongresi:

4

Milli müdafaa vekili ve kurumumuz Başkanı Genaral Kâzım özalpın başkanlığında toplanan kongre, geçen yıl yapılanları ve yeni bütceyi unayladı.

Yeni genel merkez ve idare hey'etini seçti.

Atatürke ve kamutay Başkanına, Baş vekil General İsmet İnönü'ne, C.H.P. tisi Genel kâtipliğine saygı tel yazıları çekildi.

Ulusal Ekonomi ve arttırma kurumunun her iki yılda bir toplanan kongresi 25-4-1935 perşembe günü saat 10 da Sergi evinde General Kâzım Özalp'ın Başkanlığında toplandı.

Kâtipliğe İçel Saylavı ve Mersin şubesi murahhası Hamdi Ongün ve Ekonomi bakanlığı mürakiplerinden ve Gümüşhane şubemiz murahhası Nabi Ataç ve iki mürakipliğe de Kütahya saylavı ve Gediz şubesi murahhası Naşit Hakkı Oluğu ve Nabi Ataç ve genel merkez üyeliklerine ve yedek üyeliklere aşağıdaki zevat seçilmişlerdir.

Genel Merkez Azaları

General Kâzım Özalp	Milli müdafaa vekili
Hasan Saka	Trabzon saylavı
Şükrü Kaya	İç bakanı
Celâl Bayar	Ekonomi bakanı
Yusuf Kemal Tengirşenk	Sinop saylavı
Ali Rıza Erten	Mardin »
Fuat Umay	Kırklareli saylavı
Emin Sazak	Eskişehir saylavı
Besim Atalay	Kütahya »
Şükrü Ataman	Muş »
Rahmi Köken	İzmir »
Sulâhattin	C. Merkez bankası genel direktörü
Kemal Zaim Sünel	Ziraat » » »
Nurullah Sümer	Sümer bank » »
Muammer Eriş	İş bankası » »
Hakkı Saffet	C. Merkez bankası idare meclisi üyesi
Nevzat Tandoğan	Ankara vali ve belediye reisi
Cevdet	Emlak ve eytam bankası genel direktörü
Necdet	Ekonomi bakanlığı Türk ofis reis vekili
İhsan	Kültür bakanlığı talim terbiye dairesi reisi

Yedek Aza

İsmail Hakkı

Recai

İrfan Ferit

İhsan Abidin

Nasuhi Esad

Bayan Nakiye

Ömer

Hilmi

Ekonomi bakanlığı Tica-
ret genel direktörü

Ekonomi bakanlığı Sana-
yi genel direktörü

Mardin saylavı

Ziraat bankası genel mec-
lis üyesi

Muharrir

Erzurum saylavı

Kars »

Kayseri »

KURUMUMUZUN KONGREDE OKUNAN VE ONAYLANAN ÇALIŞMA RAPORU :

Sayın baylar ;

İki yıl önceki son kongremizde yüksek ka-
tınıza sunduğumuz raporda «Buhranın bütün
memleketlere dokunan menfi tesirini inkâr
etmemekle beraber Türkiyemiz için yeni bir
açılış ve yükseliş devresinin başlangıcı ol-
duğunu iddia edebiliriz» demiştik.

Aradan geçen bu iki yıl içinde Türkiyenin
ekonomik örgüsünde hâsıl olan değişiklik
bu iddiamızı gerçekleştirmiştir. Buhrandan
önceki Türkiye ile buhran içindeki Türkiye-
yi karşılaştırsak görürüz ki, buhrandan
önceki Türkiye'de yerli malı kullan şıartı
az çok bir fedakârlığı icap ettiren passif
bir telkindi. Passif bir telkindi; çünkü yerli
mallarımız o kadar sayılıydı ki, buhran-
nın en candan inananları bile çok ker-
tedikleri şeylerin yerlisini bulamadı
için ihtiyaçlarından kısmak, yahut t
isteklerine rağmen, yabancı malı al-
buriyetinde kalıyorlardı.

Ve bu telkinle el ele giden aktif
bir sanayileşme siyasamız yoktu. **atarlar !**

nanki acun ekonomik durumu ve ulusal ekonomilerin karşılıklı serbest alışveriş münasebetleri içinde böyle bir siyasa güçle güdüldü.

Buhranı ulusal ekonomimizin yüzünü değiştirecek bir siyasaya mevzu kılan yüksek ve ılerî görüşlü, aynı zamanda sarsılmaz irafeli hükümetimizin sanayileşme siyasasına verdiği bu yeni yön ve yeni hız sayesinde ki, «yerli malı kullan» şiarı aktif bir elkin mahiyetini alabilmektedir.

Bu müspetlik yıllar geçtikçe sanayileşme siyasamızın ilerlemesile artacaktır. Artık bundan böyle (yerli malı kullan) şiarına verilecek anlamın da değişmesi gerekmektedir.

«Yerli malı kullan» demek dar anlamile sadece «yabancı malı kullanma» demektir. Fakat sanayileşme plânımızın tatbikatı ilerledikçe, yerli mallarımızın çeşitleri çoğaldıkça (yerli malı kullan) şiarını (iç pazarlarımızı genişlet, istihlâkını arttır) anlamına kullanacağız.

İç pazarımızın alım kabiliyetine dayanan ve dayanacak olan ulusal sanayimiz, «yerli malı kullan» şiarı için böyle müsbet ve aktif bir anlam istiyor.

Bu yüzdendir ki, kurumumuzun gelecek yıllarındaki çalışma biçimlerinde de bir değişiklik yapmağı faydalı buluyoruz.

Kurumumuzun beş yıllık çalışması, yabancı malı kullanma anlamına gelen yerli malı kullan şiarını ülkemizin en uzak bucağında bile bilinen ve sevilen bir direktif haline sokabilmektedir.

Bundan böyle ulusal sanayimizin gittikçe ırtan ve çeşitlenen Ürünlerini tanıtmak, sevdirmek ve onlara karşı yeni, yeni ihtiyaç istekleri uyandırmak için halk tabakalarına hitap eden yeni bir propaganda sistemine geçmek gereğı karşısındayız.

Kurumumuzun ilk kurulduğu yıllarda yabancı mallarının akınını durdurmak için ortaya atılan yerli malı kullan şiarı bundan böyle ulusal ürünlerimizin sürümünü arttırmak için bir manivela olacaktır.

Bu menfilikten müspetliğe geçiş, propaganda sistemimizin de değişmesini icabettirmektedir.

Hıraf edelim ki, bu yeni propaganda sistemi hem pahalı ve hem güçtür. Çünkü onda özden ve yazıdan ziyade sergiler, filmler ve plakatlar rol oynayacaktır.

İlusun çeşitli tabakaları arasında çeşit ih-

tiyaçları uyandırmak ve bu ihtiyaçları gidermek yerli mallarımızı gözle görülebilecek, elle tutulabilecek ve değişik kullanma biçimlerini anlatacak, faydalarını gösterecek tarzda takdim etmek, her şeyden önce maddî vasıta ve bu maddî vasıtayı kullanmasını bilme işidir. Kurumumuz ulusal sanayimizin propaganda organı olmak mecburiyetindedir.

Bu yeni propaganda faaliyetinin tarzı hakkında bir fikir verebilmek için bir iki misal arz edelim:

Yünlü sanayimizi halka tanıtmak için yapılacak bir filmde yerli koyunlarımız gösterilecek, yerli yünlerimizin evsafı anlatılacak, ince iplik yapmak için yurdumuzda (Merinos) koyunu yetiştirmek lüzumu izah olunacak, ince iplik ithalatımızın yıllara göre seyri, bu yüzden dışarıya giden döviz miktarı, yünlü mensucat fabrikelerimizin çalışmaları mamulâtı, yünlü kumaş giymenin faydaları, dayanıklılık dereceleri v. s. gösterilecektir.

Aynı suretle dericiliğimiz hakkında yapılacak bir filmde hayvanlarımızın fena bakım yüzünden derilerinin keyfiyetçe düşük olması, üvendire demirinin deri üzerinde açtığı deliklerin, mezbahadaki bıçak yaralarının derilerin evsafı üzerindeki tesirleri, yabancından kösele, deri ithal etmek mecburiyetinde olduğumuz çarıkla kösele ayakkabının dayanıklılık farkları, çeşitli deri mamulâtımız iptidai debagatle ileri teknikli debagat v. s. gösterilecektir.

Aynı suretle yemişlerimiz için, zeytin ve ballarımız için şeker, pamuk, pirinç ve patatesler ve diğer ürünlerimiz için de hem öğretici, hem bu mahsullerimizin sıhhi faydalarını tanıtıcı filmler yapmak mümkündür.

Ulusal ekonomimizin bu yeni oluşuna kendisini uydurmak isteyen kurumumuz maddî vasıtalarının ve bilgi gücünün yeterliği nisbetinde bu yeni çalışma alanında da muvaffak olmağa çalışacaktır.

Sergi evi:

İki yıl önceki kongremizde bir teşebbüs halinde arzettiğimiz (sergi evi) fikrinin Ankara'nın en güzel yapıları yanında yer alarak gerçekleştiğini biliyorsunuz. Bu güzel eserin mimarı Bay Şevkiye ve onun gerçekleştirmesi için maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen, hükümetimize, Belediye, Millî bankalarla sanayi müesseselerimize ve

gi komitesine karşı minnetlerimizi önünde açığa vurmayı borç biliriz.

kurumumuzun canlılığına ve yaşama kabiliğine bu izler en büyük bir belgedir. Sergi imiz geçen yıl Cumhurbaşkanının 11 inci yıl nümünde bir sanayi sergisile açtık.

sergide aynı zamanda (Lozan'dan önce Lozan'dan sonra ekonomik Türkiye) yi simler, graffkler, haritalar, fotoğraflar ve arlarla yaşatan bir öğretici sergide tertip ettik.

sergimizin gerek büyüklerimizden, gerek halktan gördüğü teveccüh ve rağbet ilerki çalışmalarımız için en büyük bir teşvik kaynağı olmuştur.

ihhiye Vekâleti tarafından hazırlanmakta olan Sağlık sergisi bu yılın ilk Teşrininde Ziraat Vekâleti tarafından hazırlanmakta olan Ziraat sergisi de ilk Kânunda açılacaktır.

u sergi evile Ankaramız resim sergilerine iverişli bir salon kazanmıştır. İlk resim sergisini Ankara Halk evinin teşebbüsü ile ovyet ressamı hazırlamışlardır.

Türk ressamı önümüzdeki Haziran başında bir sergi açacaklardır. Alman san'atkarının da bir sergi hazırlamakta olduklarını söyleyebiliriz.

Kayseri bez fabrikasının makinelerini teslim eden (Türkestroy) kurumunun sergi evine bir sesli sinema projeksyon makinesi hediye etmekle kurumumuza karşı gösterdiği ilgiyi önünüzde teşekkürlerle anarız.

Öğretici kültür filimleri getirterek halkımızın ille gençliğimizin en büyük ihtiyaçlarından birine cevap vermeğe ve kurumumuzun jirişeceği yeni propaganda alanında bu vasıtalarımızdan da bütçe imkânları nisbetinde istifadeye çalışacağımız tabiidir.

Sergi evinde sergi olmadığı zamanlarda Ankara halkının çeşitli ihtiyaçlarını karşılayıcı bir şekilde faydalanmağı düşünüyoruz..

Nesriyat:

Kurumumuz aylık mecmuasını muntazam çıkarmağa devam etmiştir.

Bundan başka artırma ve yerli malı haftasında mekteplerde oynamak üzere hazırladığımız piyesleri de bir kitap halinde bastırılmıştır.

Ayrıca (Ege günü) adlı bir kitap bastırarak yurdumuzun bu güzel ve verimli parçasının halkça ekonomik ve sosyal bakımlardan ta-

nınmamıza çalışılmıştır. Yurdumuzun diğer mintakaları için de bu tip izler hazırlatarak arka arkaya bastıracağız. Bu izler yerli mallarımızın ve ürünlerimizin propagandası için çok kuvvetli bir vasıta olmaktadır.

Artırma yedi günü için hazırladığımız propaganda levhaları yurdun her köşesine dağıtılmıştır.

Kurumumuzun bastırıldığı izler

Sanayi kataloğu	15.000
Hesabını bilen defteri	50.000
Tasarruf nedir?	30.000
Niçin yerli malı kullanmalıyız?	25.000
Dört propaganda plakası	40.000
Vatandaş yerli malı kullan	10.000
Vatandaş israftan kaçın	10.000
Vatandaş para biriktir	10.000
Vatandaş hesabını bil	10.000
Sanayi kongresi kitabı	3.000
Cihan iktisadiyatında Türkiye	3.000
Sergi ve kongreler münasebetile	
15 şer gün neşrolunan 3 gazete	45.000
General İsmet İnönü ve Kâzım Özalpın tasarruf haftası münasebetile	
söylelediği nutuklar	10.000
3 cins sergi afişi	6.000
Budapeşte sergisinde seyircilere dağıtılacak ihracat mahsillerimiz için	
üç lisanda propaganda broşürleri	400.000
Ziraat kongresi raporları	4.000
Mektep kooperatifçiliği ve tasarruf terbiyesi	3.500
Yaşasın yerli malı, yaşasın kumbara piyesi	10.000
Atatürk çocukları için piyes	10.000
Aylık mecmuamız (her yıl)	190.000
beher ay	10.000
Dört propaganda levhası	80.000
Laypzig sergisinde dağıtılan 6 cins broşür	60.000
Muhtelif propaganda kâğıtları	500.000
Ege günü kitabı	4.000
6 cins propaganda levhası	60.000
Atatürk çocukları piyesi	10.000
Sergi rehberi	20.000
Sergi afişi	10.000
Üç cins propaganda plakası	60.000

Biriktirme hareketi:

Biriktirme hareketi hızını hiç kaybetmeden ilerliyor.

1929 yılı sonunda ancak 27 milyon lirayı

bulan tasarruf hesapları 1934 yılı içinde 73 milyon liraya yükseltilmiştir.

Bu buhran yıllarında fiyatların düşmesine, gelirin azalmasına rağmen tasarruf hareketinin ilerlemesini, tasarruf terbiyesinin halk arasında gittikçe yayıldığı ve kökleştiğinin en sağlam bir ölçüsüdür.

Hükümetimizin çıkardığı demiryolu istikrazları halk tasarrufları için güvenli ve gelirli bir yaptırma ve işletme alanı olmuştur.

Şubelerimiz:

Şubelerimiz amaçlarımızın halk arasında yayılması yolundaki çalışmalarına büyük bir inanla devam etmişlerdir.

Şubelerimizin çalışmasını her yerde büyük bir anlayışla koruyan idare âmirlerine karşı kurumumuzun teşekkür ve minnetini huzurunuzda da tekrarlamağı bir borç biliriz.

Başbakanımız İsmet İnönü sergi evini açtik-

ları gün kurumumuz için şu sözleri söylemişlerdir:

«Bayanlar, Baylar;

«Bu güzel eseri, Sergi evini Ulusal ekonomi ve artırma kurumunun çalışmasına ve onun teşebbüsüne borçluyuz.

Cemiyet üç dört sene evvel memlekette çalışmalarla umumî alâkayı uyandırdı. Ve üç dört sene içinde varlığını memleketin her tarafında ispat etti.

Cemiyet mesai ve faaliyetinin bir gün eksik olmasına tahammül edilmez bir varlık bir faaliyet vücuda getirdi. Cemiyeti huzurunuzda bütün millete karşı takdir ve tebci etmek benim için bir vazifedi.»

Bu sözler, kurumumuzun tarihine altın harflerle yazılacak değerdedir.

Biz büyüklerimizin bu yüksek güvenlerine daima lâyık kalmak isteğile Atatürkün yolunda ilerlemekte devam edeceğiz.

Cumhur Başkanı Atatürk'e

Ulusal Ekonomimizin egemenliği ve erginliği için açtığınız büyük savaşın gönüllü bir neferi gibi çalışan kurumumuzun 3 üncü kurultay üyeleri yüce önderlerini saygı ve sevgi ile selâmlar.

Kongre Başkanı General
Kâzım Özalp

General Kâzım Özalp
Ulusal Ekonomi kurumu kongre başkanı
Ankara

C. Kongre münasabı ile bana karşı gösterilen temiz duygulara teşekkür ederim.

Cumhurreisi
Atatürk

Kamutay başkanı Abdülhalık Renda

Ulusal Ekonomi ve artırma kurumunun 3 üncü kurultay üyeleri kamutay başkanını saygı ile selâmlar.

Kongre başkanı General
K. Özalp

General Kâzım Özalp
Ulusal Ekonomi ve artırma kurumu
kongre başkanı
Ankara

Ulusal Ekonomi ve artırma kurumu 3 üncü kurultay üyelerinin hakkımda gösterdikleri samimi duygulara teşekkür ederim.

B. M. M. Reisi
M. A. Renda

Başbakan İsmet İnönü

12 ilk Kânun 1929 da kamutayda verdiğiniz tarihsel söylevin çocuğu olan kurumumuzun bugün kendi sergi evinde toplanan 3 üncü kurultayı size saygılarını sunar.

Kongre başkanı General
K. Özalp

General Kâzım Özalp
Ulusal Ekonomi ve artırma kurumu başkanı
Başkanlığınız altında çok verimli ve özlü çalışmalar ile yurtsal odevini hakkile yapan kurumun yüksek kurultayını saygı ile selâmlar hakkımda gösterilen duygulardan dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Başvekil
İsmet İnönü

C. H. P. Genel kâtipliğine

C. H. Partisine derin saygı ile bağlı olan ulusal ekonomi ve artırma kurumunun 3 üncü kurultayı öz duygularını sunar.

Kongre başkanı General
K. Özalp

Sayın Kâzım Özalp
Ulusal Ekonomi ve artırma kurumu başkanı
C. Kongrenin partimize gösterdiği sıcak duygu ve yönelden gönümüz sevinçle dolu teşekkürler eder sevgi ve saygılar sunarız.

C. H. P. Genel kâtibi
R. Peker

Başvekil Celâl Bayarın

Sekizinci Ekonomi ve Artırma Haftası

Münasebetiyle 12 İlk Kânunda Ankara Halkevinde İrad ettikleri nutuk.

“— Sayın vatandaşlarım, Bayanlar, Baylar :

Memleketimizde güzel bir anane teessüs etmiştir. Ulusal ekonomi ve Artırma kurumu her sene bizi burada toplamak suretiyle, millete hesap vermek mecburiyetini ihdas etmiştir.

Bu güzel ananenin tesiri altında ben de geçen senelere aid iktisadi hâdiseleri huzurunuzda teşrih etmek istiyorum. Fakat sözüme başlamazdan evel ifade etmeliyim ki, memleketin ekonomik hayatında durmadan, dinlenmeden, millete nurlu irşadla bulunan Ulusal Ekonomi Kurumuna teşekkür etmeliyim.

Milletlerin hayatında en mühim mesnet, ve denilebilir ki, birinci derecede mühim olan mesnet ekonomik teşkilâtıdır. Bizim ekonomik hayatımızda takib ettiğimiz seyir, tetkik edilirse görülür ki, memleketin hayatına en muvafık olan usul ve prensipler kabul edilmiştir. Bu prensiplerin burada tafsilatıyla arz edilmesi hiç şüphe yoktur ki hepimizi sıkar. Ben bunların ana hatları üzerinde tevakkuf edeceğim ve aynı zamanda hâdiselere birer birer temas edeceğim :

Arkamızda bıraktığımız sene beynelmilel ekonomik vaziyet itibariyle çok muhtelif manzaralar göstermiştir. Bilişiniz ki ticarette ve ekonomide şartı esası istikrardır. Buna rağmen geçen yıl bütün cihan hayatı iktisadiyesinde istikrar görülmemiş ve bilakis zaman zaman bu istikrar bozulmuştur. Buhranın nihayete ermek üzere olduğu farzedildiği bir anda, cihan siyasi hayatının tesiriyle olacak-

tır ki, bir teslihat devresi başlamıştır. Bu teslihat devresi bazı iptidai maddelerin alınmasını temin için hararet göstermiştir ve ticaret hayatında bir ilerleme hamlesi vukua gelmiştir. Buna makûs olarak bazı memleketler daima satıcı oldukları, fazla mal satmak ihtiyacında bulundukları halde büyük ihracat kabiliyetlerinin azaldığını açıktan söylemekte tereddüd etmemişlerdir.

İstikrarsız diye tavsif ettiğim hâdis budur. Fakat memleketimizin harici ticareti üzerinde bunların tesiri görülmüştür. Evvelâ bize, çok mal satmak ve bizim prensipimiz itibariyle ne kadar çok mal satılırsa o kadar türk malı almak iktiza ederken bazı memleketler mal satmak kapasitesini kaybettiklerinden dolayı bizimle alışverişlerinde sekte olmuştur. Hulâsa olarak 1936 senesi nihayetleriyle 1937 senesi içerisinde harici ticaretimiz, tam manasile hususi bir mahiyet arz etmiştir. Yani bu bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Eğer milletle beraber hükümetiniz bu dönüm noktası üzerinde bütün tayakkuzunu toplıyarak dürüst ve isabetli hareket etmek imkânını bulmamış olsaydı memleketimiz bundan zarar görebilirdi. Mesele aksine olmuş diyebilirim. Zira istihsalâtımız geçen seneye nazaran bazı maddelerde eksik ve bazı maddelerde fazla olmak suretiyle bize büyük bir fark göstermiş bulunuyor. Fakat harici ticaretimiz bütün başka bir manzaranın tesiri altında kendisini gösteriyor.

Şu halde noksan ithalât vuku bulunduğu takdirde, memleketimizde mallar üzerinde biz de satış için yeni yeni mahreçler bulmak mecburiyetinde

Beynelmilel ekonomik durumun harici ticaretimize tesiri.

*Calafat
Beynelmilel Nutuk
12 Karun 1937*

*İktisat Vel. Türkiye
1 Karun 1937*

Aylık Bülten Yıl 1 Sayı 1

idik. Yeni bir mahreç bulmak kolay, bir iş değildir. O, hayatı ve ananeyi değiştirmek kadar güçtür.

Alınan
tedbirler

Memlekette iş hacmini arttırmak ve hayat üzerinde müessir olan bazı maddeleri idhal etmek suretile ucuzluğu temin etmek prensipini takib ediyoruz. Ve bu sebebledir ki kontenjanı malûm olan şekilde kaldırdık.

Kontenjanın kalkmış olması ve satışları buna muvazi olarak da temin etmek gayreti bize ne netice vermiştir? Bunu şimdi rakamla huzurunuzda arzedeğim: On aylık harici ticaretimizin mukayesesini yaptığımız zaman şu rakamları görüyoruz.

1935 senesinde 143 milyon

1936 " 158 "

1937 senesinin yani içinde bulunduğumuz senenin on ayı zarfında 183 milyon lira.

Harici
ticaretimizin
inkışafı

Geçen senenin aynı aylarına nazaran harici ticaretimizde 25 milyon liralık bir fazlalık vardır. Bu, türk ekonomisinin iş hacmine ilâve edilmiş bir miktardır. İhracatımız geçen seneye nazaran 10 ay zarfında 10 milyon lira fazla kaydetmektedir. İthalâtımız da bu nisbette yükselmiştir.

Bundan anlıyabiliriz ki bu röpriz denilen devrede, alınan tedbirler tesirini göstermiştir. Bütün cihan hayatında siyasi olsun, iktisadi olsun yeni bir sürprizle karşılaşmadığımız takdirde diyebiliriz ki; türk ticareti umumiyetle geçen senelere nazaran bu sene bizi memnun edecek şekilde cereyan etmek istidadını göstermektedir. Bittabi bazı maddelerimiz üzerinde biraz ferahlık olduğu gibi bazı maddelerimizin satışları üzerinde de sıkıntı mevcuttur. Fakat burada ifade etmeliyim ki ikisini de küll halinde mütalea ediyoruz. Bize bu ümidi veren diğer nokta da gene cihan ekonomi politikası üzerinde tebeddüle doğru meyli sezmiş olmaktır. Bazı iptidai maddelerin diğer memleketlerde bol olarak yetişmiş olması, istihsalâtın genişlemesine vesile olmuştur. Ve bu itibarla mal satmak istemiyen memleketler yeniden satış istihlasını göstermeğe başlamışlardır.

Şu halde bizim prensipimiz « malımızı alanın malını alırız » esasına istinad ettiği için ticaretimiz tabii şeklinde ve seyrinde yürüyecektir. Ve buna bilhassa hükümetimiz dikkat etmekle kendisini mükellef addeder. Harici ticaretimizin 25.000.000 liralık fazlasına rağmen dahildeki istihsalâtımız ve istihlâkâtımız ne raddededir? Elbette bu, merak edilecek bir meseledir. Sümer Bank'ın fabrikaları faaliyettedir. Diğer hususi fabrikalar da faaliyettedir. Hariçten memleketimize bu sene, arzettiğim veçhile fazla mal ithal edilmiştir. Bizzat merak ettim. Rakam istedim, Sümerbank'ın konjoktür bürosu bana 10 aylık hesaplarını verdi. Bunlar içinde görüyorum ki bizim için hiç şikâyet edilmeyen ve iyi bir sene addedilen 1936 senesine nazaran 1937 senesinin 10 aylık hesabı % 51 nisbetinde bir istihlâk fazlalığı kaydetmektedir.

Dahildeki
istihsal ve
istihlâk

Bu, bize isbat eder ki milletimizin alış kabiliyeti mütemadiyen ve mütevailyen yükselmektedir.

Burada; diğer bir bahse geçmeden evvel, müstahsillerimize bir noktayı hatırlatmak istiyorum. Bizim harici ticaretimiz âdetâ bir hesabı cari şeklindedir. Malûm olan kliring hesaplarıdır.

Müstahsil
lerimize
hitap:
Kliring
hesaplarında
biriken
paraların
manâesi

Kliring hesaplarında 27 milyon lira birikmiş paramız vardır. Bu para türk malı alınması kaydü şartile Cumhuriyet Merkez Bankasında nakden mevcuttur. Aynı zamanda Türk piyasasına ecnebi memleketlerin verisiyesi olarak kısmen kısa ve kısmen uzun vadeli olmak üzere, toplanan mebalîğ miktarı 32 milyon liradır. Bunlar da vadesi geldiği zaman Cumhuriyet Merkez Bankasına yatacak ve türk malı satın alınacaktır. Buna mukabil bizim de yalnız Almanyada birikmiş paramız vardır. Bunun miktarı ihracat mevsimine girdiğimiz zaman 44 milyon lira idi. Bugün 18,5 milyon liraya düşmüştür. Fakat buna mukabil Almanyada piyasasının türk piyasasından verisiye satışından mütevellid alacağı vardır. Yani biz kendi hesabımıza asla açıkta değiliz. Bunu bu suretle muvacehenizde ifade etmekten maksadım alınan tedbirlerle türk müstahsili için

Müstahsilin
dikkat
edeceği
noktalar
ve alacağı
tedbirler

müşteri bulunduğunu göstermektedir. Müstahsilin sadece dikkat edeceği nokta bol istihşalât yapmakla beraber beynelmilel piyasaya göre maliyet fiyatını ayar etmesidir.

Eğer biz memleketimizin bugün - kü inkişaf seyrini arzu ettiğimiz veçhile tam manâsile bir refah dev - resine intikal ettirmek istiyorsak gerek sınaî sahada olsun, gerek zirai sahada olsun müstahsillerimizin mutlaka beynelmilel maliyet fiyatını ve beynelmilel piyasanın isteklerini göz önünde tutmaları ve o mikdarlara göre istihşalât temin etmeleri kendileri ve büyük milletimiz için zarurî bir keyfiyettir.

Aksi takdirde alınacak herhangi bir tedbir sunî olur.

Ben isterim ki buradan maruzatımı müstahsil işitsin ve kâıdisinin kulağına gitsin ve tedbir almakta gecikmesin.

Birinci 5
senelik plân

Muhtelif zamanlarda, muhtelif ve - silelerle birinci 5 senelik programımızdan bahsedilmiştir. Öyle zannediyorum ki bu sanayi programımızın izah edilecek hiçbir noktası kalmamıştır. Yalnız ben burada, huzurunuzda şu kadarcık söyleyebilirim. Birinci beş senelik sanayi programı bitmek üzeredir. Bunun bittiğini belki gelecek sene burada, içtimamızda size tebşir edebileceğim.

Birinci beş senelik sanayi programı nasıl vücuda gelmiştir? Bunun teknik cihazlarından, tesisatından, idare tarzından ve satışlarından bahsedecek değilim. Birinci beş senelik sanayi programı tesisatı, inşaatı ve mütedavil sermayesile bize 90 milyona mal olmuştur. 90 milyonluk bir eserdir. Bu 90 milyonluk eser bizim ne malî ve ne de para politikamızı tazyik etmeden vücuda getirilmiştir. Bunu bu suretle ifade etmekten maksadım Türkiye hükümetinin her yaptığı işte çok hesaplı hareket ettiğini, tabîî kaynaklarından hiçbirisini forse etmeden eserlerini birer, birer milletin nazarı takdirine arzemiş olduğunu göstermektir.

90 milyon türk lirasını modest bir meblâğ olarak telâkki edecek memleketler vardır. Fakat bizim için maalesef henüz 90.000.000 lira büyük bir paradır. Ve bu büyük parayı hiçbir is-

tihsal ve tahsil membamızı tazyik etmeden elde etmiş ve işimizi görmüş buluyoruz. Bunun manâsını elbette takdir buyurursunuz.

Hükümetiniz ve İktisad Vekâleti - niz bu sene Ulusal Ekonomi ve Ar - tırma haftasında millete küçük bir hediye verdi. O hediye üç sene - lik maden programıdır. Madenlerimiz şimdiye kadar bizden maada herkesin malı idi. Türk madenleri üzerinde herkes spekülasyon yapmak ve dilediği gibi müsbet veya menfi şekilde rapor vermek hakkını haiz olduğunu zannedirdi.

Hükümetiniz kurduğu müesseselerle memlekette bu yeraltı servetlerinin tetkikatını tamik etti. Ve bitirilenler üzerinde tesisatını yapmağa karar verdi. Bunlardan rantabilite hesaplarına nazaran rasyonel oldukları anlaşılanlar derakap faaliyet sahasına atılmıştır. Bu faaliyeti bakır, kurşun, demir, altın ve gümüş üzerinde toplamaktayız. Kömür havzasındaki yeni rasyonel tedbirlerle birlikte bu madenlerimiz de bütün programlarıyla, plânlariyle, parasiyle işletmeğe hazır. Aynı zamanda memleket için de henüz mahiyeti tesbit edilmeyen bir çok madenler vardır. Bunların bir kısmı tezahürat halinde bulunmuş, bir kısmı da bize, eskiler tarafından işletilmiş, fakat programsız ve plânsız bırakılmıştır.

Eskiler, işlettikleri bu madenlerde belki de plânsız çalışıyorlardı. Bundan dolayı eskilerin işlettiği bu madenlerin ne cevherleri, ne de hali hazırdaki kıymetleri hakkında malûmatımız yoktur.

Programın ikinci safhası bunların tetkikini âmirdir. M. T. A. Enstitüsü jeolojik tetkiklerini ve bunlar üzerinde işletme hesaplarını yapacak, memleketin istifadesine arzedecektir. Bu maden programı çok mütevazi olarak sizlere hediye edilmiş olmasına rağmen üç senenin nihayetinde memleketin iş hacmine 14 milyon lira ilâve edecektir. Memleketin iş hacmine 14 milyon lira ilâve etmiş olmakla beraber bizim için daha hususî bir kıymeti de haizdir. O da, döviz membamızı kuvvetlendirecektir. Çünkü metal üzerinde alış verişi dövizile yapılmaktadır.

Hükümetin
ve İktisad
Vekâletinin
millete bir
hediyesi

**Ekonomik
durumun
mali
vaziyetimize
tesirleri**

Ekonomi denince finansın, maliyenin hatıra gelmemesi gavri kabildir. Acaba harici ticaretimizdeki inkişaf bu memlekette mali menabimizi forse etmeden yapılan işler, iş hacminin çoğalması, mali vaziyetimiz üzerinde ne tesir yapmıştır. Elbette merak edilecek bir meseledir. Maliyemiz gayet dürüst, gayet salâbetli bir esasa istinad etmektedir. Bütçesi katî ve samimî olarak mütevazindir ve bu katî ve samimî olarak mütevazın olan bütçenin bu hali ilânihaye devam edecektir. Çünkü arkadaşlar, bir devletin bütçesi mütevazın olmazsa hükümet kurmaya imkân yoktur, hükümeti kurmazsa ordusu yoktur, ordusu olmazsa emniyet mesnedi yoktur ve binaenaleyh mütevazın olmıyan bir bütçenin arkasından muhakkak bir anarşi beklemek zarureti vardır. Biz bu anarşinin memlekette doğmasına değil, memleketimiz hududlarından bakmasına dahi müsaade etmiyeceğiz.

İşte bütçe muvazenesi bizim nazarıımızda bu kadar hassas bir meseledir. Acaba bütçemiz ne haldedir. Size bir iki mukayeseli rakam okuyacağım.

Bilirsiniz ki bütçe senesi haziran-dan başlar ve ayrı bir senedir. Ve şimdi bu ay 6'ncı aydır.

Vergi tahsilâtımızın 6 aylığı:

1935 senesinde 95.000.000, 1936 senesinde 127.000.000, 1937 senesinde 147.000.000 dur.

Mali politikamız üzerinde ekonomi politikamızda olduğu gibi duracak değilim. Yakın zamanda B. M. Meclisinde bunun etrafında çok uzun izahat ve maruzatta bulundum. Esasen burada tafsilâta girmekle sizi sıkmak sadet harici addedilebilir.

**Millî
tasarrufun
inkişafı**

Mevduat kısmına geçiyorum: Milletin kazancı ne raddededir? Pouvoir d'Achat'ın, satın alma kabiliyetinin yükseldiğini ve yükselmekte olduğunu size arz etmiştim. Buna işaret etmekle beraber millî tasarruf ne raddededir? Millî tasarruf her gün büyük hamlelerle artmaktadır. Ve bu tasarruf memleketin iş hayatına karışmakla umrana yardım etmektedir. Çocuklarımızdan başlayan bu güzel âdet bütün milletçe seve seve tatbik edilmektedir.

Şurasını tebarüz ettirmek isterim ki tasarruf etmek sadece şahsî menfaat değildir. Tasarrufun manasında millî ekonomiye hizmet vardır. Ve tasarruf heyeti umumiyesiyle bir milletin esas servetini ve esas sermayesini teşkil eder. Bizim memleketimizde bu sermaye kudreti ne haldedir? Mevduat kelimesi içerisinde küçük ve büyük cari hesaplarla beraber umumî tasarruf mikdarları da dahildir. Bu suretle maruzatta bulunuyorum.

1935 senesinde 198 milyon, 1936 senesinde 230 milyon, 1937 senesi haziran gayesinde 277 milyon.

Milletin tasarrufu budur ve bankalarda nakit olarak mevcuttur.

Aziz vatandaşlarım, her sene burada bir mesele mevzuu bahs olurdu. Ben de kısaca bu mevzuu temas edeceğim. O da millî paranın istikrarı meselesidir. Geçen sene ve ondan evvelki senelerde derhatır edersiniz ki birçok memleketlerin paraları çökmüş, inhidam eylemiş, sukut etmiştir. Bu inhidam arasında ayakta duran ve ayakta durmasına katiyetle karar verilen türk parasıdır, türk millî parasıdır.

Bütçemiz mütevazın, harici ticaretimiz bizim için şayanı memnuniyet, vergi tahsilâtımız muntazam, bilmiyorum ki türk parası üzerinde toplanabilecek, tekâşüf edebilecek ufak, bulutlu bir nokta bulunabilir mi? Eğer türk parası üzerinde bulutlu bir nokta görenler varsa o insanlar asla samimî değildirler, ve tükün dostu değildirler.

Merkez Bankamızda her sene alınan stokumuzun çoğaldığını bilirsiniz. Merkez Bankamızın dikkatle takib ettiği bir politika vardır: Enflasyona mâni olmak. Enflasyonu türkçe olarak ibtizal kelimesiyle de ifade edebiliriz. - Bilirsiniz ki merkez bankalarının en esaslı ve en mühim olan vazifelerinden birisi memlekette iş hacmiyle beraber para volümünü ayarlayarak ikisini muvazi olarak göstermektir. Klâsik nazariyede derler ki merkez bankaları bunu yaptıkları takdirde başka hiç bir şey yapmış ol-

**Millî
paranın
istikrarı**

masalar dahi vazifelerini ifa etmiş olarak kabul edilebilirler. Bizim nazırmızda enflasyon ihtiyaçtan fazla para çıkarmaktır, muzırdır. Fakat ihtiyaç varken enflasyon endişesiyle para çıkarmamak ve piyasayı dar bir vaziyette bırakmak dahi aynı derecede muzırdır. Ve buna verilen isim deflasyondur. Şu halde biz millî menfaatimiz itibariyle enflasyonu red ettiğimiz gibi elbette deflasyonu da reddederiz.

Bizim için hakikat olan mesele tabii şeklini bulmaktır. Ve ihtiyacımızla para volümümüzü ciddi ve samimî bir surette ayarlamaktır. Merkez Bankamız bu nokta üzerinde şüphesiz ki hassastır ve hassas bulunacaktır. Hükümetten de lâzım gelen müzahareti elbette görecektir.

Ekonominin, Ekonomik meselelerin, malî meselelerin ve para biriktirmenin bağlandığı bir faktör vardır. O faktörün ismini bilirsiniz, emniyettir. Dahilî emniyet, haricî emniyet. Eğer bu faktörlerden emniyet faktörü noksan olursa bunu sehpamızın bir ayağına benzetebiliriz. Ayakta durmasına imkân yoktur.

Yurdda emniyet Şimdi sizinle aziz vatandaşlarım, emniyet faktörü üzerinde kısaca konuşacağım. Benim görüşüme ve temas ettiğim vatandaşlarımın bana telkin ettikleri kanaate göre Türkiye'de teessüs eden asayiş şimdiye kadar olan geçmiş devirlerimizin hiç birinde teessüs etmemiştir. Vaktiyle tetkikata çıktığımız zaman, yani bizim hayata karıştığımız zamanlarda, ilk iddia olarak serdedilen memleketimizdeki, kasabamızdaki bu şekavet meselesi ne olacaktır? suali idi.

Bugün az çok kabadayılık ananesi ile şekavet merkezi addolunacak muhitlerimizde dahi şekavetin ismi unutulmuştur. Asayiş fevkalâde bir surette teessüs etmiştir.

Bu şekaveti sanat ittihaz edebilen vatandaşlarımız dahi sabanına sarılmış ve hayatlarını bizzat kendi gayretleriyle kazanmaktadırlar. Bu Cumhuriyet rejiminin millete bahşettiği büyük bir nimettir.

Bizim memleketimizde sınıf kavgaları yoktur, sınıf ihtirası yoktur,

biribirini menfaat saikasıyla didikleyen, yıkpı bitirmek istiyen ayrı ayrı insanları yoktur. Hepsi Türk namı ve vahdeti altında toplanmış mübarek insanlardır.

Memleketimizde bilâistisna her fert sâyi ile, kudreti ile, zekâsı ile memleketin kendisine verdiği nimetleri kullanır ve kudreti, zekâsı ve istidadı nisbetinde müstefid olur. Bu istifadesine mani olabilecek hiç bir tedbir, hiç bir kanun, hiç bir engel yoktur ve olmayacaktır. (Sürekli alkışlar). Şu halde vatandaşlarımızla dahilî emniyet üzerinde ittifakı tamımız vardır. Görüyorum ki siz de beni tasvib buyuruyorsunuz.

Şimdi haricî emniyete geçiyorum.

Bütün dünya gözden geçirildiği takdirde bütün cihan içinde düzenliğin mevcut olduğunu iddia etmek fazla safillik olur. Ve böyle bir iddiayı tekzib edecek muhtelif memleketlerde hâdiseler mevcuttur. Zaman zaman muhtelif diyarlardan kulaklarımıza top sesleri gelmektedir. Bu vaziyeti bu suretle kısaca hulâsa ettikten sonra derakab kendimize intikal etmek isterim ve derim ki türk vatanını istihdaf eden hususî mahiyette ve umumî mahiyette olsun bir tehlike mevcut değildir. Böyle bir tehlike görülüyor. Hükümetinizin iki taraflı ve çok taraflı ve muhakkak surette sulh emeliyle yaptığı dostluk muahedeleri ve misaklar karşılıklı emniyetimizi kurmak tadır ve biz karşımızdakilerin hakkına ne kadar riayet etmekte isek elimizi uzattığımız ve dostluğumuzu ifade ettiğimiz devletler dahi aynı surette bizim his ve fikrimiz gibi sulh emeliyle bize ellerini uzatmaktadır. Bundan şüphesiz ki bir muvazene teessüs ediyor. Fakat asıl esas kuvvetimiz memleketimizin potansiyel kuvveti, vahdetimiz ve bilhassa milletimizin eşsiz Şefi etrafında ve emri altında bilâkaydû şart bulunmuş olmasıdır.

Memleketimizde bu suretle sulhun nighbanı olan organize büyük bir kuvvet mevcuttur. Bu kuvvet türk milletinin bütün mezayasını, türk milletinin tarihteki bütün kahramanlık ve şehametini nefsinde toplamıştır. Biz onun ismine sadece ordu di-

Haricî emniyet

Ordumuz

yerine ve onunla iftihar ediyoruz.

Her gün geçtikçe teçhizat itibarı ile, kudret itibarı ile mütemadiyen yükselen ve büyüyen ordumuz eşsiz Başbuğunun kumandası altında elbette türk vatanına müteveccih olacak her tehlikeyi bertaraf etmek kudret ve istidadındadır.

Bunu ifade ederken sırf orduya karşı olan muhabbetlerimizi, tevkirlerimizi arzediyorum. Yakın veya uzak bir tehlike manasında bunu ifade etmiş bulunmuyorum. Tekrar ederim ki vatanımız için istihdaf edilmiş bir tehlikenin mevcudiyeti mevzu bahis değildir. Fakat herhangi bir sürpriz karşısında cihan tahavvülâtı içinde tedbirli olmak lâzım geleceğini ifade için maruzatta bulunuyorum.

Cumhuriyet Teşrin ayları türk tarihinde millî bayramı ve bir hususiyet göstermektedir. Bilhassa Hatay birinci ve ikinci teşrin aylarının 29 uncu günü biliyorsunuz ki Cumhuriyet

bayramıdır. Cumhuriyet bize bütün hurafeleri yıkmış, onun yerine nurlu bir devrim hayatı ikame etmiş, Şefimizin idaresi altında bizi hergün birer suretle terakkiye doğru götürmekte bulunmuştur. Biz Cumhuriyetimizi takdis ederiz, biz bu rejimin altında mesud olacağımıza inanırız.

29 ikinci teşrin Hatay bayramıdır Elbette ifade edebiliriz ki birinci yirmi dokuz Teşrinin kardeşi ve yahud evlâdır. Geçen sene bu mevsimde Hatay mevzu bahis olduğu zaman, niçin saklıyalım, içimizde endişe mevcuttu. Hatayı kurtarmak azmi katısında idik, katî netice alınmamıştı; gönderdiğimiz heyeti murahhasa yolda bulunuyordu. Şimdi milletimizin karşısında diyoruz ki Hatay kurtulmuştur, bayramını yapıyor. Bu hususta kabul olunan rejim behemehal ve tamamiyle tatbik olunmalıdır. Şu halde hep beraber arkadaşlar, sevgili Hataya ve hataylı kardeşlerimize, sesimizi millî heyecanla yükselterek diyelim ki: Hatay, istiklâlin kutlu olsun.

İktisat Vekaleti Türkçesi
Aylık Bülten 7.1 1 Sayı 7 I Kown 1937

Cumhuriyetin Ondördüncü Yıl Dönümü mü- nasebetile Ankara Radyosunda genel sekre- terimiz İzmir Sayları Rahmi Kökenin vermiş olduğu Söylev:

Sayın yurtdaşlar;

Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu 1929
yılıının 12 lık kânuununda kuruldu.

Cemiyetimizin kuruluş anındaki ekonomik
durumumuzu hatırlayalım:

Türk parası, istikrarını bulmamış, Borsada
bilhassa 1929 yılının son aylarında hergün
İngiliz lirasına yani o zamanki istikrarlı
paralara nispetle kıymetinden mühim nis-
petlerde kaybetmekte, korkunç bir sür'atle
alım kabiliyeti azalarak düşmekte idi.

Bu vaziyet memleket dahilinde fiyatların
yükselmesine sebep olmakta, Tasarruf er-
babını endişeye düşürmekte, kısaca iktisadi

Yurtdaşı:

Her Zaman, saltanat devrindeki halimizi hatırlar ve hayretle

ve malî hayatımızı tehdit eden bir bürhane
yol açmakta idi.

Paramızın kıymetinden böyle sür'atle düş-
mesi, ticaret ve tediye müvazenelerimizin
aleyhimize olmasından ileri geliyordu. Fi-
hakika o zaman ihlâletimiz, senelerdenberi
daima ihracatımızın üstünde idi. Bir misal
olarak pamuklu ihlâletimizi hatırlarsak gö-
rürüz ki; yalnız bu maddenin ihlâlet kıy-
meti (54) milyon lirası buluyordu ve (1924)
yılı ticaret müvazenemizin açığı da (100)
milyon lirası bulunmuştu. Bu vaziyet karşı-
sında hükümet derhal kat'i ve esaslı ted-
birler alarak paramızın borsadaki düşme
seyrini durdurdu.

Fakat bunun devamlı bir istikrar temin ede-
bilmesi için alınan malî ve idarî tedbirlerin
iktisadi temele dayanması şarttır. Bu ise
ancak, ticaret müvazenemizin açığını kapat-
mak, memleketimizin ekonomik bünyesine
yeni bir istikamet vermek ile tahakkuk
edebilirdi.

Ticaret müvazenemizin açığını kapatmak
için memlekette halâm şüurlu bir istihlak
politikasına geçmesi icabediyordu. O da

her malın yerlisini tercih etmek ve eğer
herhangi bir malın yerlisi yoksa millî sa-
nayimiz onu yapabilecek bir seviyeye ge-
linceye kadar onu istihlakından kendini
mahrum etmek.

Görülüyor ki; (Yerli malı kulla) şiarı,
bundan sekiz sene önce husaten menfi bir
telkin idi. Yani memleketimizde yapılmayan,
memleketimizde yetişmeyen malı alma. Çün-
kü o zamanki sınaî istihsal kabiliyetimizi
ve yerli mallarımızın çeşitlerini düşünecek
olursak görürüz ki; bunlar hem fenevî
bakımından mabdu, hem de keyfiyet baki-
mından pek te mükemmel değildi. İlk yerli
malı sergilerini hatırlayanlar bu hakikatı
bilirler.

Fakat o zaman halimizin büyük bir ekse-
rriyetine, memleketimizde mabdu bile olsa
yetişen ve yapılan yerli mallarımızın ve
yerli mallarımızın çeşitleri hakkında malî-
matî olmadıkları, yurdumuzun her köşesinde
cemiyetimizin teşebbüsle açılmaya başla-
yan sergiler derâletle dökülüp durdu.

O zaman ki sergileri ziyaret edenlerin he-
men hepsi, yerli mallarımızın bugün bizle-
re basit ve mabdu görülen çeşitleri harır
sında bile hayretlerini ilirâf ediyordular.
İşte cemiyetimizin ihyâzı aşan şubelerinde
gazetelerde neşriyat yaparak, konferanslar
vererek, sergiler açarak memleket gençliği
arasında telkinler yaparak iğirizliği devamlı
propaganda sebebiyle (Vatandaş Yerli Malı
kullan) şiarı pek kısa bir zamanda bir millî
moda, bir millî ahlâk, bir millî ideal kıy-
metini kazandı. Öyle ki; yerli malı kulla-
mamak millî davaya aykırı bir hareket te-
lâkki olmaya başladı.

Bu, Türkiye'nin ekonomik kalkınma savaşın-
da manevî bir dönüm noktasıdır. Çünkü
1929 dan önce memlekette yerli malı kul-
lanmak şüurlu yerleşmeceydi olduğu gibi

ana istiklal eden ve garip bir heves telâk-
k edilerde göktü. Hakkı, 1929 dan sonra
Bütün millet, yerli malı kullanmak şiarını
benimsyerek ekonomik istiklâlimizin, eko-
nomik istikrarımızın temininde şuarlı
bir istikrarımızın temininde şuarlı bir is-
tiklâk politikasının en mükem bir unsuru
olarak vazifesini yaptı, ve yapıyor. Bu su-
rette yerli malına karşı rağbet ve talep o-
lurca arttıkça bunu karşılayabilmek için bir
araştırma mevcut fabrikalar istihlâslerini ço-
ğaltmağa, bir taraftan da memleketimizde
zamanı kadar yapılmayan malları imal
çin yeni, yeni fabrikalar kurmağa basla-
tı. Memleketimizde her yeni açılan yerli
malı sergisi, sanayimizin hem çeşit hem
kalite bakımından seneden seneye ne bü-
yük bir sür'atle ilerlediğini ve genişlediğini
gösteren ve böylelikle yerli malı kullan şia-
rının daha ziyade kökleşmesine ve yayılma-
sına hizmet eden birer canlı propaganda
vasıtası oldu.

Yasadışılar :

**Bir banka, diğer bankada bir tasarruf hesabınız varsa, ne yap yap
sadece bir bankaya para dâim ilâve et.**

**Diğer bankada bir tasarruf hesabın yoksa, yine ne yap yap, mu-
vaffak olan da bir tasarruf hesabı açtır.**

Cumhuriyetimizin ana prensiplerinden biri
olan Devletçilik sayesinde bir yandan sana-
yileşme seyrini çabuklaştırmak, bir yandan
da sanayileşme tekniğimizi tam manasile
ileri ve yüksek bir seviyeye çıkartmak ga-
yesile ilk beş yıllık sanayi plânımızın tat-
bikine geçildi.

Bugün memleketimizin ekonomik çehresine
baktığımız zaman onu bu sekiz sene gibi
kısa bir zamanda ne büyük bir inkılâp ge-
çirdiğini kolaylıkla müşahede edebiliriz.

Bundan sekiz on yıl önce her yıl 50-60
milyon liralık pamuklu mensucat ithal eden
Türkiye bugün pamuklu istiklâlini ilân et-
mek arifesinde bulunuyor.

Kayseri, Ereyli, Nazilli, Bakırköy, Malatya
pamuklu mensucat fabrikaları bu istiklâlin
kaynakları ve mübeşşirleridir.

Aynı suretle ithalât eşyamız arasında (15-
20) milyon liralık mühim bir yer tutan şe-
ker de kurduğumuz (4) fabrika ile tamamen

memleketimiz içinde yetiştirmeğe yine bu
kısa zamanda muvaffak olmuş bulunuyoruz.
Ve ticaret müvazenemizde hep lehimizde
olarak devam etmektedir.

Hâfıza; Yerli Malı kullan şiarı, artık ilk
yıllardaki nefsimizi feragat ve mahrumiyete
davet eden menfi manasını temamilen kay-
betmiş ve millî sanayimizin çeşitli ve yük-
sek kaliteli mamulâtına rağbeti arttırıcı
müspet bir telkin mahiyeti almıştır. Yine
bundan sekiz on sene önce cemiyetimizin
ortaya attığı şarlardan biri de (Vatandaş
para biriktir) olmuştur. O zaman bir taraf-
tan paramızın hergün kıymetinden bir par-
ça kaybetmesiyle tasarruf hevesinin sarsıl-
ması tehlikesini önlemek, diğer taraftan da
hükümetimizin aldığı hayırlı tedbirler saye-
sinde paramız istikrarına kavuşunca ona
karşı olan emniyeti ve itimadı arttırmak,
aynı zamanda memleketimizin, sanayileşme,
inşa ve imar teşebbüslerine küçük tasarruf
erbabının bankalara yatırdıkları paralarla

yardımında bulunmak bu şiarın ana hedefle-
riydi.

Bu şiarımızda yine cemiyetimizin ve şube-
lerimizin, aynı zamanda millî bankalarımı-
zın halk arasında yaptıkları devamlı ve
müessir telkinleri sayesinde seneden seneye
artan bir muvaffakiyet âmili olmuştur.

Bankalarımızdaki tasarruf hesaplarının 1929
senesinde tutarı (27) milyon lira iken bu
(90) milyon liraya yaklaşmış olmasını düşü-
necek olursak aradaki (63) milyon lirayı
bulan fazlalık, halk arasındaki tasarruf ter-
biye ve itiyadının ne derece yerleşmiş ve
kökleşmiş olduğunu ispat eder.

Cemiyetimiz sekiz senelik mazisine bakın-
ca telkin ettiği şiarların, koyduğu hedeflerin
millet tarafından benimsendiğini ve gittikçe
kökleştiğini ve yayıldığını görmekle sevine-
bilir. Yalnız, Cumhuriyetimizin (14)- nci yıl
dönümünü kutuladığımız şu mukaddes günde
söylemek mecburiyetindeyiz ki; her sahada

ki inkılâpçı ve yapıcı hamlelerimiz gibi cemiyetimizin hissesine düşen vazifeler de henüz bitmiş değildir.

Önümüzdeki yıllarda bizi bekleyen başlıca vazifeleri şöylece sıralayabiliriz. Gittikçe genişlemekte ve serpilmekte olan millî ziraat ve sanayimizin mahsulât ve mamulâtına karşı halkın alâka ve rağbetini arttırmak.

Millî istihlâki tanzim etmek.

Onu yeni hedeflere doğru kanallize etmek.

Müstehlikle, müstahsil arasında bir nevi tırbat rolünü yapmak.

ma ittisaa glidecek olan mesut ve nadir memleketlerden biridir.

Bu sebeple her sahada olduğu gibi ekonomik alanda da istikbalimize nikbin gözlerle bakmak en tabii hakkımızdır.

Aynı surette tasarruf bahsında da devamının sonuna varmış olmaktan uzağız. Her ne kadar bankalardaki tasarruf hesaplarımız (90) milyon lirayı bulmuşsa da nüfus başına yalnız yuvarlak hesap (6) lira gibi ufak bir meblağı ifade eder. Memleketteki iş hacminin artması, istihsal kabiliyetinin yükselmesi, alım gücünün çoğalmasile tasarruf hesapları da bugünkü seviyesini kat, kat ge-

Yurddaş :

Bu hafta, mağazalardaki yerli mallarımızın çeşitlerine bak ve sevin.

Müstehliğin arzu ve dileklerini müstahsile iletme, müstahsilin mallarını geniş halk kitlelerine tanıtmak ve böylelikle iç pazarımızın genişlemesine yardım etmek.

Filhakika iç pazarımız, işba halinde olmaksan çok uzak bulunan, bu itibarla genişlemeğe çok müsait olan adeta bakir bir sahadır.

Bunun içindir ki; gerek ziraî ve gerekse sınaî istihsalımız daima genişlemeğe namzedir.

Türkiye iç ve dış pazarlar bakımından dai-

meğe namzeddir. Bunca telkinlerimize rağmen paralarını sandıklarında, evlerinde saklayan ve bankaya yatırmamanın faydalarını müdrik olmayanlar vardır.

İşte biz onların da bankada bir tasarruf hesabı açacakları zamana kadar telkinlerimizde devam edeceğiz.

Daima müspet ve yapıcı hamlelerle ilerleyen hükümetimizin açtığı geniş ve müspet faaliyet sahalarına Büyük Atamızdan aldığımız hız ve imanla, Cumhuriyetin 15-nel yılında cemiyetimizde böyle taze ve diri bir heyecanla giriyor.

Bayramınız kutlu olsun yurddaşlar.

Yurddaş :

Bu hafta, kuru ve yaş yemişlerimizden bol, bol ye ve dinçleş.

Halk ıvı Mıktırem Keııı
Ferit Bey

5 Kuruş.
No. 9
Üçüncü Yıl

İKTİSAT VE TASARRUF

Çıkaran: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti — Ankara.
Neşriyat Müdürü: Dr. VEDAT NEDİM.

3 üncü Konya Millî Sanayi Sergisi açılma resmi 25/6/1934

3-üncü Konya Millî Sanayi Sergisi açılma günü

İktisat ve İmarat Bakanlığı 1933 No 2

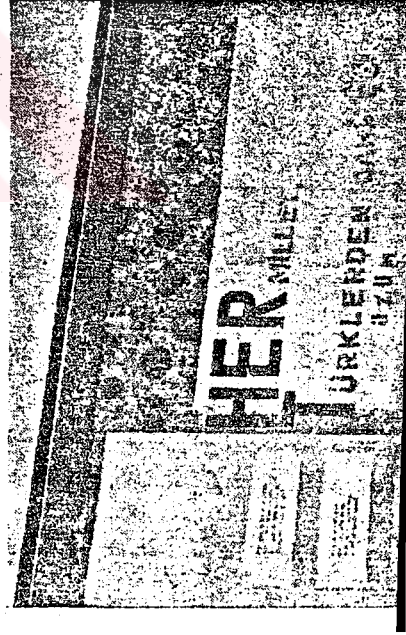
İktisat

ve İmar

Bakanlığı

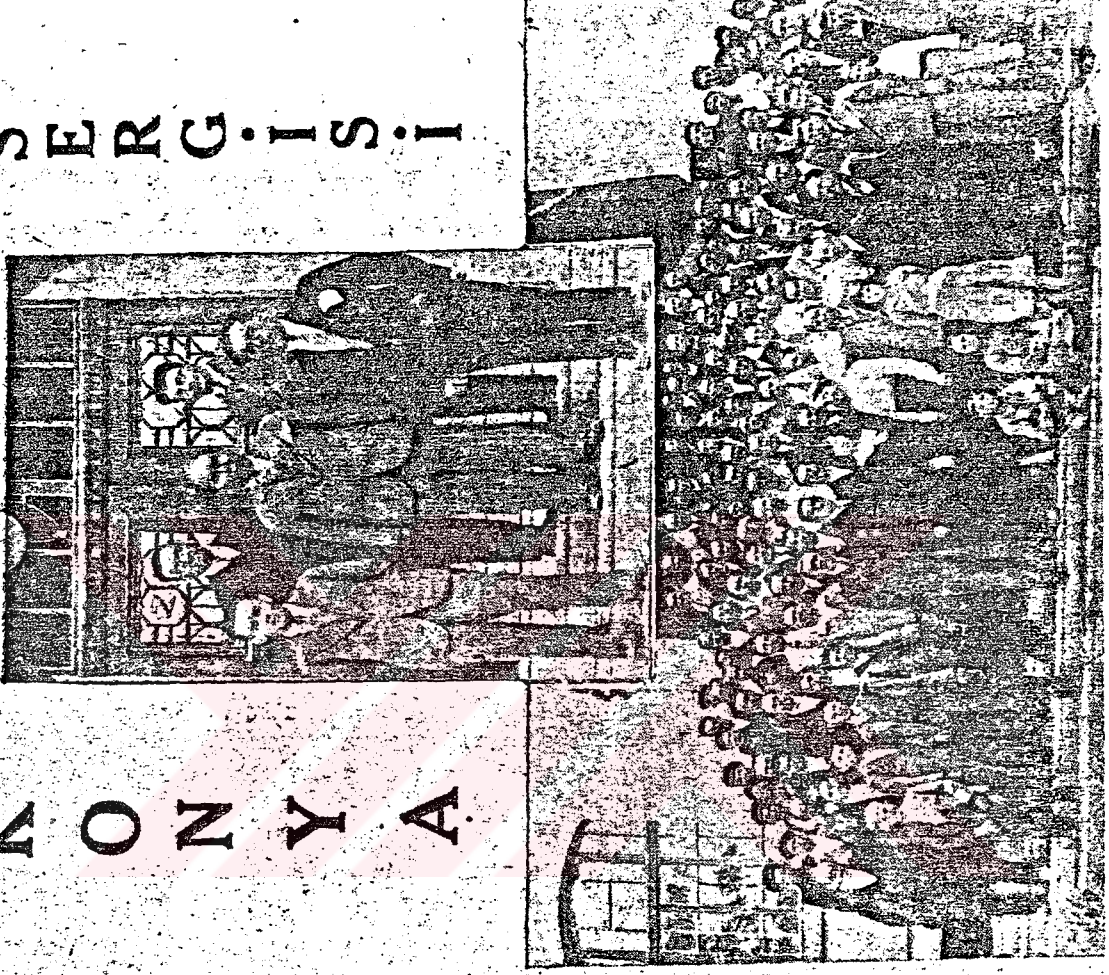
1. Birinci Kadın İktisatı Sergisinin açılma günü.

...gücümüzü ve bu vesvesesinde muvaffak olmaması için hiç bir sebep yok-
tur. Şubemiz, hazırlık faaliyetine büyük bir canlılıkla başlamıştır. Tebrik eder ve
muvaffakiyet dileriz.

K O N Y A

S E R G İ S İ

İdare edenler ve iştirak edenler.

İktisat ve Ticaret Bakanlığı 1932 No 10

etmek fırsatını

bir hissesi bu-

«piyankosu» aynı

yetinin gayele-
lacaklardır.
ikedebilir.

ıynetinde yerli

tarzda zengin

aştır: 200.000

ından itibaren

etmek gibi iki
ç tutulmuş bir
ışlarımızın çok

hal

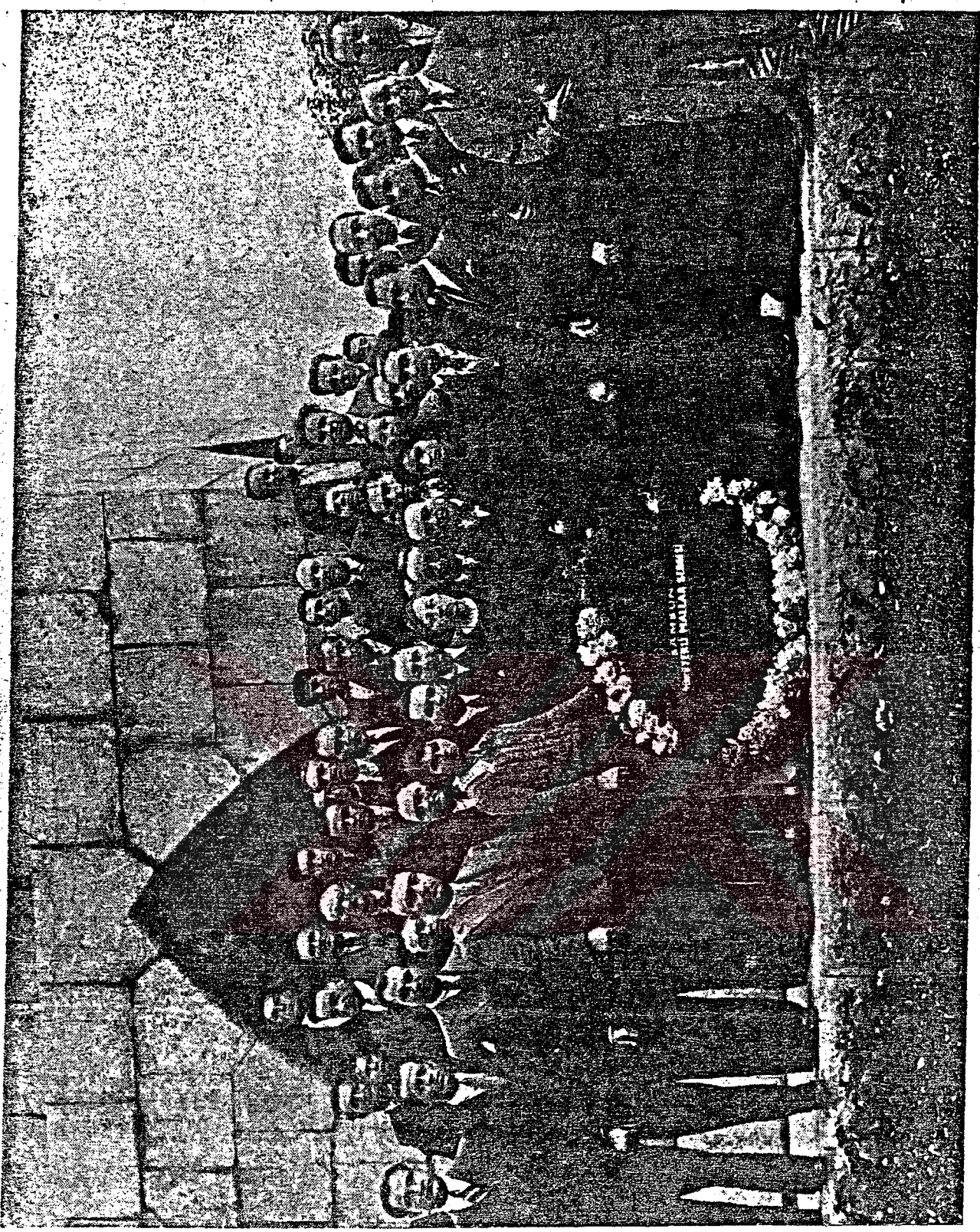
ilk

AL!

zmir, Samson

116 •

Ulusal Ekonomi ve Arttirmaya No 9 Eylül

SAMSUN Dördüncü Yerli allar Sergisini hazırlayanlar.

III.

eri!

eri!

ima

eri!

III.

III.

III.

İktisat ve Tıbbiyat Fakültesi 1934 No 12-13

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Ankarada Sergi Evi açılırken..